

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

Η συμβολή της σύγχρονης Πολιτικής Ψυχολογίας και της Γνωσιακής
Επιστήμης στη μελέτη της συμπεριφοράς του ηγέτη, κατά τη διαδικασία
λήψης αποφάσεων στην Εξωτερική Πολιτική

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Δημήτριος Κ. Στάικος

Αθήνα, 2022

Με ατομική μου ευθύνη και γνωρίζοντας τις κυρώσεις, που προβλέπονται από τις διατάξεις της παρ. 6 του άρθρου 22 του Ν. 1599/1986, δηλώνω ότι η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιεί πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι η εργασία μου αποτελεί προϊόν λογοκλοπής ή προϊόν τρίτων.

Τριμελής Επιτροπή

Ευαγγελόπουλος Γ. (Αναπληρωτής Καθηγητής Πολιτικής Φιλοσοφίας και Διεθνών Σχέσεων)

Λάβδας Κ. (Καθηγητής Ευρωπαϊκής και Συγκριτικής Πολιτικής)

Καραγιαννοπούλου Χ. (Επίκουρη Καθηγήτρια Συγκριτικής και Διεθνούς Πολιτικής)

Copyright © Δημήτριος Κ. Στάικος, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των θέσεων και απόψεων του συγγραφέα.

*Σε όλα τα αγαπημένα μου πρόσωπα,
που με πήραν απ' το χέρι στις δύσκολες στιγμές,
έδιωξαν το σκοτάδι από μέσα μου και με οδήγησαν στο φως...
... και σε όλους εκείνους,
που ήρθαν αργότερα στη ζωή μου
και έδωσαν σε αυτό το φως μια άλλη, σχεδόν εκθαμβωτική λάμψη...*

Θα ήθελα να ευχαριστήσω εκ βάθους καρδιάς άπαντες τους διδάσκοντες καθηγητές του ΠΜΣ «Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές» για την υψηλού επιπέδου διδασκαλία και την ειλικρινή τους προσπάθεια να μεταλαμπαδεύσουν τις γνώσεις τους επί του επιστημονικού κλάδου των Διεθνών Σχέσεων, στο σύνολο των φοιτούντων στο ΠΜΣ.

Ξεχωριστή μνεία επιθυμώ να κάνω για τον επιβλέποντα καθηγητή, κ. Γεώργιο Ευαγγελόπουλο, στον οποίο είμαι ευγνώμων για την άψογη συνεργασία και τις ενδιαφέρουσες και ουσιώδεις συζητήσεις, που αποτέλεσαν για μένα «τροφή για σκέψη», κατά την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Κύριε καθηγητά, χωρίς την ηθική υποστήριξη, την υπομονή, την κατανόηση και την επιστημονική αρωγή σας, αυτή η εργασία δεν θα ήταν εφικτή.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	7
Abstract.....	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	11
1. ΟΡΙΣΜΟΙ.....	12
1.1. Πολιτική ψυχολογία	12
1.2. Γνωσιακή επιστήμη.....	13
1.3. Ηγεσία	14
1.4. Λήψη αποφάσεων	16
2. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΗΓΕΤΗ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: ΕΧΕΙ ΑΞΙΑ Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ;	18
2.1. Η διεθνής δομή και τα εξωτερικά γεγονότα, ως παράγοντες ενάντια στη σημασία της ηγεσίας	18
2.2. Η επιχειρηματολογία υπέρ της καταλυτικής επίδρασης του ηγέτη στη διεθνή πολιτική	20
2.2.1. Τι μας διδάσκει η ανάλυση εξωτερικής πολιτικής	20
2.2.2. Επανεξετάζοντας το έργο του Kenneth Waltz.....	21
2.2.3. Ο περιορισμένος ορθολογισμός των ανθρώπων (και κατ' επέκταση, των ηγετών).....	25
2.2.4. Η διάσταση μεταξύ θεωρίας και πράξης.....	30
3. ΟΙ ΠΤΥΧΕΣ ΤΟΥ ΗΓΕΤΗ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΑΣΚΗΣΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	33

3.1. Πότε και ποιοι;	34
3.2. Προσωπικότητα	39
3.3. Προσωπικό ύφος (στυλ)	46
3.4. Η ψυχολογική διάσταση των ηγετών	50
3.4.1. Νόηση.....	51
3.4.2. Συναισθήματα.....	56
3.5. Ασθένειες, διανοητικές διαταραχές και εν γένει σωματική κατάσταση	60
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	70
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	72

Περίληψη

Η επίδραση των ηγετικών φυσιογνωμιών στη διαμόρφωση του διεθνούς γίνεσθαι, μέσω της διαδικασίας λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής, έχει αποτελέσει αντικείμενο σφοδρών επιστημονικών αντιπαραθέσεων. Οι δομικές θεωρίες των διεθνών σχέσεων αποκλείουν τα ατομικά χαρακτηριστικά των ηγετών από τις μεταβλητές, που μπορούν να εξηγήσουν την κρατική συμπεριφορά εντός του διεθνούς συστήματος. Εντούτοις, η ανάλυση εξωτερικής πολιτικής, εστιάζοντας στους ηγέτες και τις αποφάσεις τους, αναδεικνύει την απόκλιση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων από τον ορθολογισμό - τον οποίο διεθνολογικές θεωρίες όπως ο νεορεαλισμός υποθέτουν και λαμβάνουν ως δεδομένο - και δύναται να εντοπίσει και να ερμηνεύσει στο επίπεδο της ανθρώπινης φύσης τις άμεσες αιτίες του φαινομένου της διακρατικής σύγκρουσης, συμβάλλοντας έτσι στην πιθανότητα αποτροπής έστω μεμονωμένων συρράξεων. Η σύζευξη της ανάλυσης εξωτερικής πολιτικής με την πολιτική ψυχολογία και τη γνωσιακή επιστήμη φέρνει στο προσκήνιο εκείνους τους παράγοντες, οι οποίοι δρουν καταλυτικά στη διαδικασία λήψης αποφάσεων των ηγετών επί εξωτερικών ζητημάτων. Υπό τις κατάλληλες εσωτερικές και εξωτερικές πολιτικές συνθήκες, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ηγετών, όπως η προσωπικότητα (συμπεριλαμβανομένων των διαταραχών της), το προσωπικό ύφος, η νόηση, τα συναισθήματα και οι ασθένειες από τις οποίες πάσχουν, έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν την ασκούμενη εξωτερική πολιτική και κατ' επέκταση, τις διεθνείς εξελίξεις. Ωστόσο, το γεγονός ότι οι ανά τον κόσμο κρατικοί ηγέτες έχουν τη σημασία τους εγκυμονεί τον κίνδυνο αναγωγής του διεθνούς γίνεσθαι αποκλειστικά στην ψυχολογική διάσταση, παραβλέποντας τις δομικές διαστάσεις του (ενδοκρατική και διεθνή), οπότε σημαντική πρόκληση αποτελεί η μεθοδολογικά ορθή ενσωμάτωση των πορισμάτων των προαναφερθέντων επιστημονικών κλάδων στη μελέτη των διεθνών σχέσεων.

Λέξεις - κλειδιά: Ηγέτης, Λήψη Αποφάσεων, Εξωτερική Πολιτική, Πολιτική Ψυχολογία, Γνωσιακή Επιστήμη, Περιορισμένος Ορθολογισμός, Προσωπικότητα, Προσωπικό Ύφος, Νόηση, Συναισθήματα, Ασθένειες, Διαταραχές Προσωπικότητας

Abstract

The impact of world leaders on international political outcomes through foreign policy decision-making has been the subject of intense scientific controversy. Structural theories of international relations have excluded leaders' individual characteristics from the variables capable to explain state behavior within the international system. However, foreign policy analysis, by focusing on leaders and their decisions, highlights the divergence of the decision-making process from rationalism - which international relations' theories such as neorealism assume and take as given - and has the potential to identify and interpret the immediate causes of transnational conflict at the individual level, thus contributing to the possibility of preventing at least non-recurring conflicts. Foreign policy analysis, in tandem with political psychology and cognitive science, brings to the fore those factors that act as a catalyst in the leaders' foreign policy decision-making. Under appropriate internal and external political conditions, leaders' particular characteristics, such as personality (including its disorders), personal style, cognition, emotion, and the illnesses from which they suffer, have the potential to influence the conduct of foreign policy and consequently, international outcomes. However, the world leaders' importance in shaping international affairs can falsely lead to the reduction of international politics to the individual - psychological dimension exclusively, ignoring its structural dimensions (intrastate and international). As such, a prominent challenge is the methodologically proper integration of the aforementioned disciplines' findings into the study of international relations.

Keywords: Leader, Decision-Making, Foreign Policy, Political Psychology, Cognitive Science, Bounded Rationality, Personality, Leadership Style, Cognition, Emotion, Illness, Personality Disorders

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η επικρατούσα άποψη, γνωστή και ως «συμβατική σοφία», θέλει ορισμένους ηγέτες κρατών ανά την υφήλιο να είναι πανίσχυροι και να ασκούν επιρροή, με τις αποφάσεις και τις πράξεις τους, πέρα από τα σύνορα των κρατών που ηγούνται. Απόδειξη αυτής της διυποκειμενικής αντίληψης αποτελεί το γεγονός ότι συχνά ακούγεται η φράση «ο τάδε ηγέτης έκανε αυτό». Με άλλα λόγια, υφίσταται η τάση απόδοσης αποφάσεων, που λαμβάνονται ενδοκρατικά και έχουν αντίκτυπο σε τρίτα κράτη και σε περιφερειακό - διεθνές επίπεδο, αποκλειστικά και μόνο σε ένα πρόσωπο, παραβλέποντας την ύπαρξη ισχυρών γραφειοκρατιών και οργανωμένων συμφερόντων εντός του κράτους και περιορισμών που θέτει η δομή του διεθνούς συστήματος στην ατομική - ηγετική και την κρατική συμπεριφορά.

Ωστόσο, δεν θα ήταν ούτε ψευδής ούτε υπερβολικός ο ισχυρισμός ότι η «συμβατική σοφία» έχει κάποια βάσιμα ερείσματα: η θεωρία του «Μεγάλου Ανδρός», όπως διατυπώθηκε στα τέλη του 19ου αιώνα από τον Thomas Carlyle, ακόμη και εάν θεωρείται πλέον ξεπερασμένη ως προσέγγιση, είχε και εξακολουθεί να έχει απήχηση στο ευρύ κοινό, με αποτέλεσμα να έχει σχεδόν καταστεί μέρος του συλλογικού ασυνειδήτου· ο μαγνητισμός, που ασκούν στα πλήθη ορισμένοι χαρισματικοί ηγέτες, διαχρονικά και σε κάθε γωνιά του κόσμου, ενισχύει σημαντικά το μύθο γύρω από τις προσωπικότητές τους και το τι μπορούν να επιτύχουν χάρη σε αυτές· η διαίσθηση του κάθε ανθρώπου, η οποία διαχωρίζει τους ηγέτες σε σημαντικούς και μη, αν και αποτελεί μη ορθολογική ιδιότητα, δεν πρέπει να υποτιμάται. Όλα τα παραπάνω αποτελούν ενδείξεις ότι οι ηγέτες διαδραματίζουν κάποιο ρόλο, λίγο έως πολύ βαρύνοντα, στη διαμόρφωση των διεθνών εξελίξεων.

Η συζήτηση - σε δημόσιο και επιστημονικό επίπεδο ταυτόχρονα - γύρω από αυτό το ζήτημα έχει επανέλθει δυναμικά στο προσκήνιο, λόγω της πρόσφατης ανάδειξης ιδιόμορφων ηγετικών προσωπικοτήτων, όπως των Vladimir Putin, Donald Trump και Recep Tayyip Erdoğan. Τέτοιου είδους ηγέτες έχουν αποτελέσει εκ νέου την αφορμή για αμφισβήτηση τόσο της κυριαρχίας των συστημικών μεταβλητών στον καθορισμό της ηγετικής και κρατικής συμπεριφοράς στο διεθνές σύστημα όσο και της ισχύος των ορθολογικών μοντέλων λήψης αποφάσεων. Απολύτως συμβατή με το εν λόγω ζήτημα

είναι μία ρήση της Rose McDermott ([2004α](#): 238): «... η διαίσθηση ότι οι (ηγετικές) προσωπικότητες έχουν σημασία, ότι αποτελούν κάτι περισσότερο από εναλλάξιμες μπάλες του μπιλιάρδου, που περιορίζονται από το περιβάλλον κατά παρόμοιους τρόπους, απαιτεί μεγαλύτερη προσήλωση στους ακριβείς τρόπους, με τους οποίους οι ηγέτες επηρεάζουν τον κόσμο γύρω τους, με τρόπο μοναδικό και ουσιαστικό». Υπό αυτό το πρίσμα, ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι διττός: αρχικά να αποπειραθεί να ξεδιαλύνει το τοπίο γύρω από την ικανότητα των ηγετών να καθίστανται επιδραστικοί στο διεθνές πολιτικό στερέωμα, μέσω των αποφάσεων που λαμβάνουν σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής και στη συνέχεια, να εστιάσει σε εκείνες τις πτυχές των ηγετών, που αναδεικνύονται από την πολιτική ψυχολογία και τη γνωσιακή επιστήμη ως καθοριστικές για τη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για την εξυπηρέτηση των αναγκών, οι οποίες ανακύπτουν από τον αναφερόμενο στην εισαγωγή της παρούσας εργασίας σκοπό, τίθεται μία σειρά ερευνητικών ερωτημάτων, ταξινομημένων σε δύο ομάδες:

1. Υφίσταται ικανή δικαιολογητική βάση για την εξέταση της συμπεριφοράς του ηγέτη, κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων επί ζητημάτων εξωτερικής πολιτικής, παρά τις ενστάσεις ή επιφυλάξεις που έχουν διατυπωθεί για την ικανότητα του ατομικού ανθρώπινου παράγοντα να ασκήσει ουσιαστική επίδραση στο διεθνές γίνεσθαι, υπό το βάρος της πληθώρας δομικών περιορισμών και παραγόντων εν γένει; Σε θετική περίπτωση, ποιοι είναι οι λόγοι που καθιστούν αυτή την εξέταση σκόπιμη;
2. Με ποιον τρόπο ρίχνουν φως η πολιτική ψυχολογία και η γνωσιακή επιστήμη στις αθέατες πτυχές του φαινομένου της ηγεσίας; Ποια είναι εκείνα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ηγετών, που επηρεάζουν σε καθοριστικό βαθμό την άσκηση εξωτερικής πολιτικής και με ποιους τρόπους ασκούν αυτή την επιρροή;

Οι απαντήσεις στις συγκεκριμένες ομάδες ερωτημάτων πρόκειται να αναζητηθούν διαδοχικά και η σχετική διερεύνηση για τη δεύτερη ομάδα θα πραγματοποιηθεί μόνον εφόσον το πρώτο ερώτημα της πρώτης ομάδας απαντηθεί καταφατικά. Ελλείψει αμιγούς και πρωτογενούς ερευνητικού χαρακτήρα, το παρόν πόνημα θα στηριχτεί αποκλειστικά στην ποιοτική ανάλυση και κριτική αξιολόγηση μέρους της ιδιαίτερα εκτενούς υφιστάμενης βιβλιογραφίας, στα πεδία των διεθνών σχέσεων, της ανάλυσης εξωτερικής πολιτικής, της πολιτικής ψυχολογίας και της γνωσιακής επιστήμης. Σε αυτό το πλαίσιο, οι βιβλιογραφικές πηγές έχουν επιλεγθεί με γνώμονες τη συνάφειά τους με το υπό πραγμάτευση θέμα, τη διαχρονική επιδραστικότητά τους στο αντίστοιχο γνωστικό πεδίο και σε ορισμένες περιπτώσεις, τον καινοτόμο χαρακτήρα τους, με τα μέτρα της εποχής της έκδοσης - δημοσίευσής τους.

1. ΟΡΙΣΜΟΙ

Προτού επιχειρηθεί αρχικά η διάγνωση των λόγων, για τους οποίους είναι σκόπιμη η εξέταση της συμπεριφοράς του ηγέτη, κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων επί ζητημάτων εξωτερικής πολιτικής και κατά δεύτερο λόγο - και υπό την προϋπόθεση ότι μπορεί να αποδειχθεί η σημασία του ρόλου της ηγεσίας στην εξωτερική πολιτική - η συμβολή της πολιτικής ψυχολογίας και της γνωσιακής επιστήμης στην κατανόηση εκείνων των χαρακτηριστικών των ηγετών, τα οποία τους επιτρέπουν να αποθέτουν το προσωπικό τους αποτύπωμα στις λαμβανόμενες αποφάσεις, κρίνεται σκόπιμο να διασαφηνιστούν οι βασικές έννοιες, που συνιστούν τον πυρήνα του παρόντος πονήματος. Κατόπιν τούτου, παρατίθενται οι ορισμοί της πολιτικής ψυχολογίας, της γνωσιακής επιστήμης, της ηγεσίας και της λήψης αποφάσεων, όπως αυτοί προκύπτουν από τη σχετική βιβλιογραφία.

1.1. Πολιτική ψυχολογία

Στη διεθνή βιβλιογραφία, πληθώρα ορισμών υφίσταται σχετικά με την πολιτική ψυχολογία. Ενδεικτικά, κατά τους Nesbitt - Larking et al. (2014: 3), είναι εκείνος ο διεπιστημονικός κλάδος, ο οποίος στοχεύει στην κατανόηση της αλληλεπίδρασης μεταξύ των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δυνάμεων και της δυναμικής των ψυχολογικών παραγόντων, μέσα από την παράλληλη και αμοιβαία ενισχυόμενη εμπειρική έρευνα στους παραπάνω τομείς. Σε μια γενικότερη διατύπωση, οι Sears, Huddy και Jervis (2003: 3) ορίζουν την πολιτική ψυχολογία ως την εφαρμογή όσων γνωρίζουμε για την ανθρώπινη ψυχολογία στη μελέτη του πολιτικού φαινομένου. Βασική πηγή της αποτελεί η ψυχολογία, από την οποία αντλεί θεωρητικά και ερευνητικά στοιχεία, σχετικά με την προσωπικότητα, την ψυχοπαθολογία, την κοινωνική, αναπτυξιακή και γνωστική ψυχολογία, προκειμένου να αντιμετωπίζει ζητήματα σχετιζόμενα με πολιτικά φαινόμενα, μεταξύ των οποίων τη διαδικασία λήψης αποφάσεων στην εξωτερική πολιτική και τις διεθνείς συγκρούσεις. Αν και στο συγκεκριμένο κλάδο δραστηριοποιούνται κυρίως ψυχολόγοι και πολιτικοί επιστήμονες, δεν αποκλείεται η συνεισφορά επιστημόνων από τους κλάδους της ιστορίας, της κοινωνιολογίας, της ανθρωπολογίας, της ψυχιατρικής και τη νομικής.

1.2. Γνωσιακή επιστήμη

Στην πιο ευρεία της έκφανση και έκφραση, η γνωσιακή επιστήμη μπορεί να οριστεί ως η μελέτη του εγκεφάλου και της νοημοσύνης, είτε αυτά τα αντικείμενα μελέτης είναι έμβια είτε τεχνητά, , όμως στην πράξη, περιορίζεται σε αυτά τα πεδία, τα οποία δύνανται να θεωρηθούν κατανοήσιμα. Το ενδιαφέρον για τις νοητικές λειτουργίες είναι σαφώς παλαιότερο της καθιέρωσης του όρου, ωστόσο οι ρίζες της σύγχρονης γνωσιακής επιστήμης μπορούν να εντοπιστούν στις εξελίξεις που έλαβαν χώρα το 19ο αιώνα σε επιστημονικά πεδία, όπως η πειραματική ψυχολογία, η νευρολογία - νευροεπιστήμη, η ανθρωπολογία και η γλωσσολογία. Το αμέσως επόμενο στάδιο που καθόρισε το περιεχόμενό της ήταν η εμφάνιση του συμπεριφορισμού στις αρχές του 20ου αιώνα, ο οποίος ως επιστημονική προσέγγιση επικράτησε κυρίως στη Βόρεια Αμερική, για τα επόμενα 50 χρόνια. Κατά τους συμπεριφοριστές, η έλλειψη επαρκών γνώσεων για τις εσωτερικές διεργασίες εντός των έμβιων οργανισμών αποτελούσε απροσπέλαστο εμπόδιο στη θεμελίωση ουσιαστικής και τεκμηριωμένης θεωρητικής γνώσης, οπότε η επιστημονική έρευνα θα έπρεπε να περιοριστεί σε παρατηρήσιμα και μετρήσιμα φαινόμενα. Ο αντίκτυπος αυτής της θεώρησης για μια επιστήμη όπως η ψυχολογία ήταν διόλου ευκαταφρόνητος, καθότι ο περιορισμός της σε ό,τι μπορούσε να παρατηρηθεί συνεπαγόταν τον ταυτόχρονο αποκλεισμό των όσων σχετίζονται με τη συνείδηση και την ενδοσκόπηση (έννοιες, ιδέες, αντιλήψεις κ.λπ.) από το πεδίο έρευνάς της (Nadel & Piattelli - Palmarini, [2003](#): xiv-xv).

Εντός αυτού του πλαισίου, η σύγχρονη γνωσιακή επιστήμη αναδύθηκε στις Η.Π.Α. κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1950, ως αντίδραση στο συμπεριφορισμό και τα συμπαρομαρτούντα του στη μελέτη των γνωστικών λειτουργιών. Αντί ορισμού, ο Jean-Michel Roy ([2016](#): 90-91, 95-96) περιγράφει τα κύρια χαρακτηριστικά του θεμέλιου λίθου της γνωσιακής επιστήμης, του γνωστικισμού (*cognitivism*). Επιγραμματικά, αυτά είναι η αφοσίωση στο νατουραλισμό, υπό την έννοια ότι οι γνωστικές λειτουργίες είναι φυσικές διαδικασίες, η αφομοίωση των γνωστικών διεργασιών στις υπολογιστικές διαδικασίες που εκτελούνται από τον εγκέφαλο¹ και η παράβλεψη της εφαρμοσμένης, βιολογικής πλευράς

¹ Από αυτό το χαρακτηριστικό του γνωστικισμού προέκυψε η αναλογία μεταξύ νου - εγκεφάλου και *software* - *hardware*.

των γνωστικών διεργασιών. Από τα παραπάνω, συνάγεται ότι από το πεδίο της γνωσιακής θεωρίας είχε αρχικά αποκλειστεί η μελέτη της συναισθηματικής διάστασης, γεγονός το οποίο αποτέλεσε τη βάση συστηματικής κριτικής και προώθησε την εξέλιξη της γνωσιακής επιστήμης στο σημερινό της επίπεδο. Ο επαναπροσδιορισμός των θεμελιωδών αρχών της έλαβε χώρα κατά τη δεκαετία του 1990 και αφορούσε την ένταξη των συναισθημάτων σε αυτή, ως εξαρτημένων από τις γνωστικές λειτουργίες. Αυτή η «στροφή» προς τη συμπερίληψη της μελέτης των συναισθημάτων έγινε γνωστή ως μετάβαση από μία «κρύα» σε μία «καυτή» προσέγγιση της γνωσιακής επιστήμης.

1.3. Ηγεσία

Ο ορισμός της ηγεσίας ουδέποτε υπήρξε μια απλή υπόθεση, γεγονός το οποίο αποτυπώνεται στην εκτενέστατη σχετική βιβλιογραφία και στην επικρατούσα άποψη, σύμφωνα με την οποία οι ορισμοί της είναι σχεδόν ισόποσοι των ακαδημαϊκών που έχουν εντυπώσει επί του θέματος. Ως σημείο εκκίνησης για την περαιτέρω ανάλυση του όρου, «η ηγεσία αποτελεί μία αλληλεπίδραση μεταξύ δύο ή περισσότερων μελών μίας ομάδας, που συχνά συνεπάγεται τη δόμηση ή αναδόμηση μίας κατάστασης και των αντιλήψεων και προσδοκιών των μελών της. Οι ηγέτες είναι φορείς της αλλαγής - άτομα των οποίων οι πράξεις επηρεάζουν περισσότερο άλλους ανθρώπους από όσο οι πράξεις των τελευταίων επηρεάζουν αυτούς. Το φαινόμενο της ηγεσίας εκδηλώνεται όταν ένα μέλος της ομάδας τροποποιεί τα κίνητρα ή την απόδοση έτερων μελών της ομάδας» (Preston, [2010](#)). Από αυτόν τον ορισμό, συνάγεται ότι η ηγεσία δεν νοείται άνευ της ύπαρξης ακολούθων, μεταξύ των οποίων δομείται μία αμφίδρομη σχέση (ibid.). Αυτή η σχέση συνεπάγεται την αξιοποίηση των κινήτρων των ακολούθων, για την επίτευξη αμοιβαία υιοθετούμενων στόχων και ευνοεί την εκδήλωση δύο εναλλακτικών τύπων ηγεσίας, της συναλλακτικής² ή της μετασχηματιστικής³ (Cottam et al., [2016](#): 117).

Εστιάζοντας στην ανάλυση εξωτερικής πολιτικής και προσεγγίζοντας το ζήτημα με περιγραφικούς όρους, ως ηγεσία εννοούνται εκείνοι οι αξιωματούχοι της κυβέρνησης

² Στο συναλλακτικό τύπο ηγεσίας, η προσέγγιση του ηγέτη προς τους υποστηρικτές του στηρίζεται στην προσφορά ενός πολύτιμου για τους δεύτερους αγαθού, με αντάλλαγμα κάτι που έχει αξία για τον πρώτο (π.χ. θέσεις εργασίας για νήφους).

³ Η μετασχηματιστική ηγεσία συνίσταται στην προσέγγιση του ηγέτη προς τους οπαδούς του κατά τέτοιο τρόπο, ώστε η μεταξύ τους αλληλεπίδραση να προκαλεί την επαύξηση των κινήτρων αμοιβαίων.

ενός κράτους, που έχουν ως ενασχόληση - κύρια ή μη - τα εξωτερικά ζητήματα και διαδραματίζουν πρωτεύοντα ρόλο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων επί των θεμάτων αυτών. Στην πλειοψηφία των κρατών, τον πρώτο λόγο έχει τυπικά ο υπουργός Εξωτερικών, ο οποίος καλείται να διαχειριστεί ένα τεράστιο χαρτοφυλάκιο εξωτερικών θεμάτων και αναλαμβάνει την ευθύνη και το μεγαλύτερο όγκο των επαφών με εξωτερικούς παράγοντες, εκπροσωπώντας το κράτος στο οποίο ανήκει. Λόγω της διεθνοποίησης ορισμένων ζητημάτων, ο υπουργός Εξωτερικών συνεργάζεται στενά με τους καθ' ύλην αρμόδιους υπουργούς, των οποίων οι τομείς ευθύνης παρουσιάζουν μία εξωτερική διάσταση, όπως είναι οι υπουργοί Άμυνας, Οικονομικών και Εμπορίου. Επιπρόσθετα, στην κατηγορία των παραπάνω προσώπων περιλαμβάνεται, πλην υπουργών, μια σειρά από ανώτατους γραφειοκράτες, όπως ο διοικητής της υπηρεσίας πληροφοριών μιας χώρας, ο αρχηγός των ενόπλων δυνάμεων και ο πρόεδρος της κοινοβουλευτικής επιτροπής εξωτερικών υποθέσεων, οι οποίοι ενίοτε ασκούν μεν καθοριστική επιρροή χάρη στις ειδικές γνώσεις τους, πλην όμως δεν διαδραματίζουν πρωταρχικό ρόλο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, οπότε δεν εμπίπτουν στο πεδίο της παρούσας εργασίας (Χιλ, [2018](#): 99-101).

Το έτερο πρόσωπο που πληροί τις ανωτέρω προϋποθέσεις είναι ο επικεφαλής της κυβέρνησης, ο οποίος σε ορισμένα κράτη συμπίπτει με τον αρχηγό του κράτους (π.χ. Η.Π.Α., Γαλλία). Όντας περιβεβλημένος με εκτελεστικές εξουσίες, ο επικεφαλής της κυβέρνησης εμπλέκεται, ακούσια ή εκούσια, στις εξωτερικές υποθέσεις και δύναται να παρεμβαίνει στο έργο του υπουργού Εξωτερικών, φτάνοντας στο σημείο να τον υποκαθιστά σε ορισμένες περιστάσεις, κατά τις οποίες οι διεθνείς προσδοκίες είναι υψηλές και κατά κάποιον τρόπο, επιβάλλουν την παρουσία και ανάμιξη του, ενώ υπάρχουν περιπτώσεις που χρίζεται ο ίδιος υπουργός Εξωτερικών. Εκτός των προαναφερθέντων, όταν οι επικεφαλής της κυβέρνησης είναι ταυτόχρονα και αρχηγοί κρατών, κατέχουν επιπλέον εθιμοτυπικές υποχρεώσεις ως προς τις εξωτερικές υποθέσεις (*ibid.*: 99-100, 103, 107).

Κατόπιν των όσων αναφέρθηκαν στην προηγούμενη παράγραφο, αν και σκοπός της παρούσας εργασίας δεν είναι η εξέταση της συλλογικής - γραφειοκρατικής διαδικασίας λήψης αποφάσεων, κρίνεται σκόπιμο να γίνει μία σύντομη αναφορά στους πιθανούς

τρόπους αλληλεπίδρασης και συνεργασίας μεταξύ των επικεφαλής τη κυβέρνησης και των υπουργών Εξωτερικών τους. Βάσει της σχέσης τους, διακρίνονται τρία μοντέλα: (α) της ισότητας,⁴ το οποίο χαρακτηρίζεται από ισοδύναμες ικανότητες και φήμη των δύο αξιωματούχων καθώς και αμοιβαία εμπιστοσύνη, εξασφαλίζοντας μεν την αγαστή συνεργασία τους, αλλά στον αντίποδα, είναι ικανό να τους απομονώσει από τα υπόλοιπα πρόσωπα, που ασχολούνται με ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, (β) του εξαρτημένου (από τον επικεφαλής της εκτελεστικής εξουσίας) υπουργού Εξωτερικών,⁵ μοντέλο το οποίο μπορεί να επιστρατεύεται ηθελημένα, ώστε να αποκτήσει ελευθερία κινήσεων ο επικεφαλής της κυβέρνησης, με κίνδυνο όμως την απότοκη υπερβολική συγκέντρωση ισχύος στα χέρια του τελευταίου και (γ) του ισχυρού υπουργού Εξωτερικών,⁶ το οποίο δύναται να λειτουργήσει αποτελεσματικά όταν υπάρχει καλή συνεργασία και σαφής καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ των δύο, όμως ενδέχεται να επιδεινώσει σημαντικά τις σχέσεις τους (ibid.: 110).

1.4. Λήψη αποφάσεων

Η έννοια της λήψης αποφάσεων είναι τόσο διαδεδομένη στους τομείς του πολιτικού, οικονομικού και στρατιωτικού γίνεσθαι, ώστε να υφίσταται πλειάδα ορισμών για αυτήν. Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, έχει επιλεγεί ο ορισμός των Snyder, Bruck και Sapin (2002: 78), ο οποίος είναι προσανατολισμένος στις ανάγκες της ανάλυσης εξωτερικής πολιτικής: *«η λήψη αποφάσεων είναι μια διαδικασία, το αποτέλεσμα της οποίας είναι η επιλογή, μέσα από έναν κοινωνικά καθορισμένο, περιορισμένο αριθμό αμφίσημων εναλλακτικών σχεδίων, ενός σχεδίου προορισμένου να επιφέρει τη συγκεκριμένη μελλοντική κατάσταση πραγμάτων, που οραματίζονται οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων»*. Όπως διευκρινίζεται περαιτέρω, η διαδικασία λήψης αποφάσεων περιλαμβάνει επιλογές μερικού χαρακτήρα, έως τη λήψη της τελικής απόφασης και οδηγεί σε μια σειρά ενεργειών, η οποία εξαρτάται από τον υιοθετούμενο σκοπό (ibid.: 79-80). Τόσο ο σκοπός όσο και τα μέσα για την πραγματοποίησή του είναι κοινωνικά προσδιορισμένα και η υιοθέτηση ενός από ορισμένους σκοπούς υποδεικνύει την ύπαρξη κάποιων κινήτρων για την επίτευξή του από

⁴ Ίσως το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τέτοιας σχέσης είναι αυτή μεταξύ των Richard Nixon και Henry Kissinger (Η.Π.Α., 1973-1974).

⁵ Π.χ. Nikita Khrushchev και Andrei Gromyko (Ε.Σ.Σ.Δ., 1957-1964).

⁶ Π.χ. Dwight Eisenhower και John Foster Dulles (Η.Π.Α., 1953-1958).

την πλευρά των υπεύθυνων λήψης αποφάσεων. Η επιλογή του σκοπού - σχεδίου περιλαμβάνει αποτίμηση και αξιολόγησή του, στη βάση ενός πλαισίου αναφοράς, εντός του οποίου καθορίζονται και οι εναλλακτικοί σκοποί, κατόπιν στάθμισής τους και απόδοσης κάποιου βαθμού προτεραιότητας σε έκαστο εξ αυτών. Το εύρος των εναλλακτικών υπόκειται σε περιορισμούς, προερχόμενους από την πρότερη εμπειρία και το σύστημα αξιών των υπεύθυνων λήψης αποφάσεων, την ποσότητα και τον τρόπο επεξεργασίας και χρήσης των διαθέσιμων πληροφοριών, τις επικρατούσες συνθήκες και περιστάσεις, την οργανωσιακή κουλτούρα του συστήματος λήψης αποφάσεων και τους διαθέσιμους πόρους για την επίτευξη κάθε δυνατικού σκοπού. Κλείνοντας, επισημαίνεται η αμφισημία των υπό αίρεση εναλλακτικών σχεδίων, η οποία υποδεικνύει ότι η διαδικασία λήψης μίας απόφασης λαμβάνει χώρα υπό καθεστώς αβεβαιότητας, που θέτει υπό αμφισβήτηση το πλαίσιο αναφοράς των υπευθύνων λήψης αποφάσεων.

2. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΗΓΕΤΗ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: ΕΧΕΙ ΑΞΙΑ Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ;

Αφού δόθηκαν οι αναγκαίοι ορισμοί, πλέον θα αναζητηθεί απάντηση στο κρίσιμο ερώτημα εάν η εξέταση του ρόλου της ηγεσίας στη διαδικασία λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής έχει κάποια αξία και πρακτικό αντίκρισμα στο διεθνές γίνεσθαι. Με τα λόγια της Rose McDermott (2004α: 238), η μελέτη περί της ηγεσίας βασίζεται στην πεποίθηση ότι οι ηγέτες ως ξεχωριστές προσωπικότητες έχουν τη δική τους σημασία και κάνουν τη διαφορά στην έκβαση της ιστορίας, οπότε κρίνεται απαραίτητο να διερευνηθεί κατά πόσο αυτή η πεποίθηση ευσταθεί και αποτυπώνεται στη σύγχρονη σχετική βιβλιογραφία.

2.1. Η διεθνής δομή και τα εξωτερικά γεγονότα, ως παράγοντες ενάντια στη σημασία της ηγεσίας

Η αντιπαράθεση περί του βαθμού επίδρασης του ηγέτη στη διεθνή πολιτική έχει συνδεθεί άρρηκτα με το ζήτημα των επιπέδων ανάλυσης, το οποίο άρχισε να διερευνάται συστηματικά από τον εμβληματικό διεθνολόγο και «πατέρα» του δομικού ρεαλισμού, Kenneth Waltz, με την έκδοση του *Man, the State, and War* το 1959 (Jervis, 2013).⁷ Η κριτική που άσκησε ο Waltz στην ανάλυση των αιτιών του πολέμου επί τη βάση των δύο πρώτων «εικόνων των διεθνών σχέσεων» (ανθρώπινη φύση και κράτος)⁸ ήταν αφοριστική, με την αιτιολογία ότι αφενός οι κρατοκεντρικές ερμηνείες στηρίζονταν σε μια υπεραπλουστευμένη λογική, οπότε η ανάλυση εξωτερικής πολιτικής απείχε από το πλαίσιο της διεθνούς πολιτικής και αφετέρου ότι, εφόσον τα κύρια χαρακτηριστικά του διεθνούς συστήματος ήταν ευδιάκριτα και γνωστά (π.χ. η αναρχία), οι απανταχού ηγέτες θα έπρεπε να τα κατανοήσουν και να ανταποκριθούν στα κελεύσματα τους, τα οποία ήταν ανάλογα προς τη θέση κάθε κράτους εντός του συστήματος. Αναδιατυπώνοντας συμπερασματικά τα ανωτέρω, ο Waltz θεωρούσε τις σχετικές με τη λήψη αποφάσεων προσεγγίσεις απομακρυσμένες από την ουσία της διεθνούς πολιτικής και υποβάθμιζε την ενδοκρατική

⁷ Ο όρος «επίπεδα ανάλυσης» δεν ανήκει στον ίδιο τον Waltz (αντί αυτού, χρησιμοποίησε τον όρο «εικόνες των διεθνών σχέσεων», στις οποίες αναζήτησε τα αίτια του πολέμου), αλλά καθιερώθηκε από τον J. David Singer το 1961, στη βιβλιοκριτική του επί του Waltz (Jervis, 2013).

⁸ Η τρίτη «εικόνα των διεθνών σχέσεων» αντιστοιχεί στο διεθνές σύστημα και την αναρχία που το χαρακτηρίζει.

διαδικασία λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής σε παράγοντα ανίκανο να εξηγήσει την κρατική συμπεριφορά εντός του διεθνούς πολιτικού σκηνικού (Hagan, [2001](#)).

Τα ανωτέρω δεν παρατηρούνται αποκλειστικά στην προσέγγιση του Waltz, αλλά χαρακτηρίζουν συνολικά το νεορεαλιστικό παράδειγμα των διεθνών σχέσεων, οι εκπρόσωποι του οποίου ερμηνεύουν το διεθνές γίνεσθαι με όρους κατανομής δυνατοτήτων μεταξύ των μελών του διεθνούς συστήματος και ισορροπίας της ισχύος εντός αυτού (Κάπης, [2020](#): 172-173). Μέσα από αυτό το σχεδόν νομοτελειικό - ντετερμινιστικό καλειδοσκόπιο και έχοντας μια ισχυρή δόση επιρροής από την οικονομική θεωρία,⁹ ο δομικός ρεαλισμός βλέπει έναν κόσμο, στον οποίο οι ατομικές διαφορές μεταξύ των ηγετών εκμηδενίζονται από τις εξωτερικές δυνάμεις - περιορισμούς που τους ασκεί το διεθνές σύστημα και η διαδικασία λήψης αποφάσεων χαρακτηρίζεται από ορθολογικούς υπολογισμούς των ιθυνόντων περί του κόστους και του οφέλους κάθε εναλλακτικής, με επιδίωξη τον προσδιορισμό της βέλτιστης για το κρατικό συμφέρον πολιτικής επιλογής (ibid.: 172-173, 179· Χιλ, [2018](#): 118· McDermott, [2004α](#): 215).

Εκτός από το δομικό ρεαλισμό, έτερες θεωρητικές σχολές των διεθνών σχέσεων, όπως ο κονστρουκτιβισμός, ο φιλελεύθερος διεθνισμός ή ακόμη και ο φεμινισμός, έχουν την τάση να παραμελούν την επίδραση των ηγετών στο διεθνές γίνεσθαι. Αντί να αφιερώσουν μέρος του ερευνητικού έργου τους στη μελέτη της ηγεσίας, αναλώνονται σε σημαντικό βαθμό στην ατελέσφορη διαμάχη με το δομικό ρεαλισμό, σχετικά με την υλιστική ή ιδεατική βάση και φύση της δομής του διεθνούς συστήματος (Kane, [2016](#)). Ειδικά στην περίπτωση του κονστρουκτιβισμού, αυτό που καθιστά τη στάση πολλών εκ των εκπροσώπων του έναντι του ρόλου της ηγεσίας αντιφατικό και παράδοξο, είναι η έμφαση που αποδίδουν σε διυποκειμενικούς παράγοντες, οι οποίοι αναπόφευκτα πηγάζουν από το ατομικό επίπεδο,¹⁰ όπως οι ιδέες, οι ταυτότητες και τα πρότυπα συμπεριφοράς. Εφόσον η διυποκειμενικότητα, η οποία αποτελεί σημείο τομής του κονστρουκτιβισμού με την ψυχολογία εν γένει και την πολιτική ψυχολογία ειδικότερα, διαδραματίζει τόσο

⁹ Χαρακτηριστική είναι η αναλογική συλλογιστική που διατυπώνει ο Kenneth Waltz ([2011α](#): 198-217), για να απαντήσει σε ορισμένα ερωτήματα που αφορούν στη διεθνή πολιτική δομή, μέσω των αναλογιών της προς τη μικροοικονομική θεωρία των αγορών.

¹⁰ Στην πράξη, το μεγαλύτερο μέρος της κονστρουκτιβιστικής θεωρίας δείχνει μια εύνοια προς τις κοινωνικές δομές, παρά προς την ικανότητα δράσης του ατόμου (Kaarbo, [2018](#)).

σημαντικό ρόλο στην κονστρουκτιβιστική διεθνολογική σκέψη, αποτελεί ανεξήγητο μυστήριο πώς οι εν λόγω κλάδοι δεν έχουν παραγάγει συνέργειες στον τομέα της μελέτης της διαδικασίας λήψης αποφάσεων στην εξωτερική πολιτική (Κάπης, [2020](#): 171).

Επίσης, εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ακόμη και ο Robert Jervis, ο οποίος έχει εντυπώσει πάνω σε θέματα πολιτικής ψυχολογίας και το έργο του μνημονεύεται διαρκώς ως θεμελιώδες για τη θεωρία λήψης αποφάσεων στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, σε πρόσφατο άρθρο του ([2013](#)) εκφράζει το σκεπτικισμό του σχετικά με την επιρροή των ηγετών στα διεθνή γεγονότα. Πρόκειται για μία εντυπωσιακή μεταστροφή, αν αναλογιστεί κανείς ότι λίγο μετά από τη λήξη του ψυχρού πολέμου, η άποψή του ήταν ότι το ατομοκεντρικό επίπεδο ανάλυσης παρουσίαζε αυξημένη σημασία σε ένα νέο, πιο περίπλοκο διεθνές σύστημα, το οποίο αναμενόταν να καταστεί πιο ευαίσθητο στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ηγετών (McDermott, [2004α](#): 216). Συγκεκριμένα, αναφερόμενος στο ρόλο που θα μπορούσαν να διαδραματίσουν οι Αμερικανοί πρόεδροι στο πλαίσιο του μεταψυχροπολεμικού διεθνούς περιβάλλοντος, παρατηρεί ότι οι ατομικές διαφορές τους δεν αποτυπώθηκαν στις εφαρμοσθείσες πολιτικές, γεγονός το οποίο αποδεικνύεται από τις αξιοσημείωτες πολιτικές συνέχειες κατά την εν λόγω περίοδο. Σχετικά με τις πολιτικές ασυνέχειες που προέκυψαν, ο συγγραφέας τις αποδίδει ισοβαρώς τόσο σε εξωτερικά γεγονότα όσο και στις απόψεις των προέδρων και επισημαίνει ότι, εάν γραφόταν η ιστορία χωρίς αναφορά στα ονόματα των ανά περίοδο υπηρετησάντων προέδρων των Η.Π.Α., θα ήταν ιδιαίτερα δύσκολο να γίνουν αντιληπτές οι αλλαγές στο Λευκό Οίκο (Jervis, [2013](#)). Καταλήγοντας, ο Jervis ισχυρίζεται ότι, καθότι δεν είναι εφικτό να αποδειχθεί με κατηγορηματικό τρόπο ο αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της δράσης των ηγετών και των παραγόμενων διεθνών αποτελεσμάτων, είναι αναγκαία η προσφυγή στις δομικές ερμηνείες. Κατά συνέπεια, η αξία του ρόλου της ηγεσίας στη διαμόρφωση του διεθνούς γίνεσθαι τίθεται εν αμφιβόλω (Kane, [2016](#)).

2.2. Η επιχειρηματολογία υπέρ της καταλυτικής επίδρασης του ηγέτη στη διεθνή πολιτική

2.2.1. Τι μας διδάσκει η ανάλυση εξωτερικής πολιτικής

Σε αντίθεση με τις ανωτέρω προσεγγίσεις, η ανάλυση εξωτερικής πολιτικής, η

οποία ενσωματώνει και αξιοποιεί τα πορίσματα της πολιτικής ψυχολογίας και της γνωσιακής επιστήμης, επιχειρηματολογεί υπέρ της επίδρασης των ατομικών ιδιαιτεροτήτων των ηγετών στις διεθνείς πολιτικές εξελίξεις, καθότι η άρνησή της ισοδυναμεί με την απόρριψη της ανθρώπινης δράσης ως ατελέσφορης (McDermott, [2004α](#): 216). Ήδη από τη δεκαετία του 1950, η εμφάνιση της σχολής της ανάλυσης εξωτερικής πολιτικής, με κύριο εκπρόσωπο τον Richard Snyder, έθεσε τις βάσεις για να ξεπεραστεί το δίλημμα μεταξύ πράττοντος και δομής, με την παραδοχή ότι οι δρώντες άνθρωποι είναι τόσο οι δημιουργοί όσο και τα δημιουργήματα των δομών και θεσμών (Kane, [2016](#)). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο παρθενικό τους έργο, «είναι μία από τις βασικές μεθοδολογικές επιλογές μας να ορίσουμε το κράτος ως τους επίσημους υπεύθυνους για τη λήψη αποφάσεων - αυτούς των οποίων οι επίσημες ενέργειες είναι, για κάθε πρόθεση και σκοπό, οι ενέργειες του κράτους. Η κρατική ενέργεια είναι η ενέργεια αυτών που δρουν στο όνομα του κράτους. Κατά συνέπεια, το κράτος είναι όσοι αποφασίζουν εξ ονόματός του» (Snyder, Bruck & Sapin, [2002](#): 59). Ιδιαίτερα κατόπιν της πτώσης του σιδηρού παραπετάσματος αλλά και της φονικής τρομοκρατικής επίθεσης κατά των Η.Π.Α. στις 11-9-2001, φαντάζει μεθοδολογικά αδόκιμη η προσκόλληση σε μεταβλητές που αφορούν αποκλειστικά στο συστημικό επίπεδο, καθότι η ανθρώπινη φύση έχει αποδειχθεί σε ορισμένες περιστάσεις ικανή να παρακάμψει τους δομικούς περιορισμούς. Προφανώς, οι δομικές θεωρίες παραμένουν χρήσιμες για την εξήγηση της επίδρασης μιας δομής στην ανθρώπινη συμπεριφορά, όμως είναι αναγκαίο για τη θεωρία να μη θεωρήσει σε αυτό το σημείο το έργο της ολοκληρωμένο. Ειδικά από τη στιγμή που ορισμένες σχολές της σύγχρονης διεθνολογικής θεωρίας δίνουν έμφαση στο ρόλο των ιδεών, χρειάζεται να διερευνηθεί εκείνη η μονάδα ανάλυσης κάτω από το διεθνές και το κρατικό επίπεδο, δηλαδή ο άνθρωπος, η οποία συλλαμβάνει αυτές τις ιδέες, ενίοτε τις τροποποιεί, υπό την επίδραση των ιδεών άλλων ισότιμων μονάδων και εν τέλει αποφασίζει και δρα σύμφωνα με το περιεχόμενο αυτών των ιδεών (Hudson, [2002](#): 16).

2.2.2. Επανεξετάζοντας το έργο του Kenneth Waltz

Εστιάζοντας στη διεθνολογική σχολή του δομικού ρεαλισμού, φρονείται ότι είναι απαραίτητη μία προσεκτικότερη ανάγνωση προς βαθύτερη κατανόηση της σκέψης του Kenneth Waltz, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από τα δύο κυριότερα έργα του ([2011α](#):

[2011β](#)), προκειμένου να αποσαφηνιστεί πλήρως η τοποθέτησή του σχετικά με το ρόλο του ηγέτη. Κατ' αρχάς, ο συγγραφέας αντιλαμβάνεται ότι υφίσταται μια διαχωριστική γραμμή μεταξύ των ακαδημαϊκών και των πολιτικών, με γνώμονα την προσέγγισή τους στα αίτια του πολέμου και κατ' επέκταση, στις προϋποθέσεις της ειρήνης. Αφού λοιπόν αναφερθεί στους ακαδημαϊκούς όρους αυτού του ζητήματος, συνεχίζει λέγοντας ότι «... η σημασία του προβλήματος είναι πολύ ευρύτερη...», καθότι «η πρακτική της πολιτικής επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τις εικόνες που έχουν στο μυαλό τους οι πολιτικοί» (Waltz, [2011β](#): 286). Με αυτόν τον τρόπο, ο Waltz «ανοίγει το μαύρο κουτί» της σχέσης μεταξύ θεωρίας και πράξης, με το οποίο ασχολείται - εμμέσως - περαιτέρω στη *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*. Σε αυτό το βιβλίο, επιδεικνύει αξιοσημείωτη αυστηρότητα και ακρίβεια σχετικά με την εξηγητική ισχύ της θεωρίας του περί ισορροπίας της ισχύος, δηλώνοντας ρητά τι μπορεί να ερμηνεύσει και τι όχι. Έχοντας λοιπόν ξεκαθαρίσει ότι σκοπός της θεωρίας του δεν είναι η εξήγηση μεμονωμένων ενεργειών των κρατών στο διεθνές πεδίο, προβαίνει στη σαφή διάκριση μεταξύ μιας θεωρίας διεθνούς και μιας θεωρίας εξωτερικής πολιτικής, επισημαίνοντας πως το σφάλμα έτερων θεωρητικών έγκειται «... στην ασαφή διάκριση μεταξύ εθνικής και διεθνούς πολιτικής ή στην αμφισβήτηση ότι αυτή η διάκριση θα πρέπει να γίνει» (id., [2011α](#): 259) και καταλήγει, αναφέροντας για τη θεωρία του ότι «αυτό που εξηγεί είναι οι περιορισμοί που υφίστανται όλα τα κράτη. Η ξεκάθαρη αντίληψη των περιορισμών παρέχει αρκετές ενδείξεις για τις αναμενόμενες αντιδράσεις των κρατών, αλλά από μόνη της η θεωρία δεν μπορεί να εξηγήσει αυτές τις αντιδράσεις. Αυτές εξαρτώνται όχι μόνον από τους διεθνείς περιορισμούς αλλά και από τα χαρακτηριστικά των κρατών» (ibid.: 261). Καθίσταται έτσι κατανοητό ότι, κατά την άποψή του, οι ηγέτες - υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων σε θέματα εξωτερικής πολιτικής (δύνανται να) επηρεάζουν - ως συστατικά της εσωτερικής δομής εκάστου κράτους - την εθνική δράση στο διεθνές επίπεδο. Σχετικό με αυτή τη διαπίστωση είναι το επιχείρημα του πολιτικού επιστήμονα, ειδικού σε θέματα εξωτερικής πολιτικής Joe D. Hagan ([2001](#)), βάσει του οποίου οι σχετικές με τη διαδικασία λήψης αποφάσεων προσεγγίσεις δύνανται να καλύψουν ορισμένα από τα κενά που αφήνουν οι συστημικές εξηγήσεις περί σύγκρουσης και πολέμου και να παρέχουν χρήσιμες ερμηνείες επί αποφάσεων και δράσεων που αναλαμβάνουν οι ηγέτες, οι οποίες εμφανίζονται ως ανωμαλίες και στρεβλώσεις των συστημικών επιταγών. Συμπερασματικά, η μη ενασχόληση του Waltz με τους ηγέτες σε θεωρητικό επίπεδο δεν

υπονοεί την αδυναμία τους να αφήσουν το στίγμα τους, μέσω των αποφάσεων που λαμβάνουν επί ζητημάτων εξωτερικής πολιτικής, αλλά υποδηλώνει την έλλειψη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ του ρόλου των ηγετών και του στενά προσδιορισμένου σκοπού της θεωρίας του. Προφανώς αυτό εννοεί ο Alexander George, χαρακτηρίζοντας το δομικό ρεαλισμό μία θεωρία περιορισμένου σκοπού, η οποία στερείται των απαραίτητων γνώσεων και πληροφοριών που απαιτούνται για την άσκηση εξωτερικής πολιτικής, μη όντας μία θεωρία εξωτερικής πολιτικής, τη στιγμή που οι διαμορφωτές της χρειάζονται ακριβώς μία τέτοιου είδους θεωρία. Εκδιπλώνοντας περαιτέρω τη σκέψη του, ο George επισημαίνει την ανάγκη υπέρβασης του νεορεαλισμού από τους ακαδημαϊκούς, προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης θεωρίας κατάλληλης για την άσκηση εξωτερικής πολιτικής, που να περιλαμβάνει τόσο τις σχετικές στρατηγικές όσο και ατομοκεντρικά συμπεριφορικά μοντέλα των δρώντων της διεθνούς πολιτικής σκηνής, προορισμένα να αντικαταστήσουν την απλουστευτική υπόθεση του δομικού ρεαλισμού, σύμφωνα με την οποία τα κράτη είναι ορθολογικοί, «μονολιθικοί», ενιαίοι δρώντες (George, [1993](#): 136).

Συνεχίζοντας τη μελέτη του έργου του Waltz, προκύπτουν επιπλέον ισχυρά ερείσματα για την αξία της μελέτης της συμπεριφοράς του ηγέτη, ως καθοριστικού παράγοντα στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής και κατ' επέκταση, στις διεθνείς σχέσεις. Αναζητώντας τα αίτια του πολέμου στις τρεις «εικόνες των διεθνών σχέσεων», ο συγγραφέας τονίζει μεν την ανάγκη να προσδιοριστεί η πλέον περιεκτική ομάδα αιτιών, που συνδέεται με μία από τις «εικόνες», δεν παραλείπει όμως να επισημάνει ότι τα αίτια που πηγάζουν από κάθε ξεχωριστό επίπεδο ανάλυσης συσχετίζονται μεταξύ τους: *«Η μερικότητα της κάθε εικόνας δημιουργεί μια ένταση, η οποία ωθεί την κάθε εικόνα στο να συμπεριλάβει και τις άλλες»* (Waltz, [2011β](#): 292). Αυτό αποτελεί ακόμη ένα παράδειγμα, στο οποίο αποτυπώνεται η αναγνώριση της σημασίας της ανθρώπινης απόφασης και δράσης στο διεθνές γίνεσθαι, έστω σε περιορισμένο βαθμό - σε σύγκριση με τους συστημικούς παράγοντες - και άσχετα με το γεγονός ότι το ατομικό επίπεδο απορρίφθηκε από τον Waltz, στο πλαίσιο της δομικής θεώρησής του για τις διεθνείς σχέσεις. Ο πραγματικός λόγος για τη στροφή του προς απρόσωπες μεταβλητές ήταν - κατά την παραδοχή του ίδιου - η επιθυμία του να ακολουθήσει το μοντέλο των θετικών επιστημών, στη δημιουργία μίας γενικής θεωρίας των διεθνών σχέσεων με ερμηνευτική και ενδεχομένως προγνωστική ισχύ. Για την υλοποίηση αυτής της ιδέας,

απαιτείτο η υιοθέτηση ενός θεωρητικού μοντέλου ανάλυσης, που να διακρίνεται για την απλότητα, τη σαφήνεια, την αυστηρότητα και την αφαιρετικότητα του, οπότε η επιλογή των συμπεριληφθεισών στο μοντέλο μεταβλητών όφειλε να είναι φειδωλή. Σε αυτό το πλαίσιο, οι μεμονωμένοι ηγέτες, οι οποίοι φέρουν τα δικά τους ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (ιδιοσυγκρασία, ύφος, εμπειρίες, ικανότητες κ.ο.κ.), που συνδυάζονται με μοναδικό τρόπο στον καθένα από αυτούς, έπρεπε να απορριφθούν ως μη έχοντες αιτιώδη συνάφεια προς τη θεωρία ισορροπίας της ισχύος. Για το λόγο αυτό, ο Waltz επέλεξε το κράτος και όχι το άτομο ως τη βασική μονάδα ανάλυσης, γεγονός το οποίο - φαινομενικά, βάσει των ανωτέρω, ταυτόχρονα όμως και πρακτικά, για τις ανάγκες της θεωρίας του - υποβάθμιζε το ρόλο των ηγετών, θεωρώντας τους επί της ουσίας αναλώσιμους και εναλλάξιμους ορθολογικούς δρώντες, υποχρεωμένους να ανταποκρίνονται στις δομικές επιταγές και συνθήκες κατά τρόπο παρόμοιο (Kane, [2016](#)). Το ζήτημα της ορθολογικότητας των ηγετών θα τεθεί στην επόμενη ενότητα.

Η συνέχεια του *Ο Άνθρωπος, το Κράτος και ο Πόλεμος* ([2011β](#)) - βιβλίο στο οποίο φανερώνεται η πιο φιλοσοφική και ολιστική - «οικουμενική» πλευρά του Waltz, σε σύγκριση με το αυστηρά θεωρητικό και μεταθεωρητικό «προσωπείο» που «ενδύεται» στη *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής* ([2011α](#)) - είναι ακόμη πιο αποκαλυπτική: ο συγγραφέας προβαίνει στη διάκριση μεταξύ βαθύτερων και άμεσων (ή αλλιώς ικανών) αιτίων του πολέμου, με τα πρώτα να σχετίζονται με την τρίτη «εικόνα» και το κύριο χαρακτηριστικό αυτής, που είναι η έλλειψη κάποιας αρχής για να εμποδίσει τη διεξαγωγή των πολέμων, ενώ η δεύτερη κατηγορία αιτίων περιέχεται στις δύο πρώτες «εικόνες» και αφορά σε ορισμένες ειδικές περιστάσεις, που επενεργούν στη συμπεριφορά των εμπλεκόμενων κρατών. Ειδικά ως προς την πρώτη «εικόνα», ισχυρίζεται ότι «τα κράτη παρακινούνται να επιτεθούν το ένα στο άλλο και να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους από τη λογική και / ή το πάθος των συγκριτικά λίγων που χαράσσουν την πολιτική των κρατών...» (Waltz, [2011β](#): 295). Σε αυτό το σημείο, είναι αναντίρρητη η αναφορά του Waltz σε εκείνους τους παράγοντες, τους οποίους η σύζευξη της ανάλυσης εξωτερικής πολιτικής με την πολιτική ψυχολογία και τη γνωσιακή επιστήμη φέρνει στο προσκήνιο. Με απλά λόγια, η λογική και το πάθος αντιστοιχούν απόλυτα στο αντικείμενο μελέτης και έρευνας των προαναφερθέντων επιστημονικών κλάδων, ήτοι στο γνωσιακό και συναισθηματικό υπόβαθρο των ηγετών, που έχουν την αρμοδιότητα της λήψης αποφάσεων στο πεδίο της

εξωτερικής πολιτικής.

Ολοκληρώνοντας την επανεκτίμηση της σκέψης του Waltz, δέον είναι να γίνει μνεία στο τελικό πόρισμά του περί των αιτίων του πολέμου, από το οποίο δύναται να εξαχθεί ο λόγος που καθιστά το ρόλο του ηγέτη σημαντικό. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει είναι ότι εκ των τριών «εικόνων των διεθνών σχέσεων», αρκεί μόνο η τρίτη για να θεμελιωθεί το μόνιμο ενδεχόμενο διεξαγωγής πολεμικών συγκρούσεων μεταξύ των ανεξάρτητων, κυρίαρχων κρατών του βεστφαλιανού συστήματος, υπό την προϋπόθεση ότι δεν πρόκειται να επέλθουν ριζικές αλλαγές σε παράγοντες που αποτελούν μέρος των δύο πρώτων «εικόνων». Εφόσον, λοιπόν, το «κλειδί» για την επεξήγηση των πολέμων βρίσκεται στο διεθνές σύστημα, είναι λογικό να αναζητηθεί στο ίδιο επίπεδο η λύση για την αποφυγή τους. Ωστόσο, αυτή η λύση που φαντάζει λογική και προφανής, δηλαδή η σύσταση παγκόσμιας κυβέρνησης, η οποία θα σημάνει το πέρας της αναρχίας στο διεθνές σύστημα, είναι κατά τον Waltz - και όχι μόνο κατ' αυτόν - ουτοπική (ibid.: 301-302). Κατά συνέπεια, εάν τα βαθύτερα αίτια του πολέμου, που απορρέουν από την αναρχία του διεθνούς συστήματος, παραλληλιστούν με μία μακροχρόνια ανίατη - ή έστω δυσίατη, εφόσον απορριφθεί η θέση του Waltz ως αφοριστική - ασθένεια, τότε η βραχυπρόθεσμη αντιμετώπιση των συμπτωμάτων της, δηλαδή των άμεσων αιτίων του πολέμου, δεν μπορεί παρά να έχει κάποια αξία, κόντρα στην πεποίθηση του Waltz ότι η ορθολογική διευθέτηση των άμεσων αιτίων δεν είναι ικανή να εξαλείψει το ενδεχόμενο πολέμου (ibid.: 298). Ως εκ τούτου, η εξέταση του ρόλου του ηγέτη, όταν αυτός καλείται να λάβει αποφάσεις σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, έχει τη σημασία της, όχι για την οριστική αντιμετώπιση του φαινομένου του πολέμου, αλλά για την αποτροπή μεμονωμένων διακρατικών συγκρούσεων. Αυτό δεν έρχεται σε αντίθεση, αλλά δρα συμπληρωματικά στην κανονιστικού χαρακτήρα εισήγηση του Waltz, βάσει της οποίας παροτρύνει τους διαμορφωτές εξωτερικής πολιτικής να λαμβάνουν υπόψη τους τις συνέπειες της τρίτης «εικόνας των διεθνών σχέσεων» (ibid.: 302).

2.2.3. Ο περιορισμένος ορθολογισμός των ανθρώπων (και κατ' επέκταση, των ηγετών)

Στην προηγούμενη ενότητα, έγινε μνεία πολλάκις στην έννοια του ορθολογισμού, καθότι η νεορεαλιστική θεωρία των διεθνών σχέσεων - στο πλαίσιο της αφαιρετικότητας

που είναι απαραίτητη για μία θεωρία συστημικού επιπέδου - υποθέτει την ορθολογικότητα των κύριων μονάδων ανάλυσης, ήτοι των ανεξάρτητων κρατών, άρα και των ιθυνόντων λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής. Ανατρέχοντας εκ νέου στον Waltz, η χρήση υποθέσεων που είναι μη ρεαλιστικές - όπως η ορθολογικότητα των κρατών και των ηγετών τους - μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα χρήσιμη για τη δόμηση θεωρίας, αντλώντας από τη μικροοικονομική θεωρία το παράδειγμα του «οικονομικού ανθρώπου» (Waltz, [2011α](#): 199). Ωστόσο, οι επιπλοκές αυτής της θεωρητικής επιλογής - υπόθεσης έχουν πλέον γίνει ιδιαίτερος αντιληπτός, εξαιτίας της ανεπάρκειας των ορθολογικών προσεγγίσεων να ερμηνεύσουν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων διεθνικών δρώντων πλην των κρατών, όπως είναι οι ριζοσπαστικοποιημένες τρομοκρατικές ομάδες, τα κίνητρα των οποίων προφανώς εντοπίζονται έξω από τη δομική διάσταση του διεθνούς γίγνεσθαι. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να καταστούν εκ νέου επίκαιρες οι ψυχολογικές προσεγγίσεις των διεθνών σχέσεων, καθότι ναι μεν η κατανομή και η ισορροπία της ισχύος καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την πορεία των διεθνών πολιτικών εξελίξεων μακροπρόθεσμα, αλλά η λήψη αποφάσεων σε βραχυπρόθεσμο επίπεδο αποκλίνει συχνά από τα ορθολογικά μοντέλα, λόγω της υποκειμενικής αντίληψης των ηγετών περί των συστημικών παραγόντων και των εισρεουσών πληροφοριών, οι οποίες είναι συχνά εσφαλμένες ή / και ατελείς (Κάππης, [2020](#): 171, 174). Αυτό το στοιχείο του υποκειμενισμού αποτυπώνεται εύγλωττα στη μεθοδολογική επιλογή των Snyder et al. ([2002](#): 58-59) να προσδώσουν κεντρικό ρόλο στον τρόπο, με τον οποίο οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων - και όχι κάποιος τρίτος, εξωτερικός παρατηρητής - ορίζουν τις καταστάσεις, βάσει: (α) της σχέσης τους με άλλους αντίστοιχους δρώντες, (β) των στόχων τους, (γ) των μέσων που διαθέτουν για την επίτευξή τους και (δ) του τρόπου μετουσίωσης των στόχων και των μέσων σε στρατηγικές, εξαρτώμενες από τις παραμέτρους εκάστης κατάστασης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι ανωτέρω συγγραφείς εκφράζουν το πώς και το γιατί της κρατικής δράσης στο διεθνές επίπεδο, αφού όπως προαναφέρθηκε, ταυτίζουν το κράτος με τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων εξ ονόματός του.

Ο υποκειμενικός ορισμός της κατάστασης κατά τα ανωτέρω, συνάδει απόλυτα με τη διάκριση, στην οποία προβαίνουν οι Harold και Margaret Sprout (1956), μεταξύ ψυχολογικού και λειτουργικού περιβάλλοντος των αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής. Ειδικότερα, η διαδικασία λήψης αποφάσεων πραγματοποιείται μεν στο ψυχολογικό

περιβάλλον, το οποίο χαρακτηρίζεται από τον υποκειμενισμό και τις επακόλουθες αντιληπτικές προκαταλήψεις των ιθύνοντων, αλλά η εφαρμογή των αποφάσεων λαμβάνει χώρα στο λειτουργικό περιβάλλον, που αντιστοιχεί στην αντικειμενική πραγματικότητα. Το κενό, το οποίο μεσολαβεί ανάμεσα σε αυτά τα δύο περιβάλλοντα, ευθύνεται για τις σοβαρές στρεβλώσεις που παρουσιάζονται στη χάραξη εξωτερικής πολιτικής και αποτέλεσε το έναυσμα για έντονη κριτική εναντίον των ρασιοναλιστικών μοντέλων λήψης αποφάσεων, δίνοντας παράλληλα ώθηση στην έρευνα σχετικά με τον αντίκτυπο των ψυχολογικών (γνωσιακών και συναισθηματικών) παραγόντων, που επηρεάζουν τους ηγέτες (στα Alden & Aran, [2017](#): 24· Χιλ, [2018](#): 115-116). Ο υποκειμενικός ορισμός της κατάστασης απασχόλησε επίσης τον κοινωνιολόγο Lloyd Etheredge ([1978](#): 59-60), σύμφωνα με τον οποίο οι ιθύνοντες προσπαθούν να είναι ορθολογικοί κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής. Εντούτοις, λόγω των συνθηκών ατελούς πληροφόρησης και αμφισημίας των καταστάσεων, υπό τις οποίες καλούνται να κατασταλάξουν σε συγκεκριμένες δράσεις και προκειμένου να αποφύγουν την προσφυγή σε αμφίβολες θεωρίες πολιτικής συμπεριφοράς, χρησιμοποιούν τη διαίσθησή τους, με αποτέλεσμα να δημιουργούν στο μυαλό τους μία εικόνα της κατάστασης, που δεν θεμελιώνεται σε αντικειμενικά πειστήρια. Επιπλέον, η ανάγκη για τη διατήρηση της εσωτερικής συνοχής μεταξύ νόησης και δράσης, που απορρέει από τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των υπεύθυνων λήψης αποφάσεων και θα μας απασχολήσει στο επόμενο κεφάλαιο, έχει ως αποτέλεσμα να εμφανίζονται οι αποφάσεις τους ως ορθολογικές, ενώ στην πραγματικότητα είναι απλά ευλογοφανείς και συνεπείς προς τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας.

Στοιχεία όπως τα προαναφερθέντα, τα οποία παρέχονται - μεταξύ άλλων - από τα πορίσματα της πολιτικής ψυχολογίας και θα αναλυθούν εκτενώς στο επόμενο κεφάλαιο, αποδεικνύουν ότι οι αποφάσεις στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής συχνά λαμβάνονται υπό το καθεστώς πολύπλευρων ψυχολογικών πιέσεων, που δεν επιτρέπουν να θεωρηθεί ότι κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, επικρατεί ο κλασικός ορθολογισμός· αντιθέτως, τίθενται όρια σε αυτόν, τα οποία οι ιθύνοντες συχνά καλούνται να αποδεχτούν και να υπερκεράσουν, εισάγοντας και χρησιμοποιώντας παράλληλα άλλα στοιχεία και δεξιότητες, μη ορθολογικής φύσης, όπως το συναίσθημα και τη διαίσθηση (Χιλ, [2018](#): 121-122). Αυτά τα όρια που τίθενται στην ορθολογικότητα αποτελούν την πεμπτούσια του

περιορισμένου ορθολογισμού,¹¹ έννοια η οποία ουδόλως μπορεί να θεωρηθεί σύγχρονη ή καινοφανής· ήδη από την αρχαιότητα ήταν γνωστό ότι η ανθρώπινη λογική έχει όρια και πλην αυτής, υφίστανται έτερες δυνάμεις, που κείνται στο πεδίο του παραλόγου και είναι ενσωματωμένες στην ανθρώπινη φύση. Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν αυτοί που πρώτοι κατέδειξαν την ανάγκη της ορθολογικής ανάλυσης των φυσικών και κοινωνικών φαινομένων και άνοιξαν το δρόμο προς τη σύγχρονη επιστημονική μεθοδολογία, όμως αναγνώριζαν την ταυτόχρονη ύπαρξη αντίρροπων προς τον ορθό λόγο δυνάμεων εντός του ανθρώπου. Χρησιμοποιώντας μια ευρύτατα διαδεδομένη αλληγορία αρχαιοελληνικής προέλευσης, δύο κορυφαίοι σύγχρονοι κλασικιστές γράφουν σχετικά ότι «ο Απόλλων, ο θεός του ορθολογισμού και του μέτρου, παραδίδει το ναό του στον Διόνυσο για τρεις μήνες κάθε χειμώνα. Ο Διόνυσος, ο θεός του παραλογισμού... πρέπει να πάρει το μερτικό του...» (Hanson & Heath, [1999](#): 178). Σε αυτήν τη συνύπαρξη των θεοτήτων που αντιπροσωπεύουν τη διαύγεια της ορθολογικότητας και τη μέθη των ενστίκτων αντίστοιχα, ο μεγάλος Γερμανός φιλόσοφος Friedrich Nietzsche προσδίδει υποχρεωτικό, αναπόφευκτο χαρακτήρα: «και όμως: ο Απόλλωνας δεν μπορούσε να ζήσει χωρίς τον Διόνυσο!» (Νίτσε, [2001](#): 57).

Στο χώρο των διεθνών σχέσεων, πρώτος ο Hans Morgenthau ([1947](#): 12) επισήμανε τη μη ορθολογική πλευρά του ανθρώπου, ισχυριζόμενος ότι η λογική είναι μόλις μία από τις τρεις διαστάσεις, που συγκροτούν συνολικά την ανθρώπινη φύση. Η βιολογική διάσταση, που ενέχει τις παρορμήσεις και η πνευματική, από την οποία απορρέουν οι ανθρώπινες επιδιώξεις και φιλοδοξίες, έχουν παραγκωνιστεί από τη φιλοσοφία του ορθολογισμού, με συνέπεια την παρερμηνεία της λειτουργίας της λογικής στο σύνολο της ανθρώπινης ύπαρξης. Αυτή η παρερμηνεία της ανθρώπινης φύσης έχει τις προεκτάσεις της στον πολιτικό τομέα, καθότι ως πολιτική φιλοσοφία, ο ορθολογισμός έχει παρεξηγήσει τη φύση της πολιτικής και της πολιτικής δράσης εν γένει. Κατά τον Morgenthau, ο χώρος της πολιτικής δεν επιδέχεται μία αυστηρά επιστημονική, ορθολογική θεώρηση· με την «πύρινη» και παθιασμένη συλλογιστική που τον χαρακτηρίζει, γράφει σχετικά ότι «η

¹¹ Ο περιορισμένος ορθολογισμός έχει τις ρίζες του στην αδυναμία του ανθρώπου να γνωρίζει, να σκέφτεται και να κατανοεί τα πάντα, συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του εαυτού. Για την αντιμετώπιση αυτής της αδυναμίας, κάθε άνθρωπος κατασκευάζει ένα απλοποιημένο νοητικό μοντέλο αναπαράστασης της πραγματικότητας και συμπεριφέρεται αρκετά ορθολογικά εντός των ορίων του, αλλά αυτά τα όρια ενδέχεται να είναι αρκετά αυστηρά (Hudson & Day, [2020](#): 44).

πολιτική είναι τέχνη και όχι επιστήμη και αυτό που απαιτείται για την αριστοτεχνική άσκηση της δεν είναι ο ορθολογισμός του μηχανικού, αλλά η σοφία και η ηθική δύναμη του πολιτικού άνδρα» (ibid.: 16). Με αυτή τη θεώρηση περί της φύσης της πολιτικής συμφωνεί ο Etheredge (1978: 105), κατά τον οποίο «... δυστυχώς, (η εξωτερική πολιτική) πιθανότατα θα παραμείνει τέχνη. Οι πρόεδροι (των Η.Π.Α.) θα αποφασίζουν συναισθηματικά, εγείροντας ζητήματα κάθε φορά που βρίσκονται αντιμέτωποι με διαφορούμενα και ανεπαρκή στοιχεία και χρησιμοποιούν θεωρίες που μπορούν να επαληθευτούν μόνο εν μέρει. Και το λογικό, δυσάρεστο συμπέρασμα είναι ότι τέτοιες συνθήκες αυξάνουν την πιθανότητα σημαντικών σφαλμάτων και πολέμων μελλοντικά».

Τους περιορισμούς στην ανθρώπινη ορθολογικότητα έρχεται να αποδείξει επίσης το υλικό, που έχει προκύψει ως αποτέλεσμα των πλέον πρόσφατων ερευνητικών προσπαθειών στον τομέα της ψυχολογίας και ειδικότερα, στο πεδίο της νευροεπιστήμης. Με την επανεισαγωγή της σύγκρουσης¹² ως κύριου χαρακτηριστικού των επιλογών των διαμορφωτών πολιτικής, αμφισβητείται έντονα το κατά πόσο τα μοντέλα της ορθολογικής επιλογής,¹³ επί των οποίων έχουν στηριχθεί οι αντίστοιχες θεωρίες εξωτερικής πολιτικής, αναπαριστούν με ακρίβεια τη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Συγκεκριμένα, αυτές οι θεωρίες βασίζονται στις υποθέσεις της ορθολογικότητας των ηγετών και της εξωγένειας των αρχικών προτιμήσεων και προσδοκιών τους. Έχοντας αυτές τις υποθέσεις ως σημείο εκκίνησης, οι εν λόγω θεωρίες δύνανται να προσδιορίσουν τη βέλτιστη επιλογή των υπευθύνων λήψης αποφάσεων, εφόσον αναμένεται ότι αυτοί θα προβούν στους κατάλληλους υπολογισμούς περί των σκοπών και των μέσων επίτευξής τους, με τις προϋπάρχουσες προτιμήσεις τους να θεωρούνται δεδομένες. Ως απόρροια των ανωτέρω υποθέσεων, τα μοντέλα της ορθολογικής επιλογής δεν εξηγούν τις - σημαντικές για την ανάλυση εξωτερικής πολιτικής - πεποιθήσεις και προσδοκίες των ηγετών, που οδηγούν

¹² Σε αυτό το πλαίσιο, ο όρος «σύγκρουση» αναφέρεται στη διαμάχη ανάμεσα στα αντίρροπα κελύσματα των συναισθηματικών και γνωστικών - υπολογιστικών λειτουργιών του εγκεφάλου, που κάνουν συχνά την εμφάνισή τους κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Stein, 2016: 141).

¹³ Η Janice Gross Stein (2016: 131-132) διατυπώνει δύο ρασιοναλιστικά μοντέλα λήψης αποφάσεων: το πρώτο αναφέρεται στη διαδικασία που οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων θα έπρεπε να χρησιμοποιούν και προϋποθέτει εκ μέρους τους τη λογική, τη συνέπεια και τη μεθοδικότητα. Σε αυτό το μοντέλο, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η αξιοποίηση νέων, αξιόπιστων πληροφοριών, προς αναπροσαρμογή των εκτιμήσεων των ιθύνοντων και ανάλογη εφαρμογή τους στις επιλογές τους. Το δεύτερο και πιο απαιτητικό μοντέλο απαιτεί από τους ιθύνοντες να προβαίνουν σε υποκειμενικές εκτιμήσεις των πιθανών απότοκων συνεπειών των εναλλακτικών επιλογών τους, να αναθεωρούν αυτές τις εκτιμήσεις βάσει της εισροής νέων πληροφοριών και να μεγιστοποιούν την υποκειμενική τους αναμενόμενη ωφέλεια.

στην επιλογή αντ' αυτού, παρουσιάζουν τους ηγέτες ως απόλυτα ορθολογικούς, που δεν κατατρύχονται από τη σύγκρουση της επιλογής, αλλά μπορούν να λαμβάνουν αποφάσεις με μοναδικό κριτήριο αυτό της υποκειμενικής αναμενόμενης ωφέλειας. Συνεπώς, τα προαναφερθέντα μοντέλα ανάγουν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε μία απλοϊκή, συναλλακτικού τύπου διαπραγμάτευση, με σκοπό την επίτευξη του καλύτερου δυνατού συμβιβασμού - αποτελέσματος, κάτι το οποίο δεν αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα στο πεδίο της άσκησης εξωτερικής πολιτικής, κατά τα πορίσματα της νευροεπιστήμης (Stein, 2016: 132). Την ίδια ακριβώς θέση είχε υποστηρίξει νωρίτερα ο Alexander George (1993: 139), ισχυριζόμενος ότι οι ηγέτες αναγκάζονται συχνά να προβούν σε κρίσεις,¹⁴ οι οποίες δεν ευνοούν την υιοθέτηση της πολιτικής επιλογής που είναι απόλυτα συμβατή με το κριτήριο της κλασικής ορθολογικότητας. Για να καταδείξει την υποχρέωση των ηγετών να λαμβάνουν υπόψη τους ευρύτερους πολιτικούς προβληματισμούς, ο συγγραφέας έχει εισαγάγει στην ανάλυση εξωτερικής πολιτικής την έννοια του πολιτικού ορθολογισμού, σε αντιδιαστολή προς την κλασική μορφή του (ibid.: 20-21).

2.2.4. Η διάσταση μεταξύ θεωρίας και πράξης

Σε προηγούμενη ενότητα, έγινε λόγος για τη διάκριση στην οποία προέβη ο Waltz, μεταξύ της ακαδημαϊκής και της πρακτικής διάστασης των ζητημάτων της διεθνούς και της εξωτερικής πολιτικής. Ενώ οι ακαδημαϊκοί διεθνολογικοί κύκλοι τηρούν μια τουλάχιστο σκεπτικιστική στάση έναντι της σημασίας της ανάλυσης της συμπεριφοράς των ηγετών, δεν ισχύει το ίδιο για τις κυβερνήσεις των κρατών, οι οποίες επιθυμούν να κατανοήσουν τις κοσμοθεωρίες και φιλοδοξίες των ηγετών - διαμορφωτών εξωτερικής πολιτικής έτερων κρατών, καθώς και τα κίνητρα και τους περιορισμούς που πηγάζουν από το εθνικό κοινωνικό περιβάλλον τους. Οι Η.Π.Α. πιστοποίησαν το έμπρακτο ενδιαφέρον τους για τα ανωτέρω, δημιουργώντας ήδη από τη δεκαετία του 1970 ένα γραφείο ανάλυσης ηγεσίας, υπό την αιγίδα της CIA (*Office of Leadership Analysis*), το οποίο εξακολουθεί να λειτουργεί έως σήμερα, με αρμοδιότητα την ανάλυση και αξιολόγηση των ανά τον κόσμο

¹⁴ Για τις ανάγκες της ανάλυσής του, ο George (1993: 22-26) αναδιαμορφώνει τη γενική έννοια της κρίσης κατά τρόπο, ώστε να καλύπτει εκείνες τις πλευρές των προβλημάτων κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, για την αντιμετώπιση των οποίων οι διαμορφωτές πολιτικής πρέπει να επιστρατεύσουν την κριτική τους ικανότητα. Σε αυτό το πλαίσιο, διακρίνει επτά διαφορετικά είδη κρίσης (ενδεικτικά: αντισταθμιστική, πολιτικών συνεπειών και κόστους ευκαιρίας, βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων αποδόσεων), τα οποία συνήθως συνδυάζονται ποικιλοτρόπως κατά τη λήψη μιας απόφασης.

ηγετών, για λογαριασμό του εκάστοτε προέδρου της χώρας και των υψηλόβαθμων αξιωματούχων που ασχολούνται με τη χάραξη εξωτερικής πολιτικής, προκειμένου να μπορέσουν οι τελευταίοι να αντιληφθούν τα χαρακτηριστικά των αντιπάλων που καλούνται να αντιμετωπίσουν στη «διεθνή σκακιέρα» (Hudson & Day, [2020](#): 39-40).

Η εποικοδομητική σύζευξη της πολιτικής, ως ενός κατ' εξοχήν πεδίου της δράσης και της πολιτικής ψυχολογίας, ως ενός πεδίου ακαδημαϊκού μεν, με πρακτικές εφαρμογές δε, αποδεικνύεται από την ανάπτυξη επιστημονικών μεθόδων ανάλυσης της ηγεσίας, στο πλαίσιο της δραστηριότητας κρατικών γραφειοκρατικών οργάνων. Επιστρέφοντας στην περίπτωση του γραφείου ανάλυσης ηγεσίας της CIA, αξιοσημείωτο είναι το έργο του πολιτικού ψυχολόγου Jerrold Post, ο οποίος αποτέλεσε ένα εκ των ιδρυτικών στελεχών του. Προϊόν της συστηματικής προσέγγισης του Post υπήρξε η ανάπτυξη της μεθοδολογίας του, την οποία ονόμασε «ιστορικό» (*anamnesis*) και περιέχει τα στοιχεία της ψυχοβιογραφίας ενός ηγέτη, της προσωπικότητάς του, των ουσιωδών πεποιθήσεών του και του προσωπικού του ύφους. Επιπλέον, σημαντική ήταν η συμβολή του στην έρευνα, σχετικά με τις κοινωνικές περιστάσεις, που καθιστούν βαρύνουσας σημασίας την αξιολόγηση των χαρακτηριστικών του ηγέτη καθώς και με τη σχέση μεταξύ ηγεσίας και ψυχικών ασθενειών (*ibid.*: 40, 53, 63-64).

Άλλο ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του πρακτικού ενδιαφέροντος για την κατανόηση του τρόπου, με τον οποίο οι ηγέτες διαμορφώνουν και επηρεάζουν την εξωτερική πολιτική, είναι η υιοθέτηση του ηλεκτρονικού λογισμικού *Profiler-Plus* από υπηρεσίες της κυβέρνησης των Η.Π.Α. Το εν λόγω λογισμικό αναπτύχθηκε κατόπιν εκτεταμένης έρευνας της πρωτοπόρου των σύγχρονων σπουδών ηγεσίας, Margaret Hermann, η οποία ανέπτυξε τη δική της προσέγγιση επί της ανάλυσης της ηγεσίας (*Leader Trait Assessment*), στηριζόμενη στην τεχνική της ανάλυσης περιεχομένου.¹⁵ Μέσω αυτού του λογισμικού, δίδεται η δυνατότητα δημιουργίας βάσεων δεδομένων κωδικοποιημένων λέξεων, που προέρχονται από τον προφορικό ή γραπτό λόγο κρατικών ηγετών ανά τον κόσμο. Με τη χρήση των προαναφερθέντων βάσεων, πραγματοποιούνται συγκριτικές

¹⁵ Η ανάλυση περιεχομένου είναι «*μια τεχνική για την εξαγωγή ψυχολογικών συμπερασμάτων, σχετικά με εκείνες τις πτυχές της προσωπικότητας των πολιτικών δρώντων που αφορούν την πολιτική, μέσα από τη συστηματική, αντικειμενική μελέτη γραπτού και απομαγνητοφωνημένου προφορικού υλικού*» (Winter & Stewart, στο McDermott, [2004α](#): 31).

αναλύσεις μεταξύ των ηγετών, σε ένα ευρύ φάσμα των διαστάσεων του φαινομένου της ηγεσίας (Preston, [2010](#)).

Ολοκληρώνοντας την τεκμηρίωση της σημασίας της μελέτης των ηγετών, κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής, πρέπει επίσης να δοθεί ο λόγος στους κατ' εξοχήν ειδικούς, δηλαδή σε αυτούς που έχουν τόσο θεωρητική γνώση όσο και πρακτική εμπειρία επί του θέματος. Ένας εξ αυτών είναι ο Henry Kissinger, ο οποίος έχει διατελέσει πανεπιστημιακός, αλλά και πολιτικός. Στο πλαίσιο συνέντευξής του, ο πρώην υπουργός Εξωτερικών των Η.Π.Α. ανέφερε χαρακτηριστικά: *«ως καθηγητής, είχα την τάση να σκέφτομαι ότι η ιστορία διαμορφώνεται από απρόσωπες δυνάμεις. Αλλά όταν το βλέπεις στην πράξη, καταλαβαίνεις ότι οι προσωπικότητες κάνουν τη διαφορά»* (Winter, [2003](#): 111-112).

3. ΟΙ ΠΤΥΧΕΣ ΤΟΥ ΗΓΕΤΗ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΑΣΚΗΣΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Στο προηγούμενο κεφάλαιο, επιχειρήθηκε να διαγνωσθεί η αξία της μελέτης της συμπεριφοράς των ηγετών, όταν καλούνται να λάβουν αποφάσεις επί εξωτερικών ζητημάτων, μέσω της κριτικής αξιολόγησης δείγματος της βιβλιογραφίας των διεθνών σχέσεων, της ανάλυσης εξωτερικής πολιτικής, της πολιτικής ψυχολογίας και της γνωσιακής επιστήμης. Συνοψίζοντας, από το εν λόγω εγχείρημα προέκυψαν τα ακόλουθα:

- Η διαδικασία λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής ούτε ακολουθεί ούτε ερμηνεύεται πάντοτε από τις δομικές διεθνολογικές θεωρίες, οι οποίες παραβλέπουν το ατομικό επίπεδο ανάλυσης.
- Επί του ζητήματος των διεθνών συγκρούσεων, ναι μεν η κατανόηση της συμπεριφοράς των ηγετών, κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής, δεν μπορεί να εξαλείψει συνολικά το φαινόμενο, αλλά δύναται να συμβάλει στην αποτροπή μεμονωμένων πολέμων.
- Βραχυπρόθεσμα, η διαδικασία λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής παρουσιάζει συχνά σημαντικές αποκλίσεις από τα ορθολογικά μοντέλα λήψης αποφάσεων, επειδή η διανοητική εικόνα που σχηματίζουν οι ηγέτες για το διεθνές γίνεσθαι υπόκειται σε στρεβλώσεις, οι οποίες απορρέουν από υποκειμενικούς παράγοντες και ως εκ τούτου, δεν ταυτίζεται απόλυτα με την αντικειμενική πραγματικότητα.
- Σε αντίθεση προς μεγάλο μέρος της ακαδημαϊκής κοινότητας, υπάρχει έμπρακτο ενδιαφέρον από την πλευρά των ηγετών και λοιπών κρατικών αξιωματούχων να κατανοήσουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ομολόγων τους.

Συνεκτιμώντας τα ανωτέρω, μπορεί πλέον να υποστηριχθεί με βεβαιότητα ότι οι ηγέτες μπορούν - υπό προϋποθέσεις - και ενίοτε αφήνουν το προσωπικό τους ίχνος στις διεθνείς εξελίξεις και ως απόρροια αυτού, η μελέτη της επίδρασης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής μόνο ατελέσφορη δεν μπορεί να χαρακτηριστεί. Κατά συνέπεια, κρίνεται σκόπιμο να προσδιοριστούν εκείνες οι πτυχές των ηγετών, που διαδραματίζουν καίριο ρόλο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, επί

θεμάτων εξωτερικής πολιτικής. Στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου, θα παρατεθούν τα κυριότερα - κατά την κρίση του γράφοντος - ευρήματα της έρευνας στα πεδία της πολιτικής ψυχολογίας και της γνωσιακής επιστήμης επί του υπό διερεύνηση ζητήματος, καθώς επίσης και τα πιο πρόσφατα πορίσματα από το χώρο της νευροεπιστήμης. Αρχικά, πρόκειται να προσδιοριστούν ορισμένοι ατομικοί και περιβαλλοντικοί - περιστασιακοί πολιτικοί παράγοντες, οι οποίοι δύνανται να καταστήσουν τις συνθήκες πρόσφορες, ώστε να επιδράσουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ηγέτη στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής. Στη συνέχεια, θα αναλυθεί η επιρροή της προσωπικότητας, της ψυχολογίας και της εν γένει σωματικής κατάστασης του ηγέτη στην ως άνω δραστηριότητα, κατόπιν επιλεκτικής ανασκόπησης ενός μικρού μέρους της εκτεταμένης βιβλιογραφίας, που πραγματεύεται το εξεταζόμενο θέμα.

3.1. Πότε και ποιοι;

Παρά τη θεμελίωση της σημασίας της ηγεσίας στη λήψη αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής, θα ήταν σφάλμα να θεωρηθεί ο ρόλος του ηγέτη πάντοτε καθοριστικός. Αντιθέτως, πρέπει να εντοπιστούν εκείνες οι πολιτικές συνθήκες καθώς και τα ιδιαίτερα ατομικά χαρακτηριστικά των ηγετών, που επιτρέπουν σε αυτούς να επηρεάζουν με τη συμπεριφορά τους την άσκηση εξωτερικής πολιτικής και συνεπώς, τα διεθνή γεγονότα. Ειδικά ως προς τις πολιτικές συνθήκες, εσωτερικές και διεθνείς, αυτές διαμορφώνουν το συνολικό πλαίσιο, εντός του οποίου παρουσιάζονται τόσο περιορισμοί όσο και ευκαιρίες, που επιδρούν στη δράση κάθε ηγέτη. Εξαρτάται τόσο από το ρόλο - θέση του ηγέτη στο εγχώριο πολιτικό σύστημα, που καθορίζει την πολιτική ισχύ του, όσο και από τις ιδιάζουσες περιστάσεις, που καθορίζουν το βαθμό στον οποίο δύναται να χρησιμοποιήσει αυτή την ισχύ, το κατά πόσο οι διαφορετικές πτυχές της προσωπικότητάς του θα έχουν αντίκτυπο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής (Cottam et al., [2016](#): 28· Preston, [2010](#)· Winter, [2003](#): 111).

Την απάντηση στο πότε και ποιοι ηγέτες το κατορθώνουν αυτό, έχουν δώσει διάφοροι ειδήμονες στην πολιτική ψυχολογία, όπως οι Fred Greenstein (1969· 1987) και Margaret Hermann (1976) (στο Preston, [2010](#)). Ο Greenstein διατύπωσε τρεις παράγοντες, από τους οποίους εξαρτάται η πιθανότητα και η έκταση της επίδρασης του ηγέτη επί του πολιτικού γίνεσθαι: (α) ο βαθμός στον οποίο το περιβάλλον επιτρέπει την αναδόμησή του

από τον ηγέτη, (β) η θέση που καταλαμβάνει ο ηγέτης εντός του πολιτικού περιβάλλοντος και (γ) τα ατομικά χαρακτηριστικά του, ήτοι τα ισχυρά στοιχεία και οι αδυναμίες του. Σε αυτό το γενικό θεωρητικό πλαίσιο στηρίχθηκε η Hermann, προκειμένου να το εξελίξει και να προσδιορίσει οκτώ πιο εξειδικευμένες συνθήκες, υπό τις οποίες τα ατομικά χαρακτηριστικά κάθε ηγέτη δύνανται να ασκήσουν επιρροή στις λαμβανόμενες αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής.

Η πρώτη συνθήκη αφορά στο ενδιαφέρον που επιδεικνύει ο ηγέτης για τα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής. Κατά τους Hudson & Day (2020: 41), η έλλειψη ενδιαφέροντος για τα εν λόγω θέματα ενδέχεται να οδηγήσει στην παραχώρηση πλειάδας αρμοδιοτήτων σε υφιστάμενα κυβερνητικά πρόσωπα, οπότε η έρευνα οφείλει να μετατοπιστεί σε αυτά. Ωστόσο, αυτή η έλλειψη θεωρείται αναστρέψιμη, εφόσον το ευρύτερο πλαίσιο των περιστάσεων είναι κατάλληλο για την αλλαγή στάσης του ηγέτη. Επιπρόσθετα, συναισθηματικοί παράγοντες, υποκινούμενοι από μνήμες και βιώματα, ενδέχεται να κεντρίσουν το ενδιαφέρον του, αυξάνοντας την πιθανότητα επηρεασμού των αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής από τα επιμέρους στοιχεία της προσωπικότητάς του.¹⁶ Σε μεταγενέστερο άρθρο της, η Hermann (1980) συσχετίζει το ενδιαφέρον των ηγετών για την εξωτερική πολιτική με το εύρος των επιλογών τους, κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Συγκεκριμένα, τα ευρήματα της έρευνάς της δείχνουν ότι ο αδιάφορος για τέτοια θέματα ηγέτης στηρίζεται στις προδιαθέσεις του, προκειμένου να καθορίσει τη στρατηγική και τη δράση του στην εξωτερική πολιτική. Στον αντίποδα, όσοι ηγέτες επιδεικνύουν σχετικό ενδιαφέρον, ενημερώνονται και επιμορφώνονται γύρω από αυτά τα ζητήματα ήδη πριν αναλάβουν τα καθήκοντα του αξιώματός τους, με αποτέλεσμα το εύρος των εναλλακτικών στρατηγικών τους να είναι σημαντικά μεγαλύτερο, εν συγκρίσει με αυτό του πρώτου είδους ηγετών. Εκτός από την αύξηση των επιλογών, η επίδειξη ενδιαφέροντος είθισται να συνεπάγεται την ανάπτυξη εκ μέρους των ηγετών κάποιας ικανότητας εκτίμησης των πιθανών συνεπειών κάθε εναλλακτικής στρατηγικής.

Η δεύτερη συνθήκη σχετίζεται με την εκπαίδευση του ηγέτη σε θέματα εξωτερικών υποθέσεων και ομοιάζει στην πρώτη, υπό την έννοια ότι αυξάνει το εύρος των

¹⁶ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του George W. Bush, στην απόφαση του οποίου να επιτεθεί στο Ιράκ συνέβαλε η γνώση του γεγονότος ότι ο Saddam Hussein είχε αποπειραθεί να δολοφονήσει τον πατέρα του και πρώην πρόεδρο των Η.Π.Α., George H. W. Bush.

εναλλακτικών στρατηγικών που αυτός μπορεί να επιστρατεύσει. Ελλείπει διπλωματικής εκπαίδευσης, δεν κατέχει σχετική τεχνογνωσία, στην οποία θα μπορούσε να βασιστεί, οπότε οι προδιαθέσεις του έρχονται πάλι στο προσκήνιο και το περιεχόμενο των αποφάσεων που λαμβάνει εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις κοσμοθεωρίες του και όχι τόσο από το πλαίσιο των διεθνών εξελίξεων. Σε αντίθεση με τους ανεκπαιδευτους ηγέτες, οι εκπαιδευμένοι έχουν διδαχθεί να υποτάσσουν και να εκλογικεύουν τις προδιαθέσεις τους, ανάλογα με τις απαιτήσεις των περιστάσεων, οπότε οι αποφάσεις τους εξαρτώνται λιγότερο από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Επιπλέον, οι εκπαιδευμένοι σε θέματα εξωτερικής πολιτικής ηγέτες είναι πολύ πιθανό να έχουν προετοιμάσει στρατηγικές αντιμετώπισης συγκεκριμένων διεθνών πολιτικών καταστάσεων ή / και ανταγωνιστικών κρατών και να είναι πιο ικανοί στο να εντοπίζουν ικανούς και έμπειρους συμβούλους, να τους αναθέτουν τις κατάλληλες αρμοδιότητες και να διαφοροποιούνται με επιτυχία από τις συμβουλές τους, όποτε αυτό κρίνεται αναγκαίο (Hermann, [1980](#); Hudson & Day, [2020](#): 41). Σε αυτό το σημείο, στον παράγοντα της εκπαίδευσης του ηγέτη πρέπει να προστεθεί η υποπερίπτωση της ειδημοσύνης του σε κάποιο συγκεκριμένο τομέα ζητημάτων ή συγκεκριμένη γεωγραφική περιφέρεια. Επειδή δεν είθισται να κατέχει τέτοιου είδους εξειδίκευση ένας αρχηγός κράτους, η ανάλυση εξωτερικής πολιτικής οφείλει ανά περίπτωση να στρέφει την προσοχή της στους υφισταμένους του (π.χ. υπουργό Εξωτερικών ή συμβούλους εθνικής ασφάλειας), καθότι αυτοί αναμένεται να αφήνουν το προσωπικό τους αποτύπωμα στις σχετικές λαμβανόμενες αποφάσεις (Hudson & Day, [2020](#): 41-42).

Το χάρισμα εκάστου ηγέτη αποτελεί τον τρίτο παράγοντα, που ενδέχεται να διαδραματίσει ρόλο στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής. Σε γενικές γραμμές, όσο πιο χαρισματικός είναι ένας ηγέτης, τόσο πιθανότερο είναι να αφήσει το στίγμα του στη διεθνή πολιτική, μέσω του «ξεδιπλώματος» των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς του. Ως χάρισμα, ο Κρίστοφερ Χιλ ([2018](#): 114) ορίζει εκείνη τη «... μαγική, ημιθρησκευτική έλξη που μπορούν να ασκήσουν ορισμένοι ηγέτες, κατά πρώτο λόγο στους ίδιους τους οπαδούς τους, αλλά μερικές φορές πολύ ευρύτερα...» και επισημαίνει ότι είναι μια ιδιότητα εξαρτώμενη από το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται¹⁷ και από τις

¹⁷ Ο συγγραφέας παραθέτει ως παραδείγματα τους Margaret Thatcher και Mikhail Gorbachev, οι οποίοι αν και θεωρούνταν χαρισματικοί στο διεθνές επίπεδο, δεν ισχύει το ίδιο για το εσωτερικό.

επικρατούσες αντιλήψεις.¹⁸ Παρά το γεγονός ότι ένας ηγέτης μπορεί να αποκομίσει πλεονέκτημα στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής από την αξιοποίηση του χαρίσματός του, αυτή η ιδιότητα δεν συνιστά *conditio sine qua non* για την εξασφάλιση της επιτυχίας στο εν λόγω πεδίο. Αντιθέτως, η υπερβολική εμπιστοσύνη ενός ηγέτη στο χάρισμα που διαθέτει, ενέχει τους κινδύνους της παραπλάνησής του από τα ίδια συναισθήματα που επιθυμεί να προκαλέσει στις λαϊκές μάζες και της απομάκρυνσής του από το «μονοπάτι» της λογικής, γεγονός το οποίο αναμένεται να προκαλέσει αβεβαιότητα και ανησυχία σε περιφερειακό - διεθνές επίπεδο (ibid.: 114-115). Ένας χαρισματικός ηγέτης μπορεί να αποδειχθεί καταστροφικός, όταν συνδυαστούν σε ένα «τοξικό τρίγωνο» η διαταραγμένη προσωπικότητά του, που εμφορείται ταυτόχρονα από θέληση για ισχύ και μια ιδεολογία μίσους, υποστηρικτές επιρρεπείς στο αφήγημα του ηγέτη και ένα περιβάλλον, τα χαρακτηριστικά του οποίου διαμορφώνουν τις κατάλληλες συνθήκες για την εκδήλωση της καταστροφικής ηγεσίας (Cottam et al., 2016: 118). Για τους παραπάνω λόγους, ηγέτες λιγότερο χαρισματικοί και περισσότερο συγκροτημένοι¹⁹ θεωρούνται ενίοτε καταλληλότεροι για τη διασφάλιση της διεθνούς ειρήνης και σταθερότητας (Χιλ, 2018: 115).

Η έκταση της εξουσίας, με την οποία είναι περιβεβλημένος ο ηγέτης στο χειρισμό των θεμάτων εξωτερικής πολιτικής της χώρας του, αποτελεί την τέταρτη μεταβλητή, που καθορίζει το βαθμό της επιρροής που ασκεί στις εξωτερικές υποθέσεις. Αυτή η συνθήκη εξαρτάται από το βαθμό ελέγχου που ασκεί ο ηγέτης στον κυβερνητικό «μηχανισμό», ο οποίος όμως, με τη σειρά του, δεν εξαρτάται αποκλειστικά από τα προσωπικά χαρακτηριστικά του. Σε αυτό, εξίσου σημαντικό - αν όχι σημαντικότερο - ρόλο παίζει η πολιτειακή οργάνωση εκάστου κράτους, καθώς και λοιπές συνθήκες, που αποτελούν το αμέσως επόμενο αντικείμενο ενδιαφέροντος.

Έχοντας ολοκληρώσει την αναφορά στους παράγοντες, οι οποίοι απαντούν στο ερώτημα «ποιοι;», η Hermann εστιάζει σε αυτούς, που απαντούν στο ερώτημα «πότε;», δηλαδή σε εκείνες τις περιβαλλοντικές - περιστασιακές πολιτικές παραμέτρους, οι οποίες

¹⁸ Ο John F. Kennedy αποτελεί την πλέον χαρακτηριστική περίπτωση, κατά την οποία το χάρισμά του μυθοποιήθηκε από την κοινή, διυποκειμενική αντίληψη, ένεκα της δολοφονίας του.

¹⁹ Στο πρόσωπο της Angela Merkel, ο Χιλ (2018: 115) εντοπίζει ένα παράδειγμα «αντίστροφου χαρίσματος», που επιδρά στην εμπέδωση κλίματος πολιτικής κανονικότητας.

καθορίζουν το βαθμό επιρροής των ηγετών στην ασκούμενη εξωτερική πολιτική. Η πέμπτη συνθήκη αφορά στον τρόπο, με τον οποίο οι ηγέτες ανέρχονται στην εξουσία (π.χ. μέσω εκλογικού θριάμβου, επανάστασης ή πραξικοπήματος). Η συγγραφέας ισχυρίζεται ότι όσο πιο δραματικός είναι αυτός ο τρόπος, τόσο μεγαλύτερη αναμένεται να είναι η επίδραση του ηγέτη στη διαμόρφωση και άσκηση της εξωτερικής πολιτικής του κράτους. Ο τρόπος ανάληψης της εξουσίας συνδέεται άμεσα με το είδος του πολιτικού - πολιτειακού καθεστώτος μιας χώρας, το οποίο, με τη σειρά του, καθορίζει το επίπεδο των περιορισμών που επιβάλλονται στον ηγέτη, κατά την άσκηση των εξουσιών του. Κατά συνέπεια, ενδεχομένως είναι πιο επιτακτική η ανάγκη αξιολόγησης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του, όταν ηγείται ενός δικτατορικού καθεστώτος, το οποίο του επιτρέπει να επιβάλλεται απόλυτα στην κοινωνία και να δρα με ουσιαστικά ανύπαρκτους περιορισμούς. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι πρέπει να διερευνάται αποκλειστικά το προφίλ αυταρχικών ηγετών, καθότι δεν υφίστανται συγκεκριμένοι τύποι καθεστώτων, οι οποίοι προεξοφλούν ή πόσο μάλλον αποκλείουν την εκδήλωση των προσωπικών χαρακτηριστικών του ηγέτη μέσω των υιοθετούμενων και εφαρμοζόμενων πολιτικών (Hudson & Day, [2020](#): 40· Mintz & DeRouen Jr., [2010](#): 97).

Παραμένοντας στο πεδίο της πολιτειακής οργάνωσης ενός κράτους, η Hermann αναφέρει το βαθμό ανάπτυξης και διαφοροποίησης των μονάδων, που συνθέτουν την οργανωτική δομή του κρατικού «μηχανισμού» άσκησης εξωτερικής πολιτικής, ως την έκτη συνθήκη. Όταν ένα κράτος είναι υπανάπτυκτο ή νεότευκτο, οι θεσμοί του δεν είναι επαρκώς αναπτυγμένοι, γεγονός το οποίο παρέχει το περιθώριο στον ηγέτη να καταστεί ιδιαίτερα επιδραστικός στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής.²⁰ Ακριβώς το ίδιο ισχύει, στην περίπτωση που επικρατεί αστάθεια στο εσωτερικό του κράτους και υφίσταται συγκρουσιακό κλίμα μεταξύ των διαφορετικών θεσμών του (ibid.: 97-98· Winter, [2003](#): 112).

Οι δύο τελευταίες μεταβλητές αφορούν όχι στις γενικές συνθήκες, που διαμορφώνονται στο πλαίσιο ενός δεδομένου ενδοκρατικού πολιτικού περιβάλλοντος, αλλά στις ιδιαίτερες περιστάσεις, δηλαδή στο χαρακτήρα συγκεκριμένων περιστατικών. Όταν αυτές οι καταστάσεις λαμβάνουν το χαρακτήρα κρίσεων, η διαχείρισή τους θα

²⁰ Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι Mahatma Gandhi, Mustafa Kemal Atatürk και Joseph Tito.

αναληφθεί απαρέγκλιτα από τα πρόσωπα που απαρτίζουν την ανώτατη ηγεσία σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, ανεξάρτητα από το βαθμό ενδιαφέροντος που επιδεικνύουν για το εν λόγω πεδίο κρατικής δραστηριότητας. Οι κρίσεις, στο πλαίσιο των οποίων διακυβεύονται υψηλά εθνικά συμφέροντα, αποτελούν ίσως την κλασικότερη περίπτωση εκδήλωσης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών ενός ηγέτη στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.²¹ Ωστόσο, σε αυτό το σημείο πρέπει να γίνει μια διάκριση, με κριτήριο την ιεράρχηση των προαναφερθέντων συμφερόντων και να τονιστεί ότι, σε περίπτωση που απειληθεί το ύψιστο εξ αυτών, η επιβίωση του κράτους, ο ηγέτης είναι πιθανό να προσπαθήσει να διατηρήσει την αυτοκυριαρχία του και να θέσει υπό έλεγχο τις ψυχολογικές προδιαθέσεις του, προκειμένου να αποφύγει τυχόν ολέθρια σφάλματα. Συγγενώς προς τις κρίσεις, η όγδοη συνθήκη αναφέρεται σε εκείνες τις καταστάσεις, που χαρακτηρίζονται από αβεβαιότητα. Όσο πιο διφορούμενη θεωρείται μια κατάσταση, τόσο περισσότερο αναμένεται να επηρεαστεί η εξωτερική πολιτική ενός κράτους από τον ηγέτη του. Ειδικότερα, όταν η έλλειψη ή η αμφισημία των διαθέσιμων πληροφοριών επί της κατάστασης δυσχεραίνουν το έργο όσων κρατικών αξιωματούχων έχουν αρμοδιότητες εξωτερικής πολιτικής, εναπόκειται πλέον στον κορυφαίο ηγέτη και επικεφαλής της εκτελεστικής εξουσίας να επεξεργαστεί αυτές τις πληροφορίες και αφού δώσει το δικό του ορισμό της κατάστασης, σύμφωνα με την κρίση του, επ' αυτού πρόκειται να τεθούν οι βάσεις της διαδικασίας λήψης απόφασης για συγκεκριμένη δράση (Hudson & Day, [2020](#): 41).

3.2. Προσωπικότητα

Ενώ η ύπαρξη της προσωπικότητας αμφισβητείται από μερίδα της ακαδημαϊκής κοινότητας, για ορισμένους επιστημονικούς και διεπιστημονικούς κλάδους αποτελεί το θεμέλιο λίθο τους. Για τις σπουδές ηγεσίας, σημείο εκκίνησης αποτελεί η υπόθεση ότι κάθε άνθρωπος - και κατ' επέκταση, κάθε ηγέτης - διαθέτει τη δική του, διακριτή προσωπικότητα, η οποία διοχετεύεται στις πεποιθήσεις, τις αξίες και τις στάσεις του. Αυτά τα στοιχεία επηρεάζουν, με τη σειρά τους, το ηγετικό προφίλ και τη συμπεριφορά, γεγονός

²¹ Μία από τις πλέον κλασικές περιπτώσεις, στις οποίες δεσπόζει η φυσιογνωμία ενός κρατικού ηγέτη στη διαδικασία λήψης αποφάσεων εν μέσω κρίσης, είναι αυτή του Winston Churchill, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

το οποίο δύναται να αντανακλά στα παραγόμενα πολιτικά αποτελέσματα (McDermott, [2004α](#): 219). Στον τομέα της πολιτικής ψυχολογίας, βασικό αξίωμα αποτελεί η διαμόρφωση των πολιτικών δομών και δράσεων από την προσωπικότητα (Winter, [2003](#), 110).

Ο οικουμενικός ορισμός της έννοιας της προσωπικότητας είναι ένα προβληματικό ζήτημα, αφενός καθότι δεν υφίσταται ένας ευρέως αναγνωρισμένος ορισμός εντός των κόλπων της επιστήμης της ψυχολογίας - κάτι που επίσης ισχύει για μια κοινώς αποδεκτή θεωρία της προσωπικότητας - και αφετέρου διότι οι κλάδοι της κλινικής και της πολιτικής ψυχολογίας εστιάζουν σε διαφορετικές πτυχές αυτής της έννοιας. Κατόπιν τούτου, συγκριτικά με την κλινική ψυχολογία, η πολιτική ψυχολογία μελετά την προσωπικότητα υπό ένα σαφώς πιο περιοριστικό πρίσμα, δίδοντας έμφαση στον ορισμό της πολιτικής προσωπικότητας και στον προσδιορισμό εκείνων των στοιχείων της, που επιδρούν στην έκβαση πολιτικών υποθέσεων. Κρίσιμη σημασία για την πολιτική ψυχολογία έχει όχι μόνο η μελέτη της πολιτικής προσωπικότητας, αλλά κυρίως η ανάλυση των διαφορών μεταξύ διακριτών τύπων αυτής, καθότι αυτές οι διαφορές αποτελούν την αιτία παραγωγής διαφορετικών πολιτικών αποτελεσμάτων (Cottam et al., [2016](#): 26-27· Etheredge, [1978](#): 70). Στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, από τις ατομικές διαφορές πηγάζει η παρατηρούμενη ετερογένεια στις πεποιθήσεις, τις προτιμήσεις, τον τρόπο ανταπόκρισης στους εγχώριους και διεθνείς περιορισμούς και ευκαιρίες, καθώς και τις διαφορετικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων των ηγετών (Kaarbo, [2018](#)).

Μια συνηθισμένη μεθοδολογική προσέγγιση στον ορισμό της πολιτικής προσωπικότητας αποτελεί η αρχική γενική διατύπωση του τι εστί και πώς συγκροτείται η προσωπικότητα και ο επακόλουθος προσδιορισμός των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, που προσιδιάζουν στο πολιτικό σκέλος αυτής. Σε αυτό το πλαίσιο, κατά τον Post ([2003](#): 77), «η προσωπικότητα υπαινίσσεται την ύπαρξη μιας συγκεκριμένης διαμόρφωσης της σχέσης μεταξύ νόησης, συναισθήματος, κινήτρων και προσανατολισμών στο ζήτημα των διαπροσωπικών σχέσεων». Ως προς τα στοιχεία της προσωπικότητας που απορρέουν από την κλινική ψυχολογία, αυτά τα οποία αναφέρονται εξίσου στην πολιτική προσωπικότητα είναι, ενδεικτικά, η ευφυΐα, οι επιθυμίες, τα συναισθήματα, η κριτική ικανότητα και οι διαπροσωπικές δεξιότητες. Επιπλέον, από τον τομέα της ψυχανάλυσης, οι μηχανισμοί

άμυνας του εγώ²² συμπεριλαμβάνονται στα στοιχεία, που χρησιμεύουν στην αξιολόγηση της πολιτικής προσωπικότητας. Τα επιπρόσθετα στοιχεία, που αφορούν στην πολιτική και δη στην ηγετική προσωπικότητα, είναι η υγεία, οι επιθυμίες για ισχύ, επίτευξη στόχων και δημιουργία διαπροσωπικών δεσμών καθώς και το προσωπικό ύφος στα πεδία της διοίκησης και ηγεσίας, της νόησης, της ρητορικής και διαπραγματευτικής δεινότητας καθώς και της λήψης αποφάσεων. Σύμφωνα με τον Post, η φύση της πολιτικής προσωπικότητας καθορίζει τους περιορισμούς του ηγέτη στην επεξεργασία πληροφοριών, το περιεχόμενο και την έκταση των πεποιθήσεων και στάσεων του, τις επιλογές του στη στελέχωση του εγγύτερου κύκλου συνεργατών του και τη μορφή των σχέσεών του με τους τελευταίους. Όλα τα προαναφερθέντα ασκούν σημαντική επιρροή στη συμπεριφορά και τη διαδικασία λήψης αποφάσεων του ηγέτη (ibid.: 69, 77-78, 101).

Παραμένοντας στην ατραπό της ψυχαναλυτικής προσέγγισης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η θεώρηση του Edwin Hargrove ([1993](#): 74-76), σύμφωνα με την οποία το εγώ μεσολαβεί για την αρχική επίτευξη εσωτερικής συμφωνίας μεταξύ των στοιχείων της προσωπικότητας (πεποιθήσεις και αξίες, διανοητικό ύφος και ανάγκες), ώστε να πραγματοποιηθεί η αρμονική σύνθεσή τους και στη συνέχεια, για την αναζήτηση συμφωνίας μεταξύ των εσωτερικών αναγκών και των εξωτερικών διαύλων δράσης για την ικανοποίησή τους, στο βαθμό που αυτή είναι εφικτή. Αναδιατυπώνοντας το δεύτερο σκοπό του εγώ, ο Hargrove υποστηρίζει ότι στην περίπτωση των ηγετών, το εγώ είναι επιφορτισμένο με την αντιστοίχιση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, των περιορισμών κ.ο.κ. της πολιτικής προσωπικότητας με τη διαρκώς μεταβαλλόμενη πραγματικότητα του πολιτικού περιβάλλοντος.

Σύμφωνα με τον David G. Winter ([2003](#): 110, 112), προσωπικότητα είναι η εξατομικευμένα διαμορφωμένη ενοποίηση των διαδικασιών της αντίληψης, της μνήμης, της κρίσης, της επιδίωξης στόχων και της έκφρασης και ρύθμισης των συναισθημάτων, η οποία επηρεάζει, σε υψηλό πολιτικό επίπεδο, το ύφος, τις επιλογές και εν τέλει, τα αποτελέσματα των ενεργειών των ηγετών. Στο πλαίσιο αυτής της θεώρησης, η προσωπικότητα μάλλον δεν αντιστοιχεί σε μια σειρά από στατικές ιδιότητες, αλλά σε μια

²² Οι μηχανισμοί άμυνας του εγώ αποτελούν τη βάση της δομής της προσωπικότητας και αναφέρονται στο συνεπή, επαναλαμβανόμενο και ανθεκτικό στο χρόνο τρόπο, με τον οποίο πραγματοποιείται η μεσολάβηση και αντιστοίχιση μεταξύ του εσωτερικού κόσμου του ατόμου και του αντίστοιχου εξωτερικού.

γκάμα ικανοτήτων, που μπορεί να επιστρατευτεί κατά τρόπο ανάλογο με τη δυναμική μιας δεδομένης περιστασης. Υπό αυτή τη θεώρηση, η προσωπικότητα του ηγέτη καθορίζει την αντίδρασή του στα ερεθίσματα του πολιτικού περιβάλλοντος, αφού πρώτα τα ερμηνεύσει και τα μετατρέψει σε χρήσιμες για τη διαδικασία λήψης απόφασης πληροφορίες. Αφού πρώτα επισημάνει ότι η επιρροή της ηγετικής προσωπικότητας είναι πιο συχνά εμφανής στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, ο Winter (2003: 114-116) χωρίζει την ολότητα της προσωπικότητας σε τέσσερα στοιχεία, τα οποία αποτελούν επί της ουσίας υποσύνολα - κατηγορίες μεταβλητών: (α) τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, (β) τα κίνητρα,²³ (γ) τις γνωστικές λειτουργίες και (δ) το κοινωνικό πλαίσιο. Τα εν λόγω τέσσερα στοιχεία περιγράφονται υπό τους όρους δύο διαστάσεων, της παρατηρησιμότητας (εάν είναι δημόσια ορατά ή εσώτερα, άρα αθέατα και μπορούν να συναχθούν μόνον έμμεσα) και της εξάρτησης από τις περιστάσεις (ανεξάρτητα ή εξαρτημένα από αυτές). Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας είναι τα παρατηρήσιμα στοιχεία, αυτά που οδηγούν στο σχηματισμό της πρώτης εντύπωσης για το υποκείμενο, τα οποία εκδηλώνονται με σχετικά σταθερό τρόπο σε κάθε περίπτωση. Στον αντίποδα, τα κίνητρα, ως λανθάνουσες προδιαθέσεις του ατόμου, που ενεργοποιούνται, ικανοποιούνται, υποχωρούν και επανενεργοποιούνται, είναι συνήθως αδιάγνωστα - και άρα μη ορατά - για τον εξωτερικό παρατηρητή και η ενεργοποίησή τους εξαρτάται από την αντίληψη του υποκειμένου περί των ευκαιριών και των πιθανολογούμενων κερδών, που μπορεί να αποφέρει μια συγκεκριμένη περίπτωση. Οι γνωστικές λειτουργίες, στις οποίες κατά τον Winter περιλαμβάνονται διάφορα νοητικά σχήματα, μοντέλα και αναπαραστάσεις, πεποιθήσεις, αξίες και στάσεις, είναι αδιόρατες και επηρεάζονται από διάφορους παράγοντες, με την πάροδο του χρόνου. Τέλος, το κοινωνικό πλαίσιο, το οποίο περιλαμβάνει τόσο τις άμεσες περιστάσεις - οπότε εξαρτάται εν μέρει από αυτές - όσο κι ευρύτερα χαρακτηριστικά της κοινωνικής δομής, είναι αυθύπαρκτο και γίνεται άμεσα αντιληπτό ως το πεδίο που παρέχει ευκαιρίες έκφρασης αλλά και θέτει περιορισμούς στις διάφορες εκφάνσεις της

²³ Σε αυτό το σημείο, θα ήταν δόκιμο να αναφερθεί το συμπέρασμα της έρευνας του Lloyd Etheredge (1978: 104), σχετικά με το ρόλο των κινήτρων ηγετικών φυσιογνωμιών των Η.Π.Α. στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Ανάμεσα στις πέντε βασικές πηγές των πολέμων που διεξήγαγαν οι Η.Π.Α. και ορισμένων σημαντικών σφαλμάτων σε αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής, ήταν η τάση των υπευθύνων λήψης αποφάσεων να εκφράζουν προσωπικά κίνητρα, φόβους και συμπεριφορικά σχήματα μέσω των ληφθεισών αποφάσεων, χωρίς να έχουν αξιολογήσει ευέλικτα τις επιπτώσεις της έκφρασης της προσωπικότητάς τους μέσα από αυτές.

προσωπικότητας (για το λόγο αυτό, άλλωστε, ο Winter το εντάσσει στα στοιχεία της).

Η πρακτική χρησιμότητα του ορισμού που δίδει κάθε ερευνητής στην έννοια της πολιτικής προσωπικότητας έγκειται στις απότοκες μελέτες, με τις οποίες εξετάζεται η επίδραση ορισμένων στοιχείων της προσωπικότητας των ηγετών στην εξωτερική πολιτική. Μία από τις πλέον αξιοσημείωτες μελέτες αυτού του είδους ανήκει στον Etheredge (1978), στην οποία αναλύονται 62 περιπτώσεις διαφωνιών, που ανέκυψαν κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής, μεταξύ συνολικά 36 προέδρων των Η.Π.Α., υπουργών Εξωτερικών και συμβούλων εξωτερικής πολιτικής, κατά την περίοδο 1898 - 1968. Η εν λόγω έρευνα αποτέλεσε την πρώτη του είδους της, που εξέτασε συστηματικά και επιβεβαίωσε την επίδραση της προσωπικότητας του εκάστοτε προέδρου των Η.Π.Α. στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής και κυρίως, στην απόφαση χρήσης της στρατιωτικής ισχύος της χώρας. Ειδικότερα, αφού προέβη, μεταξύ άλλων, στην ποσοτικοποίηση - βαθμολόγηση δύο χαρακτηριστικών της προσωπικότητας, της εξωστρέφειας και της τάσης για κυριαρχία, και ανέλυσε τις προαναφερθείσες περιπτώσεις διαφωνιών, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι ηγέτες με υψηλή βαθμολογία στην εξωστρέφεια ήταν υπέρμαχοι της διευθέτησης των εκάστοτε ζητημάτων εξωτερικής πολιτικής δια της διπλωματικής οδού, ενώ όσοι παρουσίαζαν υψηλή βαθμολογία στην τάση για κυριαρχία υποστήριζαν τη χρήση ένοπλης βίας, ως απάντηση σε κάθε κατάσταση που γινόταν αντιληπτή ως απειλή (ibid.: xiii, 69-100).

Με τη συσχέτιση επιθετικότητας στις διεθνείς σχέσεις και ηγετικής προσωπικότητας ασχολήθηκαν επίσης οι Friedlander και Cohen (1975), επιστρατεύοντας συγκριτική - ιστορική μεθοδολογία για την εξέταση 14 ηγετών με ιστορικό εμπλοκής σε ένοπλη σύρραξη. Έχοντας αρχικά διακρίνει τους ηγέτες σε αυτούς που προσπαθούν να αποσοβήσουν και σε αυτούς που επιδιώκουν τον πόλεμο, οι συγγραφείς εντοπίζουν δύο τύπους προσωπικότητας, που απαρτίζουν τη δεύτερη κατηγορία ηγετών. Ο πρώτος τύπος επιδεικνύει αντισταθμιστικό ανδρισμό, ο οποίος εκδηλώνεται ως προσπάθεια καταδυνάστευσης του εχθρού μέσω λεκτικού εκφοβισμού. Χαρακτηριστικό των ηγετών με αυτόν τον τύπο προσωπικότητας είναι η αξιοσημείωτη σκληρότητα που επιδεικνύουν, στο πλαίσιο μιας δεδομένης σύγκρουσης. Ο δεύτερος τύπος αφορά στην αυταρχική προσωπικότητα, χαρακτηριστικά της οποίας είναι η εμμονική ενασχόληση με ζητήματα

εξουσίας, η αδυναμία διαχείρισης αμφίσημων καταστάσεων, η μισαλλοδοξία και οι προκαταλήψεις. Ηγέτες με τέτοια χαρακτηριστικά αναμένεται να διοχετεύσουν την καταπιεσμένη επιθετικότητά τους στην εξωτερική πολιτική, εναντίον εξωομάδων (στο McDermott, [2004α](#): 220).

Εξίσου σημαντικό και εμβληματικό για τη σύζευξη πολιτικής ψυχολογίας και ανάλυσης εξωτερικής πολιτικής είναι το ερευνητικό έργο της Margaret Hermann, για την προσέγγιση της οποίας στην ανάλυση της ηγεσίας έγινε λόγος σε προηγούμενο κεφάλαιο. Σε μία από τις πολλές μελέτες που έχει πραγματοποιήσει ([1980](#)), η Hermann εξετάζει την επιρροή έξι χαρακτηριστικών της προσωπικότητας (εθνικισμός, πίστη στην ικανότητα ελέγχου των γεγονότων, ανάγκη για ισχύ, ανάγκη για σύναψη διαπροσωπικών σχέσεων, νοητική πολυπλοκότητα²⁴ και δυσπιστία προς τρίτους)²⁵ των επικεφαλής της εκτελεστικής εξουσίας στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής. Από τα ανωτέρω χαρακτηριστικά, θετική και στατιστικά σημαντική συσχέτιση με την υιοθετούμενη συμπεριφορά στην εξωτερική πολιτική παρουσιάζουν ο εθνικισμός και η ανάγκη για ισχύ, με την ανάγκη για σύναψη διαπροσωπικών σχέσεων και τη δυσπιστία προς τρίτους να ακολουθούν με μικρή διαφορά. Στο πλαίσιο της ίδιας ως άνω έρευνας, παρόμοια ευρήματα προκύπτουν από τον έλεγχο της συσχέτισης των προσανατολισμών των ηγετών στα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής με την ασκούμενη εξωτερική πολιτική καθαυτή, τα οποία θα αναφερθούν στην επόμενη ενότητα.

Η μελέτη της πολιτικής προσωπικότητας είναι επίσης εφικτή μέσω της εφαρμογής διαφόρων ειδικών μεθοδολογικών «εργαλείων», μεταξύ των οποίων είναι ο Δείκτης Τύπου Προσωπικότητας Myers-Briggs [*Myers-Briggs Type Indicator* (MBTI)]. Ο εν λόγω

²⁴ Η συσχέτιση της νοητικής πολυπλοκότητας με το περιεχόμενο της εξωτερικής πολιτικής έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης πολλών ερευνητών. Για παράδειγμα, οι Foster και Keller (2014) υποστηρίζουν ότι οι ηγέτες χαμηλής νοητικής πολυπλοκότητας είναι πιο πιθανό να ακολουθήσουν μια συγκρουσιακή στρατηγική, απόρροια της οποίας είναι μια επιθετική εξωτερική πολιτική, σε αντίθεση με τους ηγέτες υψηλής νοητικής πολυπλοκότητας, οι οποίοι αναμένεται να προβούν σε πιο ενδεδειγμένη αξιολόγηση των κινδύνων που μια τέτοια στρατηγική συνεπάγεται, οπότε θα επιδιώξουν να την αποφύγουν (στο Alden & Agran, [2017](#): 29).

²⁵ Πολλές περιπτώσιολογικές μελέτες έχουν πραγματοποιηθεί, βασιζόμενες στα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ηγέτη. Ενδεικτική είναι η μελέτη της προσωπικότητας του Ronald Reagan, του οποίου η χαμηλή νοητική πολυπλοκότητα, το υψηλό εθνικιστικό φρόνημα και η εξίσου υψηλή εμπιστοσύνη στην ικανότητά του να διαμορφώνει τα γεγονότα καθόρισαν την πολιτική συμπεριφορά του απέναντι στην Ε.Σ.Σ.Δ., κατά τη διάρκεια της πρώτης προεδρικής θητείας του (Mintz & DeRouen Jr., [2010](#): 115).

δείκτης στηρίζεται στη θεμελιώδη υπόθεση ότι η προσωπικότητα κάνει αισθητή την παρουσία της με τη μορφή συγκεκριμένων προτιμήσεων για ορισμένα είδη περιβάλλοντος, εργασίες - καθήκοντα και γνωστικά σχήματα. Η έκφραση αυτών των προτιμήσεων αποτυπώνεται στον MBTI μέσω τεσσάρων κλιμάκων - αντιθετικών ζευγών ιδιοτήτων της προσωπικότητας (εσωστρέφεια - εξωστρέφεια, λογική - διαίσθηση, σκέψη - αίσθηση, κρίση - αντίληψη), από το συνδυασμό των οποίων προκύπτουν 16 συνολικά τύποι προσωπικότητας, που αντανακλούν τις προτιμήσεις κάθε ανθρώπου στο φάσμα αυτών των ιδιοτήτων. Η εφαρμογή του MBTI γίνεται αρχικά με τον προσδιορισμό του τύπου της προσωπικότητας και κατόπιν με την επαλήθευση της ορθότητας των στοιχείων αυτού του τύπου, χρησιμοποιώντας σε αυτά τα δύο διακριτά βήματα διαφορετικές πηγές και στοιχεία, ώστε να αποφευχθεί το φαινόμενο της ταυτολογίας. Μια ενδεικτική εφαρμογή του MBTI για την αξιολόγηση της πολιτικής προσωπικότητας αποτελεί η μελέτη του Michael Lyons (1997), σχετικά με την προσωπικότητα του πρώην προέδρου των Η.Π.Α. Bill Clinton. Έχοντας αρχικά προσδιορίσει ότι ο τύπος στον οποίο εμπίπτει η προσωπικότητα του Clinton είναι εξωστρεφής - διαισθητικός - αισθαντικός - αντιληπτικός και με δεδομένο ότι αυτός ο τύπος προσωπικότητας διακρίνεται, μεταξύ άλλων, από έλλειψη αποφασιστικότητας, λόγω της ανάγκης του να δρα επιβεβαιωτικά για όσους είναι γύρω του, ο Lyons επαληθεύει την αρχική πρόβλεψη, χρησιμοποιώντας μια σειρά ποσοτικών δεδομένων. Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, ο εξαιρετικά μικρός αριθμός διεθνών συμφωνιών, που συνάφθηκαν κατά τον πρώτο χρόνο της προεδρικής θητείας του Clinton, επαληθεύει την αρχική πρόβλεψη.²⁶

Ολοκληρώνοντας την επισκόπηση των πορισμάτων της πολιτικής ψυχολογίας, σχετικά με την πολιτική προσωπικότητα και την επίδρασή της στην εξωτερική πολιτική, πρέπει να γίνει μνεία στη συνεισφορά του James David Barber, του οποίου το βιβλίο *The Presidential Character* (1972) αποτελεί μία από τις σημαντικότερες κι επιδραστικότερες μελέτες πάνω στην αμερικανική προεδρία, αν και πιο εκλαϊκευμένη, συγκριτικά με αντίστοιχες μελέτες του κλάδου της πολιτικής ψυχολογίας (McDermott, 2004α: 222).

²⁶ Κατά το πρώτο έτος του Clinton στο Λευκό Οίκο, συνάφθηκαν μόλις 119 διεθνείς συμφωνίες, οι οποίες αντιστοιχούν περίπου στο ήμισυ του ετήσιου μέσου όρου κάθε άλλου προέδρου των Η.Π.Α. μετά από τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, με την εξαίρεση του Ronald Reagan, κατά τη διάρκεια της δεύτερης θητείας του, ενδεχομένως λόγω της διάγνωσής του με τη νόσο του Alzheimer.

Αρχικά, ο Barber (2017: 4) διατυπώνει τρεις προτάσεις, σχετικά με την προεδρική προσωπικότητα: (α) διαμορφώνει σε σημαντικό βαθμό την πολιτική συμπεριφορά του επί σοβαρών ζητημάτων, (β) είναι οργανωμένη επί κάποιου μοτίβου, δηλαδή τα επιμέρους στοιχεία της, ο χαρακτήρας, η κοσμοθεωρία και το προσωπικό ύφος (στυλ) συνταιριάζονται σε μια δυναμική ενότητα, η οποία γίνεται κατανοητή με ψυχολογικούς όρους και (γ) αλληλεπιδρά με τη δεδομένη κατάσταση που ο πρόεδρος καλείται να διαχειριστεί και με το «κλίμα προσδοκιών», το οποίο επικρατεί στις Η.Π.Α. κατά την περίοδο της θητείας του. Το πώς διαμορφώνεται αυτό το μοτίβο εξαρτάται από το τι εξυπηρετεί ψυχολογικά τον ίδιο τον πρόεδρο, για να εξασφαλίσει την αυτοεκτίμησή του (ibid.: 6). Επιπλέον, επισημαίνει ότι η προεδρική προσωπικότητα πρέπει να γίνεται αντιληπτή με όρους τάσεων, καθότι δεν ισχύει το γεγονός ότι ένας πρόεδρος κατέχει κάποια χαρακτηριστικά που δεν κατέχει κάποιος άλλος· μια τέτοια αντίληψη θα ισοδυναμούσε με άρνηση της οικουμενικότητας στοιχείων της προσωπικότητας, όπως της επιθετικότητας και της υποχωρητικότητας. Όλα τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας ενυπάρχουν σε όλους τους ανθρώπους, όμως σε διαφορετικές αναλογίες και συνδυασμούς μεταξύ τους (ibid.: 4-5). Στη συνέχεια, ο Barber διατυπώνει μια τυπολογία των προσωπικοτήτων των Αμερικανών προέδρων, με άξονες την ενεργητικότητα, ήτοι το επίπεδο ενέργειας που αφιερώνουν στα καθήκοντά τους και το θυμικό, που αντιστοιχεί στο επίπεδο ευχαρίστησης που αντλεί κάθε πρόεδρος από την άσκησή τους. Κάθε διάσταση παρουσιάζει δύο διαβαθμίσεις (ενεργητικός - παθητικός και θετικός - αρνητικός, αντίστοιχα), από το συνδυασμό των οποίων προκύπτουν τέσσερις τύποι προσωπικότητας (ibid.: 8-11). Το υπόλοιπο της μελέτης του Barber αφιερώνεται στην ένταξη όλων των προέδρων, από τον Theodore Roosevelt κι έπειτα, σε έναν από τους ανωτέρω τύπους. Όπως γίνεται αντιληπτό, η συγκεκριμένη μελέτη, αν κι εστιασμένη στους Αμερικανούς προέδρους, δύναται να βρει εφαρμογή στους ηγέτες εν γένει και ειδικότερα, στη συμπεριφορά τους σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής.

3.3. Προσωπικό ύφος (στυλ)

Συναφές προς την προσωπικότητα και επιδραστικό στη διαδικασία λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής είναι το προσωπικό ύφος (εφεξής στυλ), το οποίο συνίσταται στους τρόπους, με τους οποίους οι ηγέτες προβαίνουν κατ' επανάληψη στις

σχετικές με τη θέση τους ενέργειες, όπως την πειθώ, τη διαχείριση συγκρούσεων και την άσκηση διοίκησης (Hargrove, [1993](#): 75). Επιστρέφοντας στην ανάλυση του Barber ([2017](#): ν, 5, 7-8), εάν ο χαρακτήρας διαμορφώνει τον πυρήνα της προσωπικότητας, τότε το στυλ αποτελεί την εξωτερική του αμφίεση, ισοδυναμώντας με τον τρόπο που ο ηγέτης επιτελεί τα τρία κύρια καθήκοντά του, ήτοι τη ρητορική, τις διαπροσωπικές σχέσεις και τις εργασίες του, που σχετίζονται με τη διαχείριση και επεξεργασία της ροής πληροφοριών. Το στυλ αναπτύσσεται στο αρχικό στάδιο της ενηλικίωσης, όταν κάθε άνθρωπος εισέρχεται, από το στάδιο της περισυλλογής, σε αυτό της δράσης και αφού διαμορφωθεί, συνήθως αποκρυσταλλώνεται και αναπαράγεται διαρκώς, λόγω της ανάμνησης της συμβολής του στις προσωπικές επιτυχίες, με κορυφαία αυτή της ανάληψης ηγετικού πολιτικού ρόλου.

Η περαιτέρω διαμόρφωση του στυλ των ηγετών εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, που σχετίζονται με άλλες προσωπικές παραμέτρους των ίδιων. Σε μια σχετική μελέτη, οι Hermann και Preston (1994) προσδιορίζουν πέντε σχετικά είδη μεταβλητών: (α) την ανάμειξη των ηγετών στη διαμόρφωση πολιτικής, (β) την προθυμία τους να ανεχτούν αντιπαραθέσεις, (γ) τα κίνητρά τους για την ανάληψη της ηγεσίας, (δ) τις προτιμήσεις τους ως προς τις στρατηγικές διαχείρισης πληροφοριών και (ε) τις προτιμήσεις τους ως προς τις στρατηγικές επίλυσης διαμαχών. Η μορφοποίηση του στυλ του ηγέτη εντός αυτού του πλαισίου επιδρά επακολούθως στη δόμηση του συμβουλευτικού κύκλου προσώπων που τον περιβάλλει (στο Cottam et al., [2016](#): 119).

Η επίδραση του ηγετικού στυλ στη διαδικασία λήψης αποφάσεων έχει αποτελέσει ένα εξίσου σημαντικό με την επίδραση της προσωπικότητας αντικείμενο έρευνας της πολιτικής ψυχολογίας. Μια από τις πιο γνωστές τυπολογίες ανήκει στον Richard T. Johnson (1974), ο οποίος διακρίνει τρία στυλ, με κριτήριο την αλληλεπίδραση των προέδρων των Η.Π.Α. με το στενό κύκλο συνεργατών τους. Το πρώτο είναι το φορμαλιστικό,²⁷ κύρια χαρακτηριστικά του οποίου είναι η ιεραρχία, η έμφαση στα υπό κρίση ζητήματα παρά στις προσωπικότητες της ομάδας λήψης αποφάσεων και η προσπάθεια εξεύρεσης εναλλακτικών, προς επιλογή της βέλτιστης λύσης. Το δεύτερο είναι

²⁷ Παραδείγματα φορμαλιστικού στυλ διαχείρισης αποτελούν οι Harry Truman, Dwight Eisenhower και Richard Nixon.

το συλλογικό,²⁸ το οποίο εστιάζει στην ομαδική προσπάθεια προς επίτευξη ομοφωνίας, είναι δεκτικό σε νέες πληροφορίες και στοχεύει στη βέλτιστη εφικτή λύση, μεταξύ των υφιστάμενων εναλλακτικών. Το ανταγωνιστικό²⁹ αποτελεί το τρίτο στυλ διαχείρισης του στενού περιβάλλοντος του ηγέτη, στο οποίο κεντρικό ρόλο κατέχει η αντιπαράθεση μεταξύ φορέων εξουσίας με επικαλυπτόμενες αρμοδιότητες. Σκοπός αυτής της αντιπαράθεσης είναι η μεγιστοποίηση των διαθέσιμων πληροφοριών και απόψεων για τα κρινόμενα ζητήματα, επί των οποίων ο ηγέτης είναι ο τελικός κριτής (στο Cottam et al., [2016](#): 119-120).

Στηριζόμενος στη μελέτη του Johnson, ο Alexander George (1980) διατυπώνει τρεις παραμέτρους, οι οποίες επηρεάζουν το στυλ που υιοθετούν οι πρόεδροι των Η.Π.Α. στα εξωτερικά ζητήματα, με γνώμονα τη σχέση τους με τους συμβούλους τους. Το γνωσιακό στυλ αναφέρεται στον τρόπο, με τον οποίο ο πρόεδρος συγκεντρώνει και επεξεργάζεται τις πληροφορίες από το συμβουλευτικό κύκλο του, δηλαδή αν έχει ήδη σχηματίσει τη δική του εικόνα επί συγκεκριμένου ζητήματος, πριν έρθει σε επαφή με τους συμβούλους του ή εάν επιθυμεί πρώτα να τους συμβουλευτεί, προκειμένου να κατανοήσει σφαιρικά το ζήτημα και να αναζητήσει την καταλληλότερη λύση. Η αίσθηση αποτελεσματικότητας αποτελεί τη δεύτερη παράμετρο, σύμφωνα με την οποία η διαμόρφωση της ατζέντας κάθε προέδρου εξαρτάται από τα ζητήματα που τον ενδιαφέρουν περισσότερο και του προκαλούν αίσθημα άνεσης, όταν καλείται να τα αντιμετωπίσει. Η τρίτη παράμετρος είναι η πλέον επηρεασμένη από το έργο του Johnson και αφορά στον προσανατολισμό των προέδρων έναντι της πολιτικής αντιπαράθεσης με τους συμβούλους του (στο Cottam et al., [2016](#): 120-121).

Η συσχέτιση του ηγετικού στυλ με τη δομή της ομάδας συμβούλων των προέδρων των Η.Π.Α. έχει αποτελέσει επίσης αντικείμενο μελέτης του Thomas Preston (2001). Οι δύο άξονες εξέτασης του προεδρικού στυλ είναι ο βαθμός επικέντρωσης των προέδρων στο πλαίσιο μιας απόφασης, που σχετίζεται με τη νοητική πολυπλοκότητα και η προηγούμενη πολιτική εμπειρία και ειδικευση. Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, από το συνδυασμό των μεταβλητών στους δύο άξονες προκύπτουν τέσσερις στιλιστικοί τύποι

²⁸ Το συλλογικό στυλ χαρακτήριζε τους John F. Kennedy, Jimmy Carter και Bill Clinton.

²⁹ Το ανταγωνιστικό στυλ ήταν αντιπροσωπευτικό του Franklin Roosevelt.

προέδρων: (α) ο πλοηγός, ο οποίος χαρακτηρίζεται από υψηλή νοητική πολυπλοκότητα, μεγάλη εμπειρία και εξειδίκευση στην εξωτερική πολιτική, είναι σε εγρήγορση, ενδιαφέρεται για τα εξωτερικά ζητήματα, αναζητεί διαρκώς πληροφορίες και συμβουλές τόσο από το εσωτερικό του κύκλου του όσο και έξω από αυτόν και λαμβάνει υπόψη του τους εθνικούς και διεθνείς περιβαλλοντικούς περιορισμούς, (β) ο αντικοφορμιστής, που βρίσκεται στην αντίθετη πλευρά του φάσματος από τον πλοηγό, με αποτέλεσμα να λαμβάνει *ad hoc* αποφάσεις, σύμφωνα με την ιδιοσυγκρασία και τις πεποιθήσεις του, (γ) ο παρατηρητής, ο οποίος δίνει μεν έμφαση στις πληροφορίες, αλλά στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στους συμβούλους του, ένεκα μειωμένου ενδιαφέροντος για τα εξωτερικά ζητήματα και (δ) ο φρουρός, ο οποίος αν και επιδεικνύει έντονο ενδιαφέρον για τα εν λόγω θέματα, δεν επιθυμεί μεγάλο όγκο πληροφοριών και ακολουθεί τη δική του οδό στη λήψη αποφάσεων, βάσει της εμπειρίας και των πεποιθήσεών του (στο Mintz & DeRouen Jr., [2010](#): 118-119).

Στην προηγούμενη ενότητα, έγινε μνεία στη μελέτη της Hermann ([1980](#)) περί της επιρροής έξι χαρακτηριστικών της προσωπικότητας στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής. Στην εν λόγω μελέτη, ερευνάται επίσης πώς αυτά τα χαρακτηριστικά συνδυάζονται στο πρόσωπο του ηγέτη, για τον καθορισμό του στυλ του στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής. Τα δύο στυλ που προκύπτουν είναι ο ανεξάρτητος και ο συμμετοχικός προσανατολισμός στα εξωτερικά ζητήματα, αμφότεροι εκ των οποίων παρουσιάζουν θετική και στατιστικά σημαντική συσχέτιση με την υιοθετούμενη συμπεριφορά στην εξωτερική πολιτική. Αυτό σημαίνει ότι μέσω αυτών των προσανατολισμών, οι ηγέτες της εν λόγω μελέτης βρέθηκαν να επιδρούν στην εξωτερική πολιτική της χώρας τους με συγκεκριμένους τρόπους, αντίστοιχους των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε στυλ.

Αντί ανακεφαλαίωσης, είναι προτιμότερο να γίνει μνεία στη μελέτη των Hermann, Preston και Young (1996), η οποία συμπεριλαμβάνει την πλειονότητα των παραγόντων, στις οποίες στηρίζονται οι ανωτέρω μελέτες. Η προτεινόμενη από τους συγγραφείς τυπολογία του ηγετικού στυλ στην εξωτερική πολιτική καθορίζεται από τρεις διαστάσεις: (α) την επίγνωση και ευαισθησία των ηγετών στους περιορισμούς, (β) τη δεκτικότητά τους στο πληροφοριακό υλικό και (γ) την επικέντρωση των κινήτρων τους, ήτοι την εστίασή τους στην επίλυση ζητημάτων ή στη σύναψη και ενδυνάμωση σχέσεων. Από το

συνδυασμό των τριών διαστάσεων, προκύπτουν οκτώ στυλ άσκησης εξωτερικής πολιτικής: το επεκτατικό, το ευαγγελικό, το δυναμικά ανεξάρτητο, το κατευθυντήριο, το σταδιακά αυξητικό, το επιδραστικό, το ομορτυνιστικό και το συλλογικό (στο Cottam et al., [2016](#): 123).

3.4. Η ψυχολογική διάσταση των ηγετών

Οποιαδήποτε ανάλυση των παραγόντων, που επιδρούν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής, θα ήταν ελλιπής, χωρίς την εξέταση της ψυχολογικής διάστασης των ηγετών. Η συγκεκριμένη διάσταση είναι δυσπόστατη, περιλαμβάνοντας τη νόηση και το θυμικό, δηλαδή αφενός το σύνολο των γνωστικών λειτουργιών και αφετέρου τις συγκινησιακές ανάγκες και τις συναισθηματικές παρορμήσεις, στοιχεία τα οποία είναι άρρηκτα συνδεμένα μεταξύ τους. Συγκεκριμένα, είναι πλέον ευρέως αποδεκτό ότι οι συναισθηματικές όψεις της ψυχολογίας εξαρτώνται από τις γνωστικές, όμως οι δεύτερες μπορούν με τη σειρά τους να θέσουν περιορισμούς σε ορισμένες πτυχές της νόησης (Post, [2003](#): 82· Roy, [2016](#): 95).

Επί σειρά ετών, η μελέτη των γνωστικών πτυχών είχε υποσκελίσει αυτή των συναισθηματικών, προφανώς επί τη βάση της σαφούς διάκρισης μεταξύ νόησης και συναισθήματος, που έχει τις ρίζες της στην πλατωνική φιλοσοφία και συγκεκριμένα, στην αλληγορία του σπηλαίου, εντός του οποίου ο άνθρωπος παραμένει στο σκοτάδι, εγκλωβισμένος στις επιθυμίες του και αρνούμενος να ανέλθει στην επιφάνεια, όπου μπορεί να αντικρύσει το φως της λογικής (Χιλ, [2018](#): 112· Marcus, [2003](#): 183). Η συνδυαστική μελέτη των γνωστικών και των συναισθηματικών λειτουργιών ήρθε κατόπιν της διάψευσης της συμπεριφορικής επανάστασης στην ψυχολογία και της «ψυχρής» προσέγγισης στη γνωσιακή επιστήμη, που θεωρούσε το συναίσθημα ανταγωνιστή της λογικής, από τη σύγχρονη έρευνα, τα πορίσματα της οποίας αναφέρονται στην αδυναμία κατανόησης της νόησης ανεξάρτητα από το θυμοειδές. Αυτό το συμπέρασμα έχει ενισχυθεί από τις περαιτέρω εξελίξεις στον τομέα της νευροεπιστήμης και τις νέες δυνατότητες που παρέχει η σύγχρονη τεχνολογία στο πεδίο της εγκεφαλικής απεικονιστικής (McDermott, [2004α](#): 116· Roy, [2016](#): 92). Η κύρια συνεισφορά της σύγχρονης πολιτικής ψυχολογίας στην ανάλυση εξωτερικής πολιτικής έγκειται αφενός στην ανάδειξη της αλληλεπίδρασης μεταξύ γνωστικής και συναισθηματικής πλευράς των

ηγετών και αφετέρου στη συσχέτιση του νευρολογικού με τον ψυχολογικό παράγοντα, μέσα από τη σύμπραξη της με την ιατρική. Κατά συνέπεια, η τωρινή προσέγγιση της πολιτικής ψυχολογίας στο ζήτημα της συμπεριφοράς του ηγέτη γίνεται ολοένα και πιο πολύπλευρη (Χιλ, [2018](#): 112).

3.4.1. Νόηση

Νόηση είναι η διαδικασία επιλογής και επεξεργασίας πληροφοριών, που εισέρχονται από το περιβάλλον στον ανθρώπινο εγκέφαλο δια των αισθήσεων. Αυτή η εισροή πληροφοριών, γνωστή ως αντίληψη, ξεπερνάει κατά πολύ την ικανότητα του νου για επεξεργασία τους, οπότε ο τελευταίος διαμορφώνει μια σειρά «φίλτρων», τα οποία μεσολαβούν ανάμεσα στην αντίληψη και τη νόηση, προκειμένου να επιλεχθούν εκείνες που κρίνονται σημαντικές (Alden & Aran, [2017](#): 26· Hudson & Day, [2020](#): 43). Παρά το γεγονός ότι «... είμαστε ικανοί να κάνουμε υπολογιστικά θαύματα με τις τρεις λίβρες φαιάς ουσίας που έχουμε ανάμεσα στα αυτιά μας» (Bazerman & Moore, [2012](#): 206), οι αντιληπτικοί και νοητικοί περιορισμοί και η απότοκη ανάγκη υιοθέτησης ενός απλοποιημένου διανοητικού μοντέλου της πραγματικότητας - στοιχεία που αποτελούν την πεμπουσία του περιορισμένου ορθολογισμού - έχουν σοβαρό αντίκτυπο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής (Alden & Aran, [2017](#): 27· Hudson & Day, [2020](#): 44).

Τα προαναφερθέντα «φίλτρα», στα οποία περιλαμβάνονται τα στερεότυπα και οι ευρετικές, αποτελούν συντομεύσεις που επιστρατεύει ο νους, προκειμένου να διαχειριστεί τις εισροές της αντίληψης, απορρίπτοντας όσες αξιολογεί ως περιττές και φέρνοντας στο προσκήνιο εκείνες που δύνανται να χρησιμεύσουν σε μια δεδομένη κατάσταση. Η χρησιμότητα αυτών των συντομεύσεων είναι προφανής, στο πλαίσιο των ανθρώπινων αντιληπτικών και νοητικών περιορισμών, ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις, τα εν λόγω «φίλτρα», αντί να διευκολύνουν τις νοητικές λειτουργίες, τις δυσχεραίνουν και τις εγκλωβίζουν εντός των στενών ορίων, που επιβάλλονται από ήδη αποκρυσταλλωμένες ιδέες και πεποιθήσεις (Cottam et al., [2016](#): 53· Hudson & Day, [2020](#): 43). Χαρακτηριστική είναι η ρήση του Jervis ([2017β](#): 321), σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος έχει την τάση να βλέπει αυτό που θέλει να δει και να ενσωματώνει τις εισερχόμενες πληροφορίες σε προϋπάρχουσες εικόνες. Αυτή η διαπίστωση σχετίζεται με την έννοια της γνωστικής

συνέπειας, η αναζήτηση της οποίας αποτελεί θεμελιώδη ανθρώπινη γνωστική παρόρμηση και συνίσταται στην υποβάθμιση εκείνων των πληροφοριών, που δεν συνάδουν με τις υφιστάμενες εικόνες και πεποιθήσεις, και στην ταυτόχρονη απόδοση ιδιαίτερης βαρύτητας σε πληροφορίες που τις ενισχύουν (Alden & Aran, [2017](#): 27· Mintz & DeRouen Jr., [2010](#): 98). Η αιτιολόγηση αυτού του φαινομένου έγκειται στην ανάγκη καταπολέμησης του άγχους, που προκαλεί αυτό που ο Leon Festinger (1957) όρισε «γνωστική ασυμφωνία», η οποία ωθεί το άτομο σε μία από τις ακόλουθες αντιδράσεις: (α) στην παράβλεψη των νέων πληροφοριών, ώστε να παραμείνουν άθικτες οι υφιστάμενες πεποιθήσεις, (β) στην προσαρμογή των νέων δεδομένων, ώστε να αφομοιωθούν από τις προϋπάρχουσες πεποιθήσεις και (γ) στον επαναπροσδιορισμό των πεποιθήσεων, ώστε να συναρμοστούν οι νέες πληροφορίες (στο Χιλ, [2018](#): 119). Η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας στηρίζεται στην υπόθεση ότι κάθε άνθρωπος αναζητά ισχυρή δικαιολογητική βάση της συμπεριφοράς του (Jervis, [2017β](#): 382). Η επιβεβαίωση αυτής της υπόθεσης στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής, έρχεται από την έντονη προσπάθεια των διαμορφωτών αυτής να υπερασπιστούν τις προβλέψεις τους, που αποδείχθηκαν εκ των υστέρων εσφαλμένες (Tetlock, 1998, στο Stein, [2016](#): 134).³⁰

Όπως προαναφέρθηκε, τα στερεότυπα αποτελούν ένα εκ των «φίλτρων» μεταξύ αντίληψης και νόησης και προέρχονται από την παγίωση των εικόνων, που σχηματίζει κάθε άνθρωπος κατόπιν ποιοτικής αξιολόγησης των εισερχόμενων πληροφοριών, προκειμένου να αναπαραστήσει νοερά και να θέσει σε κάποια πλαίσια την πολυπλοκότητα του πολυδιάστατου γίγνεσθαι. Οι εικόνες είναι χρήσιμα νοητικά «εργαλεία», αλλά ενδέχεται να καταστούν επικίνδυνες στο επίπεδο της λήψης αποφάσεων, καθότι μπορούν να οδηγήσουν τον ηγέτη σε υπερβολικές γενικεύσεις και προκαταλήψεις, ενώ όταν ο τελευταίος αναγκαστεί να τις τροποποιήσει βεβιασμένα, αυτό μπορεί να αποδειχθεί μοιραίο, πολιτικά και προσωπικά.³¹ Στις διεθνείς σχέσεις, οι εικόνες μορφοποιούνται μέσω τριών ειδών αξιολόγησης, στις οποίες προβαίνουν οι διαμορφωτές εξωτερικής πολιτικής

³⁰ Όταν οι πλέον ένθερμοι υποστηρικτές της αλλαγής καθεστώτος στο Ιράκ το 2003, ήρθαν αντιμέτωποι με την αποτυχία αυτής της προσπάθειας, έσπευσαν να αποδώσουν την ευθύνη στη νέα ιρακινή ηγεσία, η οποία - κατά τα λεγόμενά τους - δεν στάθηκε στο ύψος των περιστάσεων.

³¹ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Neville Chamberlain, ο οποίος υπέστη σοβαρό πλήγμα στην αυτοπεποίθησή και την ψυχολογία του, όταν αντιλήφθηκε ότι η εικόνα που είχε πλάσει στο μυαλό του για το Hitler ήταν εσφαλμένα καλοπροαίρετη. Είναι βέβαιο ότι αυτό το γεγονός τον οδήγησε στην πολιτική καταστροφή και ενδεχομένως συνέβαλε στο θάνατό του, λίγους μήνες μετά από την παραίτησή του.

ενός κράτους για τρίτα κράτη: της στρατηγικής ισορροπίας, της εκλαμβανόμενης ευκαιρίας ή απειλής και της εκλαμβανόμενης κουλτούρας. Ενώ οι εικόνες τείνουν να ανθίστανται στην αλλαγή αλλά δεν την αποκλείουν, όταν μετεξελιχθούν σε στερεότυπα γίνονται ακόμη πιο άκαμπτες και απομακρύνονται περαιτέρω από την πραγματικότητα (Χιλ, [2018](#): 116· Mintz & DeRouen Jr., [2010](#): 101).³²

Οι ευρετικές αποτελούν ένα ακόμη «φίλτρο» μεταξύ αντίληψης και νόησης και χρησιμοποιούνται για τη λήψη αποφάσεων υπό καθεστώς αβεβαιότητας, επιτρέποντας την ανάκληση από τη μνήμη και την επεξεργασία πληροφοριών στο συντομότερο δυνατό χρόνο. Σχετίζονται άμεσα με την έννοια του σχήματος, που στη γνωστική ψυχολογία αντιπροσωπεύει την ομαδοποίηση και προτυποποίηση πληροφοριών και αναμνήσεων, προκειμένου να καταστεί εφικτή η ανάκλησή τους από τη μακροπρόθεσμη μνήμη, ως ένα ενιαίο πρότυπο (Hudson & Day, [2020](#): 44-45· Mintz & DeRouen Jr., [2010](#): 102). Η δημιουργία των γνωστικών σχημάτων έγκειται στην ικανότητα του εγκεφάλου να εντοπίζει μοτίβα μέσα σε πολύπλοκες ιδέες και καταστάσεις και σχετίζεται με την έννοια της «γρήγορης σκέψης». Η διάκριση της σκέψης σε γρήγορη και αργή ανήκει στον Daniel Kahneman, σύμφωνα με τον οποίο η αναγνώριση και ανάκληση των μοτίβων, διαδικασία που είναι ιδιαίτερα ευχερής για τον άνθρωπο, αντιστοιχεί στη γρήγορη σκέψη, ενώ η λογική και ο παραγωγικός συλλογισμός, που απαιτούν διανοητικό μόχθο, υπάγονται στην έννοια της αργής σκέψης. Αναμενόμενα, η αλληλεπίδραση αυτών των δύο ειδών σκέψης έχει αντίκτυπο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής (Hudson & Day, [2020](#): 45). Επιπλέον, οι ευρετικές σχετίζονται με την τάση για «γνωστική οικονομία» ή απλότητα, η οποία, στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, αναφέρεται στην ανάγκη των ηγετών να κατανοήσουν άμεσα ένα δεδομένο ζήτημα, απαλλαγμένο από τις μικρολεπτομέρειες που κρύβονται σε διάφορες πτυχές του και τις ιδιαιτερότητες του ευρύτερου πολιτικού περιβάλλοντος.³³ Σε αυτό το πλαίσιο, παρατηρείται συχνά η καταφυγή των ηγετών στον αναλογικό συλλογισμό μεταξύ παρόντος και παρελθόντος

³² Η στερεοτυπική εικόνα του Lyndon Johnson για τους Βορειοβιετναμέζους θεωρείται ότι επηρέασε τις αποφάσεις του, με τα γνωστά ολέθρια αποτελέσματα για την εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α.

³³ Ο Winston Churchill ήταν υπέρμαχος της γνωστικής απλότητας και απαιτούσε από τους συμβούλους του να μην ξεπερνούν τη μία σελίδα συμπερασμάτων για κάθε κρινόμενο ζήτημα.

(Χιλ, [2018](#): 119· Stein, [2016](#): 133).³⁴

Η έρευνα στον τομέα των ευρετικών οφείλει πολλά στη συνεισφορά των Amos Tversky και Daniel Kahneman. Στο άρθρο τους με τίτλο *Judgment under Uncertainty* ([1974](#)), περιγράφουν τις ευρετικές της αντιπροσωπευτικότητας, της διαθεσιμότητας και της αγκύρωσης ή της ρύθμισης με βάση ένα σταθερό σημείο. Η αντιπροσωπευτικότητα χρησιμεύει στην εκτίμηση της πιθανότητας να αποτελεί ένα Α αντικείμενο ή γεγονός μέρος μιας κατηγορίας Β και σχετίζεται με την προδιάθεση των ανθρώπων για υπερεκτίμηση των ομοιοτήτων μεταξύ ενός γεγονότος και μιας προγενέστερης κλάσης γεγονότων (Jervis, 1986, στο Stein, [2016](#): 137). Η διαθεσιμότητα αναφέρεται στην τάση των ανθρώπων για ερμηνεία νέων πληροφοριών, με βάση οτιδήποτε είναι πιο εύκολα και άμεσα διαθέσιμο στις νοητικές λειτουργίες τους και η αγκύρωση επιστρατεύεται συνήθως για την πραγματοποίηση αριθμητικών προβλέψεων, που εκκινούν από μία σχετική και ήδη διαθέσιμη αριθμητική αξία, ως σημείο αναφοράς. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, οι προαναφερόμενες ευρετικές συνδράμουν ουσιωδώς τον άνθρωπο στην εξοικονόμηση διανοητικών πόρων και χρόνου, όμως οδηγούν σε συστηματικά σφάλματα, τα οποία ονομάζουν προκαταλήψεις. Τα εν λόγω λάθη μπορούν να προβλεφθούν και να αποφευχθούν, εφόσον υπάρξει καλύτερη κατανόηση του τρόπου λειτουργίας των ευρετικών, που εν τέλει συμβάλλει στη λήψη οξυδερκέστερων αποφάσεων υπό καθεστώς αβεβαιότητας.

Συνοψίζοντας τα ανωτέρω, η αντίληψη μέσω ορισμένων «φίλτρων», στα οποία περιλαμβάνονται τα στερεότυπα και οι ευρετικές, μορφοποιεί τη νόηση. Μέρος και ταυτόχρονα προϊόντα της νόησης είναι ορισμένα ελαττώματα - σφάλματα αντίστοιχα, όπως οι προαναφερθείσες προκαταλήψεις. Στη σχετική βιβλιογραφία καταγράφονται επίσης δύο ακόμη είδη σφαλμάτων, οι παρανοήσεις και οι πλάνες. Ο Post ([2003](#): 81) συσχετίζει τις παρανοήσεις με τις προκαταλήψεις, ισχυριζόμενος ότι οι πρώτες αποτελούν προϊόντα των δεύτερων, τις οποίες διακρίνει σε παρακινούμενες και μη. Οι παρακινούμενες προκαταλήψεις έχουν συναισθηματικό εφελτήριο, ενώ οι μη παρακινούμενες είναι γνωστικής υφής και αφορούν σε παράγοντες σχετιζόμενους με την

³⁴ Κλασικό παράδειγμα χρήσης του αναλογικού συλλογισμού, που οδηγεί σε άστοχα και υπερβολικά συμπεράσματα, αποτελεί ο χαρακτηρισμός του Saddam Hussein ως «νέου Hitler», από τον George H. W. Bush.

επεξεργασία πληροφοριών. Σχετικά με τις παρανοήσεις, μια γενική κατηγοριοποίησή τους είναι αυτή που τις διαχωρίζει σε παρανοήσεις προθέσεων και δυνατοτήτων. Οι παρανοήσεις προθέσεων σχετίζονται με την αδυναμία κατανόησης του κατά πόσο φιλική ή εχθρική είναι η προδιάθεση ενός άλλου κράτους, ενώ οι παρανοήσεις δυνατοτήτων έχουν δύο όψεις: σε καιρό ειρήνης, είναι η τάση υπερεκτίμησης των στρατιωτικών ικανοτήτων του αντιπάλου, ενώ σε περίπτωση πολέμου, είναι η εκ διαμέτρου αντίθετη τάση της υποτίμησής τους (Χιλ, [2018](#):117). Επιπλέον, ο Robert Jervis, ως κατ' εξοχήν ειδικός στο θέμα, έχει διατυπώσει πλειάδα παρανοήσεων. Μεταξύ αυτών, η εσφαλμένη πεποίθηση ότι ο αντίπαλος παρουσιάζει υψηλό επίπεδο συσπείρωσης αναφέρεται στην τάση των διαμορφωτών εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους να θεωρούν λανθασμένα ότι η συμπεριφορά ενός τρίτου κράτους είναι περισσότερο οργανωμένη και συντονισμένη από την πραγματικότητα, παραβλέποντας τα σφάλματα και αποδίδοντας σε τυχαία γεγονότα το χαρακτήρα των επιμέρους πράξεων ενός ευρύτερου σχεδίου, σε μια προσπάθεια σύμπτυξης σύνθετων και άσχετων μεταξύ τους γεγονότων σε ένα συνεκτικό μοτίβο (Jervis, [2017β](#): 317, 321). Ένα ακόμη είδος παρανόησης είναι η υπερβολική αυτοεκτίμηση της αξίας του δρώντος ως παράγοντα επιρροής ή στόχου, που αναφέρεται στην προδιάθεση των ιθυνόντων να υπερβάλουν σχετικά με τον πιθανολογούμενο βαθμό, στον οποίο η δράση του κράτους τους επηρεάζει τις πολιτικές ενός τρίτου κράτους, είτε αυτές οι πολιτικές είναι επιθυμητές για το πρώτο κράτος είτε όχι (ibid.: 343). Για να διαπιστωθεί εάν έχει υπάρξει παρανόηση και τι είδους, πρέπει πρώτα να εκτυλιχθούν τα γεγονότα που σχετίζονται με κάποιο εξωτερικό ζήτημα, ώστε να γίνει μια υστερογενής αποτίμηση. Αυτό σημαίνει ότι οι ηγέτες και λοιποί διαμορφωτές πολιτικής δεν μπορούν να διαπιστώσουν εκ των προτέρων εάν έχουν υποπέσει σε κάποια παρανόηση, αλλά είναι αναγκασμένοι να προβαίνουν σε εκτιμήσεις της συμπεριφοράς των αντιπάλων δρώντων και βάσει αυτών των εκτιμήσεων, να λαμβάνουν αποφάσεις, η ορθότητα των οποίων θα κριθεί εκ του αποτελέσματος (Χιλ, [2018](#):117). Ολοκληρώνοντας την αναφορά στα ελαττώματα και σφάλματα της νόησης, άξια μνείας είναι η πλάνη της υπερβολικής αυτοπεποίθησης, η οποία σχετίζεται με τον όγκο των πληροφοριών που έχουν οι διαμορφωτές πολιτικής στη διάθεσή τους. Το κύριο σφάλμα που πράττουν είναι να συσχετίζουν την ποσότητα των πληροφοριών με την ακρίβεια των προβλέψεών τους, το οποίο μπορεί να αποδειχθεί

ολέθριο στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής (Hudson & Day, [2020](#): 49).³⁵

Έχοντας οριοθετήσει επαρκώς τα χαρακτηριστικά και το περιεχόμενο της νόησης, συμπεριλαμβανομένων των ελαττωμάτων της, απομένει να προσδιοριστεί ο ρόλος της στη συμπεριφορά, που στην προκειμένη περίπτωση ισοδυναμεί με τις λαμβανόμενες αποφάσεις στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής. Η νόηση αποτελεί ταυτόχρονα εισροή και λειτουργία του διανοητικού μοντέλου κάθε ηγέτη, το οποίο είναι αρκετά σύνθετο και διαμορφώνεται από την αλληλεπίδραση πολλών στοιχείων, όπως η προσωπικότητα, τα κίνητρα, τα συναισθήματα, οι πεποιθήσεις, οι αξίες, οι εμπειρίες και η σωματική κατάστασή του. Αυτή η αλληλεπίδραση καθορίζει τις υιοθετούμενες από τον ηγέτη στάσεις, οι οποίες μετουσιώνονται σε συμπεριφορά. Επιπρόσθετα, η αλληλεπίδραση των στοιχείων του διανοητικού μοντέλου σηματοδοτεί ότι οποιαδήποτε τροποποίηση κάποιου μέρους αυτού του συστήματος δύναται να επιφέρει αλλαγές στα υπόλοιπα στοιχεία και κατ' επέκταση, στις στάσεις και τη συμπεριφορά (Hudson & Day, [2020](#): 43, 60).

3.4.2. Συναισθήματα

Στην προηγούμενη υποενότητα, καταγράφηκε μια σειρά νοητικών σφαλμάτων, που επηρεάζουν τους απανταχού ηγέτες στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής. Με μια πιο προσεκτική εξέταση, θα γίνει αντιληπτό ότι σε ορισμένα από αυτά υπεισέρχεται επίσης ο συναισθηματικός παράγοντας. Αναφερόμενος ο Χιλ ([2018](#): 117-118) στα είδη προβλημάτων, από τα οποία δύναται να προκύψουν οι παρανοήσεις, συμπεριλαμβάνει τα συναισθηματικής υφής με τα γνωστικά και τα οργανωτικά. Η συναισθηματική διάσταση αυτών των προβλημάτων εγείρεται από τις διαπροσωπικές σχέσεις, που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της διακρατικής διπλωματίας. Αυτές οι «συναισθηματικές συμμαχίες» λειτουργούν προς όφελος των εμπλεκομένων μερών, όσο οι πολιτικές επιλογές τους συμβαδίζουν, όμως δύναται να καταστούν πηγές απογοήτευσης, όταν στην πορεία παρατηρηθεί απόκλιση στην πολιτική στόχευση δύο ή περισσότερων συμμαχικών κρατών.

³⁵ Χαρακτηριστική περίπτωση υπερβολικής αυτοπεποίθησης, σε συνδυασμό με λοιπές παρανοήσεις, αποτελεί ο πόλεμος των νήσων Falklands του 1982. Στηριζόμενοι στις πληροφορίες που είχαν συγκεντρώσει, οι ηγέτες της στρατιωτικής χούντας της Αργεντινής ανέμεναν μια εύκολη και γρήγορη νίκη επί των Βρετανών, υποτιμώντας την ικανότητα των τελευταίων να δράσουν τόσο σύντομα και αποφασιστικά (Mintz & DeRouen, [2010](#): 99).

Η προαναφερθείσα πλάνη της υπερβολικής αυτοπεποίθησης είναι ένα επιπλέον παράδειγμα της άρρηκτης σύνδεσης μεταξύ νόησης και συναισθήματος. Η αυτοπεποίθηση είναι μια καθαρά συναισθηματική διάσταση της προσωπικότητας, όμως το υπόβαθρό της είναι γνωστικό, λόγω της συσχέτισής της με την επεξεργασία πληροφοριών. Επίσης, οι παρακινούμενες προκαταλήψεις έχουν ψυχολογικά θεμέλια, κάτι που γίνεται ιδιαίτερα αντιληπτό στην περίπτωση των παρανοϊκών ηγετών. Όμως, ακόμη και στην περίπτωση των μη παρακινούμενων προκαταλήψεων, όταν αυτές συνάγονται μέσα από τις αποφάσεις ηγετών με ψυχαναγκαστική προσωπικότητα, η προέλευσή τους αποδίδεται στην αλληλεπίδραση συναισθηματικών αναγκών και διανοητικών παραγόντων (Post, [2003](#): 81).

Σε ορισμένες περιπτώσεις, τα συναισθήματα έχουν αρνητικές επιπτώσεις στη διαδικασία λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής, εξαιτίας του περιορισμού των διαθέσιμων στους ηγέτες επιλογών, της μείωσης των ελάχιστων απαιτήσεων σε πληροφορίες για την υιοθέτηση μιας πολιτικής επιλογής και της μεροληπτικής αξιολόγησης της συνάφειας ορισμένων πληροφοριών με το υπό κρίση ζήτημα (Mintz & DeRouen Jr., [2010](#): 100). Στον αντίποδα, μπορούν επίσης να επιδρούν θετικά, μέσω της ενεργοποίησης των αισθήσεων, της προσοχής και της μνήμης, οπότε υπό αυτή τη θεώρηση, η σύζευξή τους με τη νόηση τα καθιστά συστατικό μέρος μιας ορθολογικής διαδικασίας λήψης αποφάσεων (McDermott, [2004β](#)). Παρόλα αυτά, η διαχρονική παράβλεψη της επιρροής των συναισθημάτων στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής είναι γεγονός, κάτι που οφείλεται σε μια σειρά παραγόντων, όπως στη δυσχέρεια συμπερίληψής τους σε δεδομένα εξηγητικά σχήματα, λόγω της αδυναμίας ακριβούς ορισμού τους, στην κυρίαρχη προτίμηση της διεθνολογικής θεωρίας στις υλικές μεταβλητές και στην απουσία κατάλληλων θεωριών περί της επίδρασής τους στα πολιτικά φαινόμενα (Mercer, 1997, στο McDermott, [2004α](#): 169).

Επιστρέφοντας στα ψυχολογικά φαινόμενα, τα οποία οφείλονται ταυτόχρονα σε διανοητικούς και συναισθηματικούς παράγοντες, χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτελούν οι ευσεβείς πόθοι (*wishful thinking*) και η αποστροφή προς τις απώλειες. Οι ευσεβείς πόθοι ικανοποιούν την ανθρώπινη ανάγκη για ελαχιστοποίηση του ψυχολογικού κόστους που προκαλεί ένας συμβιβασμός και έχουν αρνητικές συνέπειες στις πεποιθήσεις και την κριτική ικανότητα, μέσω δύο αιτιωδών μηχανισμών: του συναισθηματικού, ο οποίος

μετουσιώνει τις ανθρώπινες επιθυμίες σε αντίστοιχες πεποιθήσεις και του διανοητικού, κατά τον οποίο η στρέβλωση των προσδοκιών βλάπτει τη νοητική διαδικασία της επεξεργασίας πληροφοριών (Jervis, [2017β](#): 356-357· McDermott, [2004α](#): 170).³⁶ Η αποστροφή προς τις απώλειες αποτελεί μέρος της θεωρίας της προοπτικής των Kahneman και Tversky και συνίσταται στην ανθρώπινη προδιάθεση για ανάληψη υπέρμετρων ρίσκων, προκειμένου να ανακτηθεί ό,τι έχει απολεσθεί. Τα πιο σημαντικά ευρήματα της εν λόγω θεωρίας σχετικά με την αποστροφή προς τις απώλειες αφορούν αφενός στη μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση των ανθρώπων στις απώλειες έναντι ισάξιων κερδών και αφετέρου στη διαπίστωση ότι οι απώλειες παρέχουν τόσο ισχυρά κίνητρα στους ανθρώπους, ώστε αυτοί να προβαίνουν σε ριζοκίνδυνες ενέργειες ανάκτησης, με τις οποίες επαπειλούνται περαιτέρω απώλειες. Παρά το γεγονός ότι μέρος της επιστημονικής κοινότητας ισχυρίζεται ότι δεν υφίσταται κάποια επαρκής εξήγηση του φαινομένου, ένα άλλο μέρος αυτής το αποδίδει σε συναισθηματικούς παράγοντες. Οι συνέπειες της αποστροφής προς τις απώλειες είναι απτές στη διεθνή πολιτική πρακτική, όπως για παράδειγμα στην αποτροπή, η οποία θεωρείται ευκολότερη υπόθεση, όταν πρόκειται για αποτροπή του αντιπάλου από το να αποκομίσει κέρδη, σε σχέση με το να ανακτήσει κάτι που θεωρεί δικό του (Jervis, [2017α](#): 86-87, 89· Hudson & Day, [2020](#): 52).

Τα συναισθήματα του φόβου και της οργής δεν θα μπορούσαν να διαφύγουν της προσοχής της πολιτικής ψυχολογίας και της ανάλυσης εξωτερικής πολιτικής. Εκτός της προφανούς πρόθεσης των αποτρεπτικών απειλών να προκαλέσουν φόβο, που με τη σειρά του θα ενεργοποιήσει την αποστροφή προς απώλειες από την πλευρά του αντιπάλου (Stein, [2016](#): 143), η πρόκληση φόβου στοχεύει στον επηρεασμό της εκτίμησης του κινδύνου από το κράτος - στόχο και την επακόλουθη δημιουργία κλίματος απαισιοδοξίας στους κόλπους του, ενόψει της πιθανολογούμενης εκδήλωσης εχθρικών ενεργειών στο μέλλον, εκ μέρους του κράτους - επιτιθέμενου. Αυτό το κλίμα απαισιοδοξίας είθισται να επεκτείνεται στις εκτιμήσεις περί απωλειών και περί του ενδεχομένου αποτυχίας, σε περίπτωση πολέμου.

³⁶ Ένα κλασικό παράδειγμα εκδήλωσης ευσεβών πόθων στη διεθνή πολιτική είναι η συμπεριφορά του Neville Chamberlain, κατά τη συνάντησή του με τον Hitler στο Μόναχο, το 1939. Η επιθυμία του για αποφυγή ένοπλης σύρραξης, σε συνδυασμό με την επιρροή που είχε στη σκέψη του το παράδειγμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, τον οδήγησε να πιστέψει ότι ο Hitler θα μπορούσε να κατευναστεί, μέσω της αποδοχής της κατάληψης της Σουδητίας από τη Γερμανία. Εν τέλει, οι ευσεβείς πόθοι του Chamberlain περί των προθέσεων του Hitler διαψεύστηκαν με οδυνηρό τρόπο.

Στον αντίποδα, σε περιπτώσεις εθνικής έκτακτης ανάγκης και κινητοποίησης για την αντιμετώπιση εξωτερικής απειλής, οι ηγέτες θεωρούν ότι είναι προς το συμφέρον τους να ενθαρρύνουν την πρόκληση συναισθημάτων οργής στο εσωτερικό της χώρας, με σκοπό τη δημιουργία κλίματος αισιοδοξίας, ελπίδας και συσπείρωσης (McDermott, [2004β](#)).

Ο προαναφερθείς αρχικός αποκλεισμός της συναισθηματικής διάστασης των ηγετών από την ανάλυση εξωτερικής πολιτικής έχει αρχίσει να αναιρείται σταδιακά από τις περαιτέρω εξελίξεις στον τομέα της νευροεπιστήμης, με τη συνεισφορά των επαυξημένων δυνατοτήτων της σύγχρονης απεικονιστικής, η οποία έχει καταστήσει εφικτή την παρατήρηση του ανθρώπινου εγκεφάλου, ενόσω σκέφτεται, νιώθει, ανακαλεί αναμνήσεις και κάνει επιλογές. Από τα μέχρι στιγμής αποτελέσματα, δύο είναι αυτά που ξεχωρίζουν: (α) ορισμένες αποφάσεις δείχνουν να μην είναι το αποτέλεσμα συνειδητών νοητικών διαδικασιών, αλλά ασυνείδητων νευρολογικών διεργασιών και (β) πολλές αποφάσεις εμφανίζονται ως προϊόντα ισχυρών συναισθηματικών αντιδράσεων (Stein, [2016](#): 139). Επακολούθως, ένας νέος και καλά τεκμηριωμένος ισχυρισμός αρχίζει να κερδίζει έδαφος στους κόλπους της νευροεπιστήμης, σύμφωνα με τον οποίο ο εγκέφαλος εφαρμόζει κατά προτεραιότητα «αυτόματες διαδικασίες», ταχύτερες από τις συνειδητές σκέψεις, γεγονός που υποδεικνύει ότι ο άνθρωπος αισθάνεται πριν σκεφτεί, ενώ το ίδιο ισχύει και για τη σχέση μεταξύ δράσης και σκέψης (ibid.: 140). Τα εν λόγω πορίσματα της νευροεπιστήμης έχει πλέον ασπαστεί και η γνωσιακή επιστήμη, με αποτέλεσμα την αντιστροφή των ισχυρισμών σχετικά με την εξάρτηση της νόησης από το συναίσθημα και την περαιτέρω απομάκρυνση αυτού του επιστημονικού κλάδου από τις επιταγές του γνωστικισμού (Roy, [2016](#): 98-99).

Ο αντίκτυπος των νέων πορισμάτων της νευροεπιστήμης στις διεθνείς σχέσεις και την ανάλυση εξωτερικής πολιτικής έγκειται στην ανανέωση του ερευνητικού ενδιαφέροντος περί τα συναισθήματα. Ενδεικτικά, τα ζητήματα που απασχολούν στην εποχή μας τους διαμορφωτές εξωτερικής πολιτικής και έχουν γίνει αντικείμενο μελέτης, υπό το πρίσμα των συναισθηματικών λειτουργιών, είναι η λογική της αποτροπής, η συνεργασία και συλλογική επίλυση διαφορών, η εξάπλωση των πυρηνικών εξοπλισμών, η καταπολέμηση της τρομοκρατίας, τα συναισθήματα ως κίνητρα διεξαγωγής πολέμου, η αναγνώριση μοτίβων στις εμφύλιες συρράξεις, η εξομάλυνση διενέξεων και η

μετασυγκρουσιακή συμφιλίωση (Stein, [2016](#): 143).

3.5. Ασθένειες, διανοητικές διαταραχές και εν γένει σωματική κατάσταση

Έχοντας προηγουμένως αναλύσει το ρόλο της νόησης και των συναισθημάτων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής, δέον είναι να εξεταστεί η επίδραση της γενικής σωματικής κατάστασης στο γνωστικό και συναισθηματικό υπόβαθρο των ηγετών. Από τη στιγμή που οι γνωστικές λειτουργίες δραστηριοποιούνται στο πλαίσιο του ανθρώπινου σώματος, οτιδήποτε κατατρέπει το σώμα αναμένεται να επηρεάσει τη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Hudson & Day, [2020](#): 53). Σε αυτό το πλαίσιο, ο ρόλος των ασθενειών, των διαταραχών της προσωπικότητας και παραγόντων όπως η γήρανση, το άγχος, η κόπωση και οι εθισμοί, ενδέχεται να καταστεί καθοριστικός.

Τα διάφορα νοσήματα, σωματικά και ψυχικά, δύνανται να έχουν επιπτώσεις στις λαμβανόμενες αποφάσεις, στις εφαρμοζόμενες πολιτικές και στον τρόπο αλληλεπίδρασης των ηγετών με τον περίγυρό τους (Post & Robins, 1993· McDermott, 2008, στο Cottam et al., [2016](#): 122), μέσα από μια σειρά αιτιωδών μηχανισμών, που αντιστοιχούν σε περιορισμούς στην ικανότητα για συγκέντρωση, στην αντοχή σε συναισθηματικά ερεθίσματα και στις διανοητικές λειτουργίες τους (McDermott, [2007](#): 9). Μια ασθένεια, ιδίως εφόσον κρίνεται σοβαρή, ωθεί τον ηγέτη στην εσωστρέφεια, καθότι πλέον αυτός στρέφει πρώτιστα την προσοχή του στον εαυτό του, είτε επειδή τα συμπτώματα της νόσου κάνουν ιδιαίτερα αισθητή την παρουσία τους είτε επειδή πρέπει να αφιερώσει χρόνο στη θεραπεία της. Τα ζητήματα που αποτελούσαν για αυτόν προτεραιότητες πριν από την εμφάνιση της νόσου, πλέον περνάνε στο παρασκήνιο ως λιγότερο σημαντικά κι ενδιαφέροντα, συγκριτικά με την υγεία και τη ζωή του, ακόμη και στην περίπτωση που οι πιθανότητες ίασης είναι με το μέρος του. Κατά συνέπεια, ο ηγέτης ενδέχεται είτε να παραμελήσει τα θέματα εξωτερικής πολιτικής είτε να τα αναθέσει σε υφισταμένους του, ως απόρροια των περιορισμών που τίθενται στους προσωπικούς πόρους που μπορεί να διαθέσει στην εκτέλεση των καθηκόντων του (ibid.: 10, 12). Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στην περίπτωση, κατά την οποία η ασθένεια του ηγέτη είναι θανάσιμη. Υπό αυτή τη συνθήκη, οι Post και Robins (1993) παρατηρούν ότι ο μελλοθάνατος ηγέτης αποκτά διαφορετική αντίληψη του χρόνου και του κατεπείγοντος, καθότι οι μελλοντικές αποδόσεις των ενεργειών του φαντάζουν, υπό το πρίσμα του επικείμενου θανάτου,

λιγότερο βέβαιες και συνεπώς λιγότερο ελκυστικές, εν συγκρίσει με πιο άμεσες ανταμοιβές (στο McDermott, [2007](#): 11).³⁷ Ως εκ τούτου, οι ασθένειες δρουν ως οιονεί προκαταλήψεις, παρεισφρόντας στη διαδικασία της επεξεργασίας και αλλοιώνοντας το περιεχόμενο των διαθέσιμων στον ηγέτη πληροφοριών (ibid.: 12).

Πλην των προαναφερθεισών συνεπειών γνωστικής υφής, οι ασθένειες έχουν αντίκτυπο στο θυμοειδές των νοσούντων ηγετών, προκαλώντας συχνά συναισθηματική αστάθεια (ibid.: 9). Επιπρόσθετα, μια πάθηση δύναται να επηρεάσει τις συναισθηματικές αντοχές και αντιστάσεις ενός ηγέτη, άμεσα και έμμεσα. Συγκεκριμένα, ορισμένες ασθένειες μπορούν να προκαλέσουν συναισθηματικές διαταραχές (π.χ. κατάθλιψη) είτε εξαιτίας των συμπτωμάτων τους είτε εξαιτίας κάποιας λαμβανόμενης φαρμακευτικής αγωγής. Ως έμμεση συνέπεια ενός νοσήματος, ο ηγέτης ενδέχεται να παρουσιάσει υπέρμετρη συμπόνοια προς τρίτους, που υποφέρουν από προβλήματα υγείας, γεγονός το οποίο αντανακλά στις αποφάσεις του (ibid.: 13).

Όπως προκύπτει από τα ανωτέρω, ενώ οι ασθένειες διακρίνονται, κατά βάση, σε σωματικές και ψυχολογικές, τα όρια μεταξύ τους καθίστανται συχνά συγκεχυμένα, καθότι στο πλαίσιο μιας νόσου ενδέχεται να συγχωνευτούν και να εκδηλωθούν τόσο σωματικά όσο και ψυχολογικά συμπτώματα.³⁸ Ίσως η πλέον κλασική περίπτωση αυτής της αμφισημίας είναι η κατάθλιψη, η οποία αν και συνήθως θεωρείται ψυχολογική, συχνά προκαλείται από ή επακολουθεί μιας σωματικής νόσου (ibid.: 30). Ωστόσο, οι ψυχολογικές παθήσεις μπορούν να εκδηλωθούν ανεξάρτητα από οποιοδήποτε σωματικό παθολογικό αίτιο και αναλόγως της διάρκειάς τους, κατηγοριοποιούνται σε πρόσκαιρες, όπως η κατάθλιψη, και χρόνιες, όπως η σχιζοφρένεια. Συγκριτικά, οι συνέπειές τους επί της αντιληπτικής ικανότητας και αξιολογικής κρίσης ενός ηγέτη ενδέχεται να είναι σαφώς σοβαρότερες από τις αντίστοιχες των σωματικών νοσημάτων. Ενδεικτικά, πιθανές

³⁷Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η προσπάθεια του τελευταίου σάχη του Ιράν, Mohammad Reza Pahlavi, να επισπεύσει τον εκσυγχρονισμό της χώρας κατά τη δεκαετία του 1970, μέσω της Λευκής Επανάστασης, λόγω της διάγνωσής του με καρκίνο σε τελικό στάδιο. Η βεβιασμένη προσπάθειά του είχε ως συνέπεια την αποσταθεροποίηση του καθεστώτος του, με τελικό αποτέλεσμα την επικράτηση της Ιρανικής Επανάστασης του 1979 και τη συνακόλουθη ανατροπή του (Cottam et al., [2016](#): 122-123 McDermott, [2007](#): 11).

³⁸ Τέτοια περίπτωση αποτελεί η νόσος του Graves, μια πάθηση του θυρεοειδή αδένου, στα συμπτώματα της οποίας συγκαταλέγεται η κατάθλιψη. Από την εν λόγω νόσο έπασχε ο πρώην πρόεδρος των Η.Π.Α., George H. W. Bush.

απόρροιες των ψυχολογικών παθήσεων είναι γνωστικής φύσης δυσλειτουργίες και βλάβες, όπως η επικέντρωση στις λεπτομέρειες κάθε ζητήματος, με ταυτόχρονη παράβλεψη των κύριων πτυχών του, αναιτιολόγητες φοβίες και νευρικότητα και σε ακραίες περιπτώσεις, προσωρινή μείωση του δείκτη νοημοσύνης (ibid.: 33-34).

Εκτός από τις πρόσκαιρες και τις χρόνιες ψυχολογικές ασθένειες, υπάρχουν ορισμένες, γνωστές ως διαταραχές της προσωπικότητας, οι οποίες τείνουν να είναι μόνιμου χαρακτήρα και περιορίζουν σημαντικά την ικανότητα ανταπόκρισης στις απαιτήσεις της καθημερινότητας. Άτομα που παρουσιάζουν τέτοιες διαταραχές διακρίνονται από πνευματική ακαμψία και αδυναμία προσαρμογής της συμπεριφοράς τους στις εκάστοτε περιστάσεις, με αποτέλεσμα να αντιδρούν πάντοτε στα ερεθίσματα του εξωτερικού κόσμου κατά τρόπο ομοιόμορφο και ενίοτε ανάρμοστο προς τις ιδιαίτερες συνθήκες (McDermott, [2004α](#): 229). Σύμφωνα με τους Robins και Post (1997), ο πολιτικός κόσμος αποτελεί ιδανική σκηνή για την προβολή των διαταραχών προσωπικότητας, από τις οποίες πάσχει μέρος των μετεχόντων σε αυτόν (στο McDermott, [2007](#): 35). Υπό την πίεση της ανάγκης λήψης αποφάσεων σε καταστάσεις κρίσης, τέτοιου είδους διαταραχές καθίστανται πιο ευδιάκριτες, με την παγκόσμια ιστορία να βρίθει σχετικών παραδειγμάτων, ιδιαίτερα στην περίπτωση που οι επικεφαλής της εκτελεστικής εξουσίας είναι δικτάτορες (Post, [2003](#): 80). Οι κυριότερες διαταραχές της προσωπικότητας, που συναντώνται στους ανά την υφήλιο ηγέτες είναι η παράνοια, ο ναρκισσισμός και ο ψυχαναγκασμός (McDermott, [2004α](#): 229).

Η παράνοια ανήκει στις συχνά παρατηρούμενες διαταραχές προσωπικότητας μεταξύ των ηγετών και κάνει έκδηλη την παρουσία της μέσω στοιχείων της προσωπικότητας, όπως η επιφυλακτικότητα, η καχυποψία, η υπερευαίσθησία και η τάση προς απομόνωση. Σε αυτό το πλαίσιο, οι παρανοϊκοί ηγέτες όχι μόνο δεν εμπιστεύονται τους συνεργάτες και τους ακολούθους τους, αλλά συχνά προβαίνουν σε μαζικές δολοφονίες, με σκοπό να εξολοθρεύσουν τους - πραγματικούς ή πλασματικούς - εχθρούς τους και κατ' αυτόν τον τρόπο, να νιώσουν ασφαλείς.³⁹ Η ρίζα της καχυποψίας των

³⁹ Μία από τις αντιπροσωπευτικότερες περιπτώσεις ηγετών, που επιστράτευσε αυτήν την πρακτική, ήταν ο Yosef Stalin, ο οποίος προέβαινε τακτικά σε εκκαθαρίσεις εντός του σοβιετικού στρατεύματος, φοβούμενος την εκδήλωση πραξικοπήματος. Συνέπεια αυτού υπήρξε η σημαντική αποδυνάμωση του στρατού της Ε.Σ.Σ.Δ. στο λυκαυγές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, καθότι είχε προηγηθεί η εκτέλεση περισσότερων του

παρανοϊκών βρίσκεται στην προβολή, ένα μηχανισμό άμυνας του εγώ, που συνίσταται στην απόδοση εσωτερικών κινήτρων, παρορμήσεων και λοιπών συναισθημάτων σε τρίτους, καθότι ο παρανοϊκός αποκηρύσσει αυτά ως απαράδεκτα και ως εκ τούτου, δεν μπορεί να τα αποδώσει στον εαυτό του. Η υπέρμετρη ανησυχία που τους κυριεύει, ως απόρροια της καχυποψίας, δεν τους επιτρέπει να καλλιεργήσουν μια αισιόδοξη και θετική κοσμοθεωρία, γεγονός το οποίο μπορεί να έχει ολέθριο αντίκτυπο στην ασκούμενη εξωτερική πολιτική κι επακολούθως, στις διεθνείς σχέσεις. Η παράνοια συσχετίζεται με το ναρκισσισμό, υπό την έννοια ότι η πρώτη αποτελεί μια ακραία έκφραση του δεύτερου και στοιχεία αμφοτέρων των διαταραχών μπορούν να συνυπάρχουν και να συνδυάζονται στο ίδιο πρόσωπο, έχοντας μεταξύ τους μια σχέση αλληλοτροφοδοσίας (id., [2004α](#): 231· [2007](#): 35· Post, [2003](#): 80, 82).⁴⁰ Η πολυπλοκότητα των παρανοϊκών έγκειται στις ακραίες εκδηλώσεις που παρουσιάζουν σε δύο φάσματα, σε αυτά της επιθετικότητας και του ναρκισσισμού, δηλαδή αφενός στο πρώτο φάσμα ενδέχεται να έχουν το ρόλο τόσο του επιτιθέμενου - θύτη όσο και του θύματος και αφετέρου, στο φάσμα του ναρκισσισμού, οι παρανοϊκοί μπορούν να εμφανίσουν είτε αισθήματα υπεροχής είτε κατωτερότητας (Birt, 1993, στο Cottam et al., [2016](#): 31).

Ο ναρκισσισμός παρατηρείται ακόμη πιο συχνά - και δυσανάλογα, σε σύγκριση με τον ψυχικά υγιή πληθυσμό - από την παράνοια στους πολιτικούς ηγέτες παγκοσμίως, ίσως ως απόρροια μιας διαδικασίας αυτοεπιλογής σε θέσεις πολιτικής ισχύος, που καλύπτει τις ανάγκες τέτοιων προσωπικοτήτων για αυτοεπιβεβαίωση της ιδιαιτερότητάς τους και αυτοπραγμάτωση, καθότι έχουν την πεποίθηση ότι αξίζουν το καλύτερο σε κάθε επίπεδο. Θεωρείται ότι αυτή η διαταραχή προσωπικότητας έχει τις ρίζες της στην παραμέληση κατά την παιδική ηλικία και στην επακόλουθη ανάγκη για αντιστάθμιση των προκαλούμενων

ενός τρίτου των ανώτερων αξιωματικών του, η πλειοψηφία των οποίων κατείχε πολεμική εμπειρία λόγω συμμετοχής στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Επιπλέον, η καταναγκαστική αγροτική κολεκτιβοποίηση που είχε επιβάλει ο Stalin, κατά τις δεκαετίες του 1920 και του 1930, υπολογίζεται ότι προκάλεσε το θάνατο ή τη λιμοκτονία 20 έως 40 εκατομμυρίων ανθρώπων, κατ' εκτίμηση.

⁴⁰ Τυπικό παράδειγμα συνδυασμού παρανοϊκών και ναρκισσιστικών χαρακτηριστικών της προσωπικότητας, τα οποία ενδεχομένως εντεινόταν λόγω της φημολογούμενης κατάχρησης ουσιών, αποτελεί ο Adolf Hitler. Ωστόσο, η κρίσιμη λεπτομέρεια, που «πυροδότησε» την όξυνση των εν λόγω διαταραχών προσωπικότητας, ήταν η λαϊκή υποστήριξη προς αυτόν και την κοσμοθεωρία του. Η απήχρησή του οφείλεται, εν ολίγοις, στα αισθήματα ταπείνωσης και οργής που διακατείχαν μεγάλο μέρος του γερμανικού λαού, λόγω των ατιμωτικών όρων που επιβλήθηκαν στην ηττημένη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου Γερμανία, στο πλαίσιο της Συνθήκης των Βερσαλλιών. Με τα λόγια του Post (1999), η πολιτική παράνοια του Hitler αντικατόπτριζε «το ταίριασμα μεταξύ ενός κακοήθη ηγέτη και των πληγωμένων οπαδών του» (στο McDermott, [2007](#): 22).

από αυτή αισθημάτων ανεπάρκειας και κατωτερότητας. Τα κύρια χαρακτηριστικά του ναρκισσισμού είναι η αίσθηση μεγαλοπρέπειας, η ανάγκη για θαυμασμό και η έλλειψη ενσυναίσθησης. Όσον αφορά τους ηγέτες, εκδηλώνεται ως ανεξέλεγκτη επιθετικότητα και νέκρωση της συνείδησης. Πηγή της επιθετικότητας αποτελεί η προσδοκία του ναρκισσιστή ηγέτη να γίνει αποδέκτης της άνευ όρων αγάπης που δεν έλαβε από τους γονείς του σε νεαρή ηλικία. Όταν αυτή η προσδοκία του αποδεικνύεται ουτοπική, προσπαθεί να τιμωρήσει και να εξοντώσει εκείνους που, κατά την αντίληψή του, τη διαψεύδουν. Η νέκρωση της συνείδησης προκύπτει από την αδυναμία κατανόησης του πόνου του άλλου, γεγονός το οποίο καθιστά τον ναρκισσιστή πολύ επιρρεπέστερο στο να τον προκαλέσει, στο πλαίσιο της ηθικής θεώρησής του, βάσει της οποίας σωστό και δίκαιο είναι οτιδήποτε ικανοποιεί τις δικές του ανάγκες (McDermott, [2004α](#): 230· [2007](#): 37). Πάνω σε αυτή τη στρεβλή νομιμοποιητική βάση, ο ναρκισσιστής ηγέτης εργαλειοποιεί οτιδήποτε δύναται να αποβεί προς το πολιτικό όφελός του, όπως το να ασπάζεται δημόσια πεποιθήσεις που έχουν απήχηση στο ευρύ κοινό, ακόμη κι εάν αυτές αντιτίθενται στις δικές του. Η μοναδική σταθερή πεποίθηση του ναρκισσιστή ηγέτη είναι ο κεντρικός ρόλος που αποδίδει στον εαυτό του, γεγονός το οποίο συνεπάγεται την ταύτιση του εθνικού με το προσωπικό καλό (Post, [2003](#): 81, 86-87).

Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, οι ναρκισσιστές ηγέτες εκδηλώνουν το «σύνδρομο της ύβρεως», εμφανίζοντας - στο πλαίσιο της υπερβολικής αυτοπεποίθησης - την τάση να βλέπουν τον κόσμο ως αρένα άσκησης ισχύος και αναζήτησης δόξας, παρά ως πεδίο γεμάτο προβλήματα, τα οποία αναζητούν λύσεις μέσω πραγματιστικής αυτοαναφορικής προσέγγισης (Brown, [2014](#): 301). Η βεβαιότητα αυτών των ηγετών, σχετικά με την επιτυχημένη έκβαση των εγχειρημάτων που σκοπεύουν να αναλάβουν, τους δημιουργεί την ψευδαίσθηση ότι είναι παντοδύναμοι και άτρωτοι, με αποτέλεσμα να καθίστανται επιρρεπείς στη λήψη παρακινδυνευμένων αποφάσεων. Αυτή η τάση τους ενισχύεται από την επιλογή τους να περιβάλλονται από φανατικούς υποστηρικτές, οι οποίοι υποθάλλουν πάντοτε τις αδυναμίες και ουδέποτε τολμούν να επισημάνουν την άγνοια των ναρκισσιστών ηγετών επί ζητημάτων, που τίθενται στην - ως επί το πλείστον - στρεβλή - κρίση τους. Οι διαπραγματεύσεις με τέτοιους ηγέτες, τους οποίους ο Post (1991·

1993) χαρακτηρίζει «κακοήθεις ναρκισσιστές»,⁴¹ σπανίως επιφέρουν θετικό αποτέλεσμα, καθότι οι πάσχοντες από το σύνδρομο του κακοήθους ναρκισσισμού ηγέτες παρουσιάζονται απόλυτοι και ανυποχώρητοι στα θέλω τους (στο McDermott, [2004α](#): 230-231). Η συγκεκριμένη διαταραχή προσωπικότητας είναι πολύ επικίνδυνη, διότι μπορεί να έχει ως απότοκο τη δημιουργία ενός «καταστροφικού χαρισματικού στυλ ηγεσίας»,⁴² βάσει του οποίου ο ηγέτης θεωρεί πως οι κανόνες που ισχύουν για όλους δεν αφορούν αυτόν, λόγω της πεποίθησής του ότι είναι ξεχωριστός. Σε αυτό το πλαίσιο, είναι ικανός να καταφύγει σε ακραίες πρακτικές, προκειμένου να επιτύχει τους στόχους του, καθότι δεν μπορεί να ανεχτεί την αποτυχία και τις συνέπειές της (id., [2007](#): 35).

Σε αντιδιαστολή με τον κακοήθη ναρκισσισμό, υπάρχει μια ηπιότερη μορφή του, η οποία φέρεται να έχει ορισμένες θετικές επενέργειες στον ηγέτη. Έρευνες έχουν αποδείξει ότι ο «μεγαλεπήβολος ναρκισσισμός» σχετίζεται θετικά με πολιτικές επιτυχίες στα πεδία της διαχείρισης κρίσεων, της δημόσιας πειθούς, της επίτευξης εκλογικής νίκης και της ανάληψης νομοθετικής πρωτοβουλίας. Ωστόσο, δεν λείπουν ταυτόχρονα οι αρνητικές εκδηλώσεις αυτής της μορφής ναρκισσισμού των ηγετών, που σχετίζονται με αυξημένη πιθανότητα εκδήλωσης ανήθικης συμπεριφοράς και στην περίπτωση των προέδρων των Η.Π.Α., υποβολής πρότασης μομφής εις βάρος τους (Hudson & Day, [2020](#): 53).

Ο ψυχαναγκασμός σχετίζεται με την εμμονή σε ανούσιες λεπτομέρειες, την απότοκη αδυναμία θέασης της «μεγάλης εικόνας» στα κρινόμενα ζητήματα και εν τέλει, την προκατειλημμένη αξιολόγηση των πιθανών επιπτώσεων μιας απόφασης. Κατά συνέπεια, ένας ψυχαναγκαστικός ηγέτης μπορεί να αποδειχθεί προβληματικός ως προς τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, διότι το περιορισμένο εύρος της οπτικής γωνίας του εΐθισται να συνεπάγεται αντίστοιχο περιορισμό των επιλογών του για την επίλυση κάποιου ζητήματος. Εκτός από το να περιορίζει τις επιλογές του, ο ηγέτης με ψυχαναγκαστική προσωπικότητα έχει την τάση να επιδεικνύει πνευματική ακαμψία κατόπιν της λήψης

⁴¹ Ο Post όρισε τον κακοήθη ναρκισσισμό ως το συνδυασμό της άκρατης επιθυμίας για απεριόριστη ισχύ, της ασυνειδησίας, της εκτός ελέγχου επιθετικότητας και της παράνοιας κι εντοπίζει το σύνολο των εν λόγω στοιχείων στην προσωπικότητα του Saddam Hussein.

⁴² Σύμφωνα με τον Post, παραδείγματα «καταστροφικών χαρισματικών ηγετών» αποτελούν οι Saddam Hussein, Kim Jong Il και Fidel Castro.

απόφασης, επιμένοντας επί μακρόν στην αρχική επιλογή του, ακόμη και όταν η πολιτική δράση που απορρέει από αυτήν δεν αποδίδει τα αναμενόμενα. Αιτία της ανικανότητάς του να αξιολογήσει ορθά την επιτυχία ή αποτυχία της εφαρμογής μιας δεδομένης πολιτικής απόφασης στην πράξη, είναι η προαναφερθείσα εστίασή του στις ανούσιες λεπτομέρειες (McDermott, [2004α](#): 230).

Εκτός από τις ασθένειες και τις διαταραχές προσωπικότητας, την ικανότητα λήψης αποφάσεων των ηγετών επηρεάζουν επίσης η γήρανση, το άγχος, η κόπωση και ο εθισμός σε διάφορες ουσίες. Η γήρανση ενέχει τόσο προτερήματα όσο και μειονεκτήματα, αποτελώντας «δίκωπο μαχαίρι» για το θεσμό της ηγεσίας. Η προχωρημένη ηλικία συσχετίζεται θετικά με τα στοιχεία της εμπειρίας, της διορατικότητας και της βαθιάς γνώσης των ιδιαίτερων απαιτήσεων της ηγετικής θέσης, με αποτέλεσμα να αποδεικνύονται συχνά οι ηλικιωμένοι ηγέτες εξαιρετικά αποτελεσματικοί στην άσκηση των καθηκόντων τους, αντισταθμίζοντας με τα παραπάνω χαρακτηριστικά τη μειωμένη αντοχή και ζωτικότητα τους. Στον αντίποδα, οι ανακύπτοντες λόγω του γήρατος γνωστικοί περιορισμοί είναι, εκτός από αναπόφευκτοι, ιδιαίτερα επιβαρυντικοί για τη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Τόσο οι έρευνες όσο και η καθημερινή πρακτική έχουν αποδείξει ότι η μνήμη των ηλικιωμένων επιδεινώνεται με την πάροδο των ετών, καθιστώντας δυσχερή την ανάκτηση αναμνήσεων. Επιπρόσθετα, οι ηλικιωμένοι υποφέρουν συχνά από ορισμένες ασθένειες, που έχουν σοβαρό αντίκτυπο στις νοητικές ικανότητές τους. Όταν στα προαναφερθέντα προστεθούν οι παρενέργειες κάποιας φαρμακευτικής αγωγής και του άγχους, καθίσταται ευνόητο γιατί οι γηραιοί ηγέτες αντιμετωπίζουν προβλήματα στη λήψη αποφάσεων (Hudson & Day, [2020](#): 55· McDermott, [2007](#): 25).

Το άγχος που μαστίζει τους ιθύνοντες της εξωτερικής πολιτικής, λόγω του συνδυασμού της κρισιμότητας ορισμένων καταστάσεων και της δυσχέρειας ανάλυσης της υπεραφθονίας αβέβαιων, διφορούμενων και αντιφατικών μεταξύ τους πληροφοριών, επηρεάζει τη διαδικασία λήψης αποφάσεων κατά διττό και ίσως παράδοξο τρόπο. Ορισμένοι ηγέτες ενεργοποιούνται ενόψει πολιτικών κρίσεων και αποδίδουν τα μέγιστα υπό αυτές τις συνθήκες, ενώ αντίθετα, άλλοι παραλύουν ενώπιον των κρίσεων, με αποτέλεσμα είτε να αποφασίζουν βεβιασμένα, στηριζόμενοι στη διαίσθησή τους, είτε να αποφεύγουν εντελώς να λάβουν οποιαδήποτε απόφαση. Η ερμηνεία αυτού του φαινομένου

δίδεται από την επίδραση του άγχους στον ανθρώπινο οργανισμό, η οποία αναπαρίσταται γραφικά με μία καμπύλη σχήματος αντίστροφου U: η οξύνοια μεγιστοποιείται υπό συνθήκες ήπιου στρες, ενώ φθίνει όταν το άγχος βρίσκεται σε πολύ υψηλό ή πολύ χαμηλό επίπεδο. Στην περίπτωση που το επίπεδο άγχους ενός ηγέτη είναι πολύ υψηλό για μεγάλο χρονικό διάστημα, του προκαλούνται αισθήματα σύγχυσης και κόπωσης, που βλάπτουν τις γνωστικές, ορμονικές και μεταβολικές λειτουργίες του καθώς και το ανοσοποιητικό σύστημά του. Ειδικά ως προς το τελευταίο, η σχέση αιτιότητας μεταξύ άγχους και ασθενειών είναι αμφίδρομη, καθότι αφενός το άγχος αποτελεί μία από τις πιθανές αιτίες εκδήλωσης κάποιας νόσου και αφετέρου, μια ασθένεια συνήθως προκαλεί άγχος (Hudson & Day, [2020](#): 53-54· McDermott, [2007](#): 12).

Ο παράγοντας της κόπωσης, αν και παραγνωρισμένος από τη μελέτη της ηγεσίας, είναι επίσης άξιος μνείας. Σύμφωνα με τα πορίσματα νεότερων ερευνών, η επίδραση της κόπωσης στη συμπεριφορά των ηγετών, κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, είναι σημαντικότερη από την εικαζόμενη. Η αναλυτική ικανότητα ενός κουρασμένου υπεύθυνου λήψης αποφάσεων ενδέχεται να υποστεί δραστική μείωση, με αποτέλεσμα είτε να προβεί σε ρισοκίνδυνες νοητικές υπεραπλουστεύσεις είτε να προτιμήσει την αδράνεια, όταν κληθεί να αντιμετωπίσει ένα σύνθετο πρόβλημα εξωτερικής πολιτικής (Hudson & Day, [2020](#): 54).

Ο εθισμός στη χρήση διάφορων ουσιών, νόμιμων και μη, αποτελεί εξίσου σημαντικό παράγοντα, που επηρεάζει την ικανότητα λήψης αποφάσεων των ηγετών. Η συνηθέστερη μορφή εθισμού είναι ο αλκοολισμός, ο οποίος οφείλεται, σε πολλές περιπτώσεις, στη χρόνια κατανάλωση αλκοόλ, στο πλαίσιο κοινωνικών πολιτικών περιστάσεων. Στο επίπεδο της λήψης αποφάσεων, έχει διαπιστωθεί ότι η κατάχρηση αλκοολούχων ποτών έχει αρνητικές επιπτώσεις στις δύο κύριες λειτουργίες της μνήμης, την αποθήκευση και την ανάκτηση πληροφοριών, με την πρώτη να επηρεάζεται δυσμενέστερα. Επιπλέον, ο αλκοολισμός συσχετίζεται με αυξημένα επίπεδα απερισκεψίας, επιθετικότητας και ανάληψης κινδύνου (McDermott, [2007](#): 37-38).

Η κατάχρηση ηρεμιστικών, όπως τα βαρβιτουρικά, τα οπιούχα σκευάσματα και ορισμένα ισχυρά παυσίπονα, αποτελεί ακόμη μία συνηθισμένη αιτία ανάπτυξης εθισμού. Ανάλογα με τον επιδιωκόμενο σκοπό, αυτές οι ουσίες λαμβάνονται είτε για την

αντιμετώπιση του άγχους και της αϋπνίας είτε για την ανακούφιση από τον πόνο και την πρόκληση αισθήματος ευφορίας. Ορισμένες από αυτές δεν έχουν σοβαρές παρενέργειες, υπό την προϋπόθεση ότι δεν λαμβάνονται σε υπερβολικές ποσότητες και δεν συνδυάζονται με άλλες ουσίες, όπως το αλκοόλ, αν και επηρεάζουν σε κάποιο βαθμό την εγρήγορση και την ικανότητα αφομοίωσης νέων πληροφοριών. Όμως, στην περίπτωση των οπιούχων, ο εθισμός λαμβάνει χώρα στα αρχικά στάδια χρήσης και προκαλεί μείωση της ενεργητικότητας και της κοινωνικότητας, με ταυτόχρονη αύξηση του απομονωτισμού και της επιθετικότητας. Κύριο χαρακτηριστικό αυτής της κατηγορίας ουσιών είναι το αίσθημα ευφορίας που προκαλούν, το οποίο ωστόσο συνοδεύει μόνον τις πρώτες χρήσεις, οπότε η συνέχεια της λήψης τους γίνεται για λόγους αποφυγής του συνδρόμου στέρησης. Αυτό που προξενεί εντύπωση αναφορικά με τη χρήση των οπιούχων είναι το γεγονός ότι συνήθως, όσοι τα χρησιμοποιούν ως αναλγητικά δεν παρουσιάζουν τις κλασικές γνωστικές διαταραχές, που συνδέονται με τη χρήση τους (ibid.: 39-40).

Σε αντίθεση με τα ηρεμιστικά, οι αμφεταμίνες είναι ουσίες που διεγείρουν το νευρικό σύστημα και αυξάνουν την ενεργητικότητα, βελτιώνουν τη διάθεση και παρέχουν αίσθηση διαύγειας και ισχυρά κίνητρα για την επίτευξη στόχων. Ο εθισμός στις αμφεταμίνες προκύπτει από την απορρέουσα κατάθλιψη, όταν ο χρήστης παύσει να είναι υπό την επήρειά τους, οπότε η επαναλαμβανόμενη λήψη τους είναι αναγκαία, σε διαρκώς αυξανόμενη ποσότητα, προκειμένου να εξακολουθούν να έχουν θετική επίδραση. Η μακροχρόνια χρήση τους επιφέρει σύγχυση και ψευδαισθήσεις, επιθετικότητα, συναισθηματική αστάθεια, παρορμητικότητα και αναπόφευκτα, γνωστικές δυσλειτουργίες, με ιδιαίτερα βλαπτικές συνέπειες στην ικανότητα λήψης αποφάσεων των ηγετών. Κατά παρόμοιο τρόπο, επιβαρυντική για τις γνωστικές ικανότητες είναι η διαδικασία απεξάρτησης από τις αμφεταμίνες, από την οποία προκαλούνται εξάντληση και κατάθλιψη (ibid.: 41-42).⁴³

⁴³ Η συμπεριφορά του Βρετανού πρωθυπουργού Anthony Eden, κατά τη διάρκεια της κρίσης του Σουέζ το 1956, περιέχει πολλές από τις ενδείξεις, που παραπέμπουν σε εθισμό και επακόλουθη αποχή από τις αμφεταμίνες. Σύμφωνα με αναφορές στενών συνεργατών του, ο Eden βρισκόταν σε κατάσταση υπερδιέγερσης, παράνοιας και πανικού, είχε αϋπνίες και παρουσίαζε τάσεις καχυποψίας, εχθρότητας, επιθετικότητας και απομόνωσης. Η κατάρρευσή του, ενόσω η κρίση ήταν εν εξελίξει, έχει αποδοθεί στην απότομη διακοπή λήψης των εν λόγω ουσιών, υπό το φόβο υπερβολικής δόσης (Cottam et al., [2016](#): 123; McDermott, [2007](#): 42).

Ολοκληρώνοντας την αναφορά στους παράγοντες που αμβλύνουν την ικανότητα λήψης αποφάσεων των ηγετών, έχει ήδη γίνει μνεία προηγουμένως στις πιθανές επιπτώσεις των χορηγούμενων για θεραπευτικούς σκοπούς φαρμακευτικών σκευασμάτων. Όταν ένας διαμορφωτής πολιτικής έχει γνώση της πιθανότητας περιορισμού της πνευματικής διαύγειάς του κι επιδείνωσης της εν γένει διανοητικής κατάστασής του, εξαιτίας της λήψης ισχυρής φαρμακευτικής αγωγής, υπάρχει πιθανότητα να επιλέξει την αποχή και συνεπώς, να διακινδυνεύσει την έκβαση της κατάστασης της υγείας του, προκειμένου να εξασφαλίσει την απαιτούμενη για την αντιμετώπιση σύνθετων ζητημάτων εξωτερικής πολιτικής νηφαλιότητα.⁴⁴ Ωστόσο, ο έντονος χρόνιος πόνος μπορεί να έχει εξίσου σοβαρές επιπτώσεις στις γνωστικές λειτουργίες του ηγέτη με την πάθηση από την οποία προέρχεται, οπότε το ζητούμενο σε τέτοιες περιπτώσεις είναι η επίτευξη μιας ισορροπίας ανάμεσα στα συμπαρομαρτούντα της ασθένειας και της θεραπείας (ibid.: 43).

Συνοψίζοντας τα προαναφερθέντα στην τρέχουσα ενότητα, συμπεραίνεται ότι οι παράγοντες που άπτονται της σωματικής και ψυχικής κατάστασης των ηγετών, λειτουργούν ως οιονεί προκαταλήψεις, οι οποίες επηρεάζουν τόσο το ύφος όσο και την αποτελεσματικότητά τους στην άσκηση των καθηκόντων τους. Παρόλα αυτά, πρέπει να σημειωθεί ότι η επενέργεια μιας νόσου ή συναφούς κατάστασης δεν συνεπάγεται μετά βεβαιότητας την παντελή αδυναμία ή το σοβαρό περιορισμό της ικανότητας λήψης αποφάσεων του ηγέτη. Η επίδραση μιας πάθησης στην κριτική ικανότητά του εξαρτάται από το συνδυασμό της ασθένειας καθαυτής με τα προσωπικά χαρακτηριστικά του και το ευρύτερο πολιτικό πλαίσιο, υπό το οποίο καλείται να λάβει αποφάσεις. Ως εκ τούτου, υπάρχουν περιπτώσεις, κατά τις οποίες η αλληλεπίδραση των προαναφερθέντων παραγόντων δεν αποδεικνύεται επιζήμια για την ικανότητα του ηγέτη να λάβει οξυδερκείς αποφάσεις και να προβεί σε λεπτούς χειρισμούς των φλεγόντων ζητημάτων εξωτερικής πολιτικής (ibid.: 14, 31).

⁴⁴ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του John Foster Dulles, υπουργού Εξωτερικών των Η.Π.Α. επί προεδρίας Dwight Eisenhower, ο οποίος καίτοι έπασχε - και πέθανε - από καρκίνο του στομάχου, αρνήθηκε τη λήψη οποιασδήποτε αναλγητικής αγωγής, προκειμένου να μη διακυβευτεί την εκτέλεση των καθηκόντων του.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κατόπιν της προηγηθείσας ανάλυσης, η αποτίμηση της σημασίας των ηγετών στις διεθνείς σχέσεις καθώς και των προϋποθέσεων και των τρόπων, με τους οποίους οι αποφάσεις τους επηρεάζουν τα διεθνή γεγονότα, αποκαλύπτει δύο διαστάσεις του υπό εξέταση ζητήματος, βάσει των οποίων μπορούν να διατυπωθούν αντίστοιχες συμπερασματικές προτάσεις:

- Η σημασία του πολιτικού περιβάλλοντος στην ανάδειξη του ηγέτη ως καθοριστικού παράγοντα για τις διεθνείς εξελίξεις μπορεί να παρομοιαστεί με τη σημασία της ποιότητας του εδάφους για την καρποφορία. Εστιάζοντας στο σήμερα, έχει επικρατήσει δικαιολογημένα η άποψη ότι η τωρινή κατάσταση του διεθνούς συστήματος αποτελεί «γόνιμο έδαφος» για ηγέτες με έντονη προσωπικότητα, ισχυρή νόηση και συναισθηματικό αυτοέλεγχο. Το διεθνές σύστημα βρίσκεται τα τελευταία χρόνια σε μια δυναμική κατάσταση μετάβασης, από το σταθερό διπολισμό της ψυχροπολεμικής εποχής στο μονοπολισμό των Η.Π.Α. [αυτόν που ο Charles Krauthammer (1990) αποκάλεσε «μονοπολική στιγμή»] και κατόπιν, στο υπό διαμόρφωση, ρευστό πολυπολικό σύστημα του σήμερα. Σε αυτό το διαρκώς μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον, οι προκλήσεις αλλά και οι ευκαιρίες που προκύπτουν για τα κράτη, ώστε αυτά να διαρρήξουν τους δομικούς περιορισμούς και να ανέλθουν στην κλίμακα της ιεραρχίας ισχύος εντός του συστήματος, δημιουργούν εύλογα την εντύπωση - ή ακόμη και την προσδοκία σε κάποιους - ότι ο ρόλος των ηγετών αναμένεται να αποβεί ακόμη πιο καθοριστικός.
- Η εξέταση των επιμέρους ατομικών στοιχείων των ηγετών είναι μια διαδικασία, που απαιτεί προσεκτικούς χειρισμούς, λόγω της πολυσχιδούς φύσης της έννοιας της ηγεσίας. Η συνύπαρξη και αλληλεπίδραση πληθώρας πτυχών (προσωπικότητα, ύφος, γνωστικές και συναισθηματικές λειτουργίες, ασθένειες και λοιπές καταστάσεις του σώματος) επιβάλλουν τη σφαιρική προσέγγιση της έννοιας, επιστρατεύοντας ένα αναλυτικό - συνδυαστικό σχήμα. Κάθε πτυχή του ηγέτη, που αφορά στο αντικείμενο του θέματος της παρούσας εργασίας, πρέπει να τμηθεί στις ελάχιστες - από πλευράς μεγέθους - αναλυτικές μονάδες και στη συνέχεια, πρέπει να εξεταστούν όλοι οι πιθανοί συνδυασμοί τους, προκειμένου να κατανοηθούν

πληρέστερα οι συνέπειες της αλλαγής μιας τέτοιας μονάδας στο σύνολο των χαρακτηριστικών του ηγέτη. Απόρροια αυτού δεν μπορεί παρά να είναι η εντατικοποίηση της διεπιστημονικής έρευνας γύρω από τους ηγέτες, μέσω της επιδίωξης στενότερης συνεργασίας - υπό την αιγίδα της ανάλυσης εξωτερικής πολιτικής - των κλάδων της πολιτικής ψυχολογίας, της γνωσιακής επιστήμης και της νευροεπιστήμης, τα πεδία δραστηριότητας των οποίων διασταυρώνονται σε πολλά σημεία.

Το αμέσως επόμενο ζήτημα που ανακύπτει είναι το πώς μπορούν να αξιοποιηθούν τα πορίσματα των ανωτέρω επιστημών, στη μελέτη των διεθνών σχέσεων. Η υπερβολική έμφαση στη σημασία των ηγετών εγκυμονεί τον κίνδυνο αναγωγής του διεθνούς γίνεσθαι αποκλειστικά στο ψυχολογικό επίπεδο, για τον οποίο έχει προειδοποιήσει ο Kenneth Waltz ([2011α](#): 143 κ.ε.). Οι διαφορετικές αφετηρίες και στοχεύσεις της ψυχολογίας και των διεθνών σχέσεων υπογραμμίζουν την πρόκληση της συνεκτικής σύζευξης των μεθόδων των εν λόγω επιστημονικών κλάδων. Ωστόσο, εφόσον τα αναλυτικά «εργαλεία» της ψυχολογίας χρησιμοποιηθούν έμμετρα, στο πλαίσιο της ολιστικής θέασης των τριών «εικόνων των διεθνών σχέσεων», τότε οι προοπτικές επιτυχίας αυτής της σύζευξης είναι αυξημένες. Η ανάλυση εξωτερικής πολιτικής, κεντρική αντίληψη της οποίας είναι ο υποκειμενικός ορισμός της κατάστασης από τους ιθύνοντες με ψυχολογικούς όρους, δύναται να λειτουργήσει αποτελεσματικά ως «πυξίδα», για τον προσανατολισμό των κοινών επιστημονικών προσπαθειών προς τη σωστή κατεύθυνση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κάππης, Β. (2020), «Διεθνείς Σχέσεις και Ψυχολογία», στο Γκόφας, Α. (επιμ.) & Ευαγγελόπουλος, Γ. Α. (επιμ.) & Κοππά, Μ. (επιμ.) *Ένας Αιώνας Διεθνών Σχέσεων 1919-2019*, Αθήνα: Πεδίο

Νίτσε, Φ. (2001), *Η Γέννηση της Τραγωδίας*, μτφ. Ζήσης Σαρίκας, Θεσσαλονίκη: Νησίδες

Χιλ, Κ. (2018), *Η Εξωτερική Πολιτική τον 21ο Αιώνα*, μτφ. Παναγιώτης Σουλτάνης & Γιώργος Κυριακόπουλος, Ηράκλειο Κρήτης: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης

Alden, C. & Aran, A. (2017), *Foreign Policy Analysis: New Approaches*, 2nd edition, Milton Park, Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge

Barber, J. D. (2017), *The Presidential Character: Predicting Performance in the White House*, 4th edition, Milton Park, Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge

Bazerman, M. H. & Moore, D. A. (2012), *Judgment in Managerial Decision Making*, 8th edition, Hoboken, NJ: Wiley

Brown, A. (2014), *The Myth of the Strong Leader: Political Leadership in the Modern Age*, New York: Basic Books

Cottam, M. L. et al. (2016), *Introduction to Political Psychology*, 3rd edition, Milton Park, Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge

Etheredge, L. S. (1978), *A World of Men: The Private Sources of American Foreign Policy*, Cambridge; Massachusetts; London: The MIT Press

George, A. L. (1993), *Bridging the Gap: Theory and Practice in Foreign Policy*, Washington, DC: United States Institute for Peace

Hagan, J. D. (2001), “Does Decision Making Matter? Systemic Assumptions vs. Historical Reality in International Relations Theory”, *International Studies Review*, 3(2), σελ. 5-46.

Hanson, V. D. & Heath, J. (1999), *Ποιος σκότωσε τον Όμηρο; Ο θάνατος της κλασικής παιδείας και η αποκατάσταση της ελληνικής σοφίας*, μτφ. Ρένα Καρακατσάνη, Αθήνα:

Κάκτος

Hargrove, E. C. (1993), “Presidential Personality and Leadership Style,” στο Edwards III, G. C. (ed.), Kessel J. H. (ed.) & Rockman, B. A. (ed.), *Researching the Presidency: Vital Questions, New Approaches*, Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press, σελ. 69-110

Hermann, M. G. (1980), “Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders”, *International Studies Quarterly*, 24(1), σελ. 7-46

Hudson, V. M. (2002), “Foreign Policy Decision - Making: A Touchstone for International Relations Theory in the Twenty-first Century”, στο Snyder, R. C., Bruck, H. W. & Sapin, B., *Foreign Policy Decision - Making (Revisited)*, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, σελ. 1-20

Hudson, V. M. & Day, B. S. (2020), *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*, 3rd edition, Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield

Jervis, R. (2013), “Do Leaders Matter and How Would We Know”, *Security Studies*, 22(2), σελ. 153-179

Jervis, R. (2017α), *How Statesmen Think: The Psychology of International Politics*, Princeton, NJ; Oxfordshire: Princeton University Press

Jervis, R. (2017β), *Perception and Misperception in International Politics*, new edition, Princeton, NJ; Oxfordshire: Princeton University Press

Kaarbo, J. (2018), “Personality and International Politics: Insights from Existing Research and Directions for the Future”, *European Review of International Studies*, 4(2-3), σελ. 20-38

Kane, J. (2016), “Leadership and International Politics”, *Georgetown Journal of Asian Affairs*, σελ. 5-13

Lyons, M. (1997), “Presidential Character Revisited”, *Political Psychology*, 18(4)

Marcus, G. E. (2003), “The Psychology of Emotion and Politics”, στο Sears, D. O. (ed.), Huddy, L. (ed.) & Jervis, R. (ed.), *Oxford Handbook of Political Psychology*, New York:

Oxford University Press, σελ. 182-221

McDermott, R. (2004α), *Political Psychology in International Relations*, Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press

McDermott, R. (2004β), “The Feeling of Rationality: The Meaning of Neuroscientific Advances for Political Science”, *Perspectives on Politics*, 2(4), σελ. 691-706

McDermott, R. (2007), *Presidential Leadership, Illness, and Decision Making*, Cambridge; New York: Cambridge University Press

Mintz, A. & DeRouen Jr., K. (2010), *Understanding Foreign Policy Decision Making*, New York: Cambridge University Press

Morgenthau, H. J. (1947), *Scientific Man vs. Power Politics*, London: Latimer House Ltd

Nadel, L. & Piattelli - Palmarini, M. (2003), “What is Cognitive Science?”, στο Nadel, L. (ed.), *Encyclopedia of Cognitive Science*, Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Ltd, σελ. xiii-xli

Nesbitt-Larking, P. et al. (2014), “Introduction: Origins, Developments and Current Trends”, στο Nesbitt-Larking, P. et al. (eds.), *The Palgrave Handbook of Global Political Psychology*, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, σελ. 3-16

Post, J. M. (2003), “Assessing Leaders at a Distance: The Political Personality Profile”, στο Post, J. M. (ed.), *The Psychological Assessment of Political Leaders: With Profiles of Saddam Hussein and Bill Clinton*, Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press, σελ. 69-104

Preston, T. (2010), ‘Leadership and Foreign Policy Analysis’, *Oxford Research Encyclopedias, International Studies* (online) <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.255> (τ.π. 4-1-2022)

Roy, J.-M. (2016), “From Intersubjectivity to International Relations: The Relevance of the “Emotive Turn” of Cognitive Science”, στο Ariffin, Y. (ed.), Coicaud, J.-M. (ed.) & Popovski, V. (ed.), *Emotions in International Politics: Beyond Mainstream International*

Relations, New York: Cambridge University Press, σελ. 80-111

Sears, D. O., Huddy, L. & Jervis, R. (2003), “The Psychologies Underlying Political Psychology”, στο Sears, D. O. (ed.), Huddy, L. (ed.) & Jervis, R. (ed.), *Oxford Handbook of Political Psychology*, New York: Oxford University Press, σελ. 3-16

Snyder, R. C., Bruck, H. W. & Sapin, B. (2002), “Decision - Making as an Approach to the Study of International Politics”, στο Snyder, R. C., Bruck, H. W. & Sapin, B., *Foreign Policy Decision - Making (Revisited)*, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, σελ. 21-152

Stein, J. G. (2016), “Foreign Policy Decision Making: Rational, Psychological, and Neurological Models”, στο Smith, S. (ed.), Hadfield, A. (ed.) & Dunne, T. (ed.), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, 3rd edition, Oxford: Oxford University Press, σελ. 130-146

Tversky, A. & Kahneman, D. (1974) “Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases”, *Science*, 185(4157), σελ. 1124-1131

Waltz, K. N. (2011α), *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, μτφ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Βάρη Αττικής: Ποιότητα

Waltz, K. N. (2011β), *Ο Άνθρωπος, το Κράτος και ο Πόλεμος: μία Θεωρητική Ανάλυση*, μτφ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Βάρη Αττικής: Ποιότητα

Winter, D. G. (2003), “Personality and Political Behavior”, στο Sears, D. O. (ed.), Huddy, L. (ed.) & Jervis, R. (ed.), *Oxford Handbook of Political Psychology*, New York: Oxford University Press, σελ. 110-145